

UNIVERZITA JANA AMOSE KOMENSKÉHO PRAHA

MAGISTERSKÉ KOMBINOVANÉ STUDIUM

2013 – 2015

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Anna Sedláková

**Význam canisterapie při vytváření vhodných sociálních
návyků u dětí s poruchami chování**

Praha 2015

Vedoucí diplomové práce:
PhDr. Zdeněk Moucha, CSc.

JAN AMOS KOMENSKY UNIVERSITY PRAGUE

MASTER COMBINED STUDIES

2013 - 2015

DIPLOMA THESIS

Anna Sedláková

**The effects of canistherapy on development of healthy social
skills in children with behavioral disorders**

Prague 2015

The Diploma Thesis Work Supervisor:
PhDr. Zdeněk Moucha, CSc.

Prohlášení

Prohlašuji, že předložená diplomová práce je mým původním autorským dílem, které jsem vypracovala samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem při zpracování čerpala, v práci řádně cituji a jsou uvedeny v seznamu použitých zdrojů.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v univerzitní knihovně.

V Praze dne 5.3.2015

Anna Sedláková

Poděkování

Děkuji svému vedoucímu diplomové práce PhDr. Zdeňku Mouchovi, CSc. za odborné vedení, za pomoc a rady při zpracování této práce.

Anotace

Předkládaná diplomová práce se zaměřuje na proces vytváření a rozvíjení vhodných sociálních dovedností a návyků u dětí s poruchami chování a na jejich uplatnění v praktickém životě. Je zaměřena na zjištění toho, zdali canisterapeutická sezení podporují vytváření a rozvoj sociálních dovedností u dětí a zdali se osvědčuje zapojit psa do terapie dětí s poruchou chování. V práci je věnována pozornost otázkám síly vlivu psa na změnu sociálních návyků a dovedností dětí a možnostem canisterapie ovlivnit dětské klienty. Dotazováni proto byli rodiče, zdali si myslí, že je canisterapie pro jejich dítě s poruchou chování přínosná, a pokud ano, do jaké míry. Diplomová práce sestává z teoretické a empirické části. V empirické části jsou představeny výsledky šetření, ke kterému byla použita metoda dotazníkového šetření a kazuistiky. Respondenty dotazníkového šetření byli rodiče dětí s poruchou chování ve starším školním věku (12-15 let). Empirická část pojímá jak slovně okomentované výsledky šetření, tak také přehledná grafická znázornění. Hlavním cílem diplomové práce je prezentovat sousloví „sociální dovednosti“ z canisterapeutického hlediska. Cílem práce bylo také popsat současný stav a zjistit vliv canisterapie na žáky s poruchami chování.

Klíčové pojmy

Canisterapie, canisterapeutický tým, diplomová práce, dotazníkové šetření, porucha chování, kazuistika, sociální návyky a dovednosti.

Annotation

My thesis focuses on the process of forming and developing adequate social skills in children with behavioral disorders and their ability to use them in everyday life. In my work I investigate if canistherapy sessions could contribute to the development of healthy emotional & social skills and if involving dogs could have positive effect on a behavioral disorder. I asked parents if they think that canistherapy does have positive effect on their child's behaviour and if so, to what extent. The thesis consists of theoretical and practical parts. The practical part introduces the results of my investigations which I have achieved by conducting parent questionnaire survey & casuistry. Parents of children (12 - 15 years old) with behavioral disorders took part in my survey. The practical part includes not only verbal comments on my findings but also graphic description. The main goal of my work is to look at the term "social skills" from canistherapy point of view. In my thesis I also aim to describe the current state and possible effects of therapy dogs on challenging behaviour.

Key words

Behavioral disorder, canistherapy, canistherapy team, casuistry, diploma thesis, questionnaire survey, social skills.

OBSAH

ÚVOD	9
TEORETICKÁ ČÁST	12
1 VAZBA MEZI ČLOVĚKEM A ZVÍŘETEM (PSEM)	12
1.1 Historie soužití člověka a zvířete (psa)	12
1.2 Pes – zachránce i přítel věrný až do smrti	15
1.3 Vztah člověka ke zvířatům (psům)	16
2 VÝZNAM CANISTERAPIE A VÝZNAM POMOCI ZVÍŘAT LIDEM	20
2.1 Význam přítomnosti psa a canisterapie pro vývoj dítěte	22
2.2 Význam přítomnosti psa a canisterapie pro seniora	25
2.3 Terapie s asistencí zvířat	26
2.3.1 Dělení terapie s asistencí zvířat	29
2.3.2 Spojení člověka s přírodou	33
2.3.3 Antropozoologie a její poznatky.....	34
3 ČLOVĚK A ZVÍŘE V TERAPII	37
3.1 Zajímavé studie o léčebném vlivu zvířat na člověka	37
3.2 Ještě pár poznámek k léčebnému vlivu zvířat	42
3.3 Specifické znaky terapeutického působení psa na člověka	43
4 PORUCHY CHOVÁNÍ	48
4.1 Význam sociálního prostředí pro jedince s poruchou chování	49
4.2 Sociální klasifikace poruch chování	51
4.3 Školská klasifikace poruch chování	54
4.4 Medicínské hledisko klasifikace poruch chování podle WHO	54
4.5 Multifaktoriální přístup ke vzniku poruch chování	56
5 CANISTERAPIE JAKO POMOC PŘI PORUCHÁCH CHOVÁNÍ	58
5.1 Canisterapie aneb cesta za vytvářením zdravých sociálních návyků a dovedností .	60
EMPIRICKÁ ČÁST	63
6 EMPIRICKÉ ŠETŘENÍ	63
6.1 Výzkumný problém a jeho teoretický kontext	63
6.2 Metodologie výzkumu	65
6.2.1 Kvantitativní výzkum	66

6.2.2 Kvalitativní výzkum	67
6.2.3 Metody a techniky sběru dat	68
6.2.4 Diskuse k dotazníkům	69
6.3 Charakteristika základního souboru	70
6.4 Stanovení výzkumného cíle a hypotéz	73
6.5 Charakteristika školského zařízení	74
7 VLASTNÍ ŠETŘENÍ A ANALÝZA VÝSLEDKŮ	76
7.1 Vzorek empirického šetření	77
7.1.1 Rodiče dítěte s poruchou chování	77
7.2 Deskripce a interpretace výsledků šetření – dotazník pro rodiče dětí	79
7.3 Kazuistika a její analýza	87
7.3.1 Shrnutí canisterapeutických sezení	95
ZÁVĚR	97
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	100
SEZNAM OBRÁZKŮ, GRAFŮ A TABULEK	107
SEZNAM PŘÍLOH	108

ÚVOD

„Přítel je osoba, se kterou se odvažujete být sám sebou.“

Stephen Crane

Je-li někdo člověku opravdu dobrým a věrným přítelem, pak je to pes. Zhola nic se na tom za dlouhých 12 tisíc let, kdy pes kráčí věrně po boku svého lidského pána, nezměnilo. Několik desítek let pak speciálně vycvičení psi pomáhají lidem handicapovaným, nemocným, mentálně postiženým, dětem a seniorům jak ve zdravotnickém, tak také v rodinném prostředí, aby se zapojili do společenských (volnočasových) aktivit, aby se naučili navazovat vztahy s vrstevníky, které zahrnují vzájemné sdílení společných emocí, zájmů, aktivit, a aby se podíleli na každodenních činnostech. Terapeutické využití zvířat bývá v odborné literatuře označováno mnoha různými názvy, které nejčastěji vycházejí z anglického jazyka, jako *pet therapy* (terapie domácím mazlíčkem), *animal therapy*, *pet facilitated psychotherapy* (psychoterapie usnadněná domácím mazlíčkem), *four footed therapy* („čtyřnohá terapie), *animal-assisted therapy* (terapie za asistence zvířete), *companion animal therapy* (terapie se zvířecím společníkem) atd. Nejrozšířenější a v současnosti nejčastěji užívané termíny a definice poskytuje světová organizace *Delta Society* (Janssen).

Rodiče dětí, kterým canisterapie pomohla jejich dítě i přes náročný handicap doslova vrátit zpět do života, proto jen velmi neochotně přijímají fakt, že canisterapie dodnes není oficiálně uznávanou metodou a jako taková vlastně ani neexistuje. Ale rodiče ještě nutně nemusí mít dítě s nějakým handicapem, aby si plně uvědomovali, jak pes dokáže rozveselit a trpělivě naslouchat všem dětským bolístkám. Tento netradiční čtyřnohý „lékař“ je mnohdy schopnější než zástup skutečných lékařů v dlouhých bílých pláštích. Dítěti, které v noci špatně usíná, během noci se probouzí a celý den je pak malátné, mnohdy pomůže klidný spánek navodit až hebká psí srst. Dítě, jež má problém udržet v ruce zubní kartáček a samo si vyčistit zuby, se může nejprve naučit podávat psovi pamlsek. Lze totiž předpokládat, že když dítě samo zvládne uchopit piškot a nabídnout ho psovi, zvládne to časem i se zubním kartáčkem. „Psí lékař“ své pacienty neposuzuje od stolu, jak je tomu obvyklé u lidí. Je vždy připraven své pacienty

povzbudit, potěšit, utišit jejich bolest a pomáhat jim rozvíjet a upevňovat jejich schopnosti a dovednosti.

Předkládaná diplomová práce je tradičním způsobem uvozena teoretickými kapitolami, které orientačně přibližují stav poznání v oblasti canisterapie. V 1. kapitole se objevují poznatky o vazbě mezi člověkem a zvířetem (psem), snahou je přitom zdůraznit, že vzájemný prospěch vazby člověk – zvíře si lidé uvědomovali odnepaměti. Navazuje 2. kapitola, jež je věnovaná významu canisterapie a zvířecí pomoci jako takové, snahou je současně zdůraznit přínosy spojené s canisterapií. 3. kapitola pojednává o člověku a zvířeti v terapii a o další cenné poznatky tak doplňuje 2. kapitolu. 3. kapitola je zároveň nakročením k dalšímu tematickému celku, jenž se věnuje otázce canisterapie jako možné pomoci při poruchách chování. 4. kapitola je zasvěcená poruchám chování, snaží se přiblížit danou problematiku z různých úhlů pohledu, začleněna je pochopitelně i klasifikace poruch chování. Pozornost je také věnována významu sociálního prostředí pro jedince s poruchou chování. Důvodem je předpoklad, že právě sociální prostředí má stěžejní vliv na jedince s poruchou chování. Poslední kapitola teoretické části se konkrétně zaměřuje na význam canisterapie pro jedince s poruchou chování.

Navazující empirická část seznamuje s okolnostmi realizovaného empirického šetření (dotazníkového šetření a kazuistiky). Práce především aspiruje na sondu do každodennosti dětí s poruchou chování. Při dotazníkovém šetření byli dotazovanými rodiče dětí s poruchou chování navštěvujících canisterapeutické sezení. Kvantitativní postupy analýzy dat však byly navíc doplněny o kvalitativní postup. Při sběru dat se řešitelka pohybovala v různých prostředích, která obvykle navštěvují děti s poruchou chování. Kontakt s žáky za účelem získání potřebných podkladů pro kazuistiku probíhal ve Speciální základní škole Poděbrady. Snahou autorky bylo zachytit změny, pokroky či případné problémy, které se u konkrétního dítěte v celém průběhu canisterapeutických sezení objevily. Všechna data získaná během empirického šetření jsou analyzovaná ve dvou blocích. Nejprve je pozornost věnována rodičům dětí s poruchou chování. Následně je představena kazuistika vybraného žáka s poruchou chování, který se dlouhodobě účastnil pravidelných canisterapeutických sezení. Empirická část se uzavírá

diskusí nad získanými poznatky a zhodnocením vlivu canisterapeutického působení na děti s poruchami chování.

Vyznění práce nezapře velký zájem autorky o canisterapii jako takovou a o možnosti jejího využití zejména u dětí s poruchami chování. I proto se autorka v rámci své diplomové práce rozhodla znovu navázat na téma, které již jednou otevřela ve své bakalářské práci, a prohloubit tak poznatky o příznivém vlivu zvířat na lidské zdraví.

Podáří-li se naplnit všechny cíle práce, získá čtenář možnost lépe poznat způsob života dětí s poruchami chování, lépe se zorientuje v jejich běžném životě atd. Práce by mohla být užitečná rovněž pro rodiče dětí s poruchami chování, kteří z nějakého důvodu prozatím váhali, zdali své dítě zapojit do pravidelných canisterapeutických sezení.

TEORETICKÁ ČÁST

1 VAZBA MEZI ČLOVĚKEM A ZVÍŘETEM (PSEM)

1.1 Historie soužití člověka a zvířete (psa)

Jen málokteré soužití v dějinách lidstva je tak letité a pevné jako soužití člověka se psem. Větší zvířata, mezi která nepochybně patří rovněž psi, byla odnepaměti pro člověka velmi blízkými tvory. „[...] Znamé jsou i pozitivní výsledky léčby z kontaktu s některými člověku pozitivně nakloněnými zvířaty (kočky, psi, kozy, koně). Vibrační energie těchto zvířat je postupně 'naladěna' na spektrum vibrací charakteristické pro každou blízkou osobu, a to s tendencí harmonizovat patologenní odchylky od přirozeného stavu. To má prokázaný vliv na zdraví a pohodu lidí, uvolňuje to v nich napětí a stres a léčí i somatické poruchy“ (Kovář, 2012, s. 155).

Vědci neochvějně tvrdí, že to nebyli lidé, kteří si domestikovali psa, ale že to byl naopak pes, který si domestikoval člověka. Přesněji řečeno, že přátelští vlci vyhledávali společnost lidí. Počátky soužití psa a člověka, dvou zcela odlišných živočišných druhů, se zdají být dosti nejasné a stále obsahují celou řadu nezodpovězených otázek, na které hledají odpovědi odborníci všude na světě. Většina těch, kteří se věnují problematice soužití člověka a zvířete (psa), se nezdědkakdy zamýšlí také nad otázkou, kdy se z psa, původně důležitého společníka kočovníků, který pomáhal lidem přežít, stal nejlepší zvířecí přítel a společník. Lidé mají podle vědců ustavičnou tendenci si přisuzovat všechny zásluhy a mylně se domnívat, že to byli právě oni, kteří zajistili psům pevné místo v životě člověka.

Nejčastěji se lidstvo domnívá, že v dobách, kdy lidé žili ještě jako potulní lovci a sběrači, se u některého z nich patrně projevila slabost pro roztomilé vlčí štěně, a proto se jej rozhodl přijmout za své. Postupem času pak tyto ochočení vlci prokázali svou nesmírnou statečnost, bystrost a pohyblivost při lovu a přiměli člověka, aby s ním mohli zůstat v blízkosti táborových ohňů. V té době započala také jejich postupná proměna v různé podoby psích plemen, která trvala dlouhé tisíce let.

Když se člověk zadívá hluboko do minulosti, na samý počátek svého vztahu s vlky, patrně bude postrádat skutečný smysl toho, proč se již na samém počátku lidských dějin utvořila tato pevná vazba mezi člověkem a vlkem. Vlk byl totiž domestikován v době, kdy lidé nebyli příliš tolerantní a shovívaví ke svým masožravým konkurentům. Když lidé před 43 000 lety dorazili do Evropy, téměř vyhladili všechny existující velké masožravce, a to včetně šavlozubé kočky a obří hyeny. První živočišné druhy předchůdci dnešního člověka vyhubili dokonce již před 2 miliony let. Byť fosilní záznamy obsahují četné důkazy o vymírání druhů, neodhalí, zdali tito velcí masožrouti zemřeli vyhladověním, protože je člověk připravil o veškeré zdroje potravy, či zdali je lidé vyhubili záměrně.

Lidské dějiny píší kruté příběhy o tom, jak se během několika uplynulých století podařilo napříč kulturami vlka vymýtit. První zmínka o pronásledování vlků pochází již z 6. století př. n. l. Tehdy byl Solón, athénský básník, státník a sociální reformátor, povšechně znám jako odvěký symbol moudrosti a schopnosti orientovat se i v těch nejtěžších situacích (Vaněk, 2009, s. 405), méně znám je jako otec myšlenky – poskytnout odměnu za každého jednoho zabitého vlka. Úplně poslední vlk byl zabit v 16. století za vlády krále Jindřicha VII. Tudora, prvního panovníka rodu Tudorovců. Například ve Skotsku nebyla populace vlků úplně zdecimována jenom proto, že v zalesněné krajině je nebylo tak lehké vystopovat. Již v roce 1930 nezůstal ani v jednom ze 48 sousedících států amerických třeba jen jeden jediný vlk.

Lidé jsou zpravidla přesvědčeni, že nakonec evoluce umožnila přežít jen těm nejsilnějším, tj. nejlépe adaptovaným a nejschopnějším. Známý výrok Charlese Darwina, zakladatele evoluční biologie, však praví: „*Není to ten nejsilnější, kdo přežije, ani ten nejinteligentnější, ale ten, kdo se dokáže nejlépe přizpůsobit.*“ Psům se tak nejspíš podařilo přežít jen díky tomu, že byli nejpřátelštější, takže se vlastně dokázali nejlépe přizpůsobit tomu, co od nich člověk očekával. Přesto je potřeba ještě jednou připomenout holý fakt, že člověka s největší pravděpodobností vyhledal právě vlk – nikoli naopak. Přátelskost a vstřícnost lidí vůči vlkům s nimi dokázala hotové divy. Zkrátka a dobře, vzhled vlků se razantně proměnil. Vlivem domestikace se na jejich kožichu objevily výrazné fleky, jejich do té doby stojaté, vzpřímeně postavené uši se

změnily v uši klapavé, vlci začali vrtět ocasem etc. Trvalo to jen pár generací a z původně agresivního vlka se stalo nadmíru přátelské zvíře.

Vědci se celá dlouhá léta zamýšleli nad tím, co dalšího se hrálo roli v přerodu divokého a nezkrotného vlka v nejoblíbenějšího domácího mazlíčka. Pustili se proto do titěrné odborné vědecké práce a začali zkoumat geny nejrůznějších psů, které následně srovnávali s geny vlků, kteří obývají různé kouty této planety. *„Genetické testy znovu potvrdily, že předkem všech psů je výhradně vlk, žádná jiná psovitá šelma se na vzniku domácího psa nepodílela. Důležitějším objevem ale bylo, že psi mají na rozdíl od vlků některé skupiny genů pozměněné (zmutované). Většina z nich odpovídá za vývoj mozku a nervové soustavy. Právě díky nim zřejmě psi změnili své původně vlčí chování: jsou přátelštější, méně agresivní vůči lidem, ochotní učit se. Na rozdíl od vlků je proto lze skutečně ochočit a vycvičit. To ale ještě stále nevysvětluje, proč se tato zvířata, byť přátelského založení, připojila k člověku. Jakou výhodu to pro ně mělo?“* (Martinová, online, cit. 2014-10-02).

Odpověď na tuto otázku zná, aniž by to tušil, každý majitel psa. Zatímco vlci byli výhradně masožravci, dnešní psi konzumují také neživočišnou potravu. Z původně čistě masožravé šelmy se tak postupem času vyvinuli dnešní všežravci, což umožnila nově nabytá schopnost trávit škrob v tenkém střevě za pomoci enzymu slinivky břišní. Vědci se tehdy domnívali, že našli odpověď na všechny nejasnosti spojené se vznikem psa domácího. K této změně ve zvyklostech psů výrazně přispěl usedlejší životní způsob prvních zemědělců. Zhruba 10 000 let př. n. l. v Evropě skončilo chladno, neboli poslední doba ledová, a odtud už nebyla daleká cesta k nejstarším zemědělcům a jejich výpěstkům. Již nebyli závislí výhradně na tom, co si ulovili nebo dokázali najít. Právě nová potravní nabídka byla důvodem, proč se začali vlci k lidským příbytkům postupně stahovat.

Nemalé změny však neprovázely jen jejich chování, nýbrž i jejich psychologii. Již u těchto prapsů se například vyvinula schopnost číst lidská gesta. *„Psa vezmete do místnosti, před jeho očima dáte do dvou misek jídlo. Pak na jednu misku ukážete. Pes (i necvičený apod.) se pokusí číst lidské gesto, jsou-li možnosti jinak ekvivalentní, půjde k příslušné misce. Vlk (samozřejmě míněno krotký, ochočený, nestresovaný...) se rozhodne náhodně“* (Houser, online, cit. 2014-10-02). Schopnost psů dešifrovat lidská

gesta je zkrátka pozoruhodná. Ani nejbližší příbuzní člověka, šimpanzi a šimpanzi bonobo, nejsou schopni číst lidská gesta tak snadno jako psi. Psi jsou navíc v tom, jakou pozornost věnují dospělému jedinci, až překvapivě podobní lidským mláďatům.

Lidé, kteří loví za přítomnosti psů, měli pravděpodobně výhodu v porovnání s těmi, kteří se na lov vydávali sami. Dodnes jsou například příslušníci některých kmenů v Nikaragui (lovci z kmene Mayangna a Miskito) na psech (existenčně) závislí, neboť jim pomáhají detekovat kořist. Některá zvířata tyto kmeny loví pro rituální účely, jiná pro zvýšení prestiže atd. Zdaleka ne vždy se tak jedná výlučně o zajištění potravy. Lovci losů severoamerických v horských oblastech přinášejí domů kořist, která je až o 56 % větší, než kdyby se na lov vydali bez společnosti psů. Lovci v Demokratické republice Kongo jsou přesvědčeni, že bez psů by zemřeli hladu. Dokonce i duchovní svět obyvatel Konga neodmyslitelně zahrnuje psy. Domorodí obyvatelé uctívají sošku známou jako Nkisi Kozo, která někdy může mít právě podobu psa. Bývá zachycována buď jen s jednou hlavou, nebo s hlavou dvojitou. Pes je v Kongu považován za prostředníka mezi živými a mrtvými. Sice žije ve vesnicích s živými, ale loví daleko v lesích, kde je již svět mrtvých, neboť tam jsou pohřbeni mrtví z vesnic. Někteří lidé věří, že když člověk prochází do vesnice mrtvých, musí projít právě přes vesnici psů. Konžané třeba také věří, že psy lze využívat na lovení čarodějnic (Philips, ed., 1995).

Psy lidé odnepaměti používali také jako důmyslný systém varovných signálů. Psi svým usilovným štěkáním a vrčením dokázali upozornit na až nebezpečnou blízkost cizinců ze sousedních kmenů aj. Je na individuálním posouzení, zdali to byli lidé, kteří domestikovali vlčí mládě, nebo naopak vlci, kteří akceptovali člověka.

1.2 Pes – zachránce i přítel věrný až do smrti

Návštěvníci švýcarských Alp si s oblibou jako suvenýr odváží domů upomínkový předmět s vyobrazením pověstného zachránce lidí z odlehlého švýcarského kláštera na hoře Svatého Bernarda (Smrčkovi, 2012, s. 67). Příběh těchto slavných záchranářských psů se začal psát již v 11. století, kdy švýcarští mniši ve Svatobernardském průsmyku založili ve výšce 2469 m n. m. hospic pro poutníky

a cestovatele. O 700 let později se mniši rozhodli, že by jim právě velcí horští psi mohli výrazně ulehčit záchranu lidí, kteří uvízli v horách. Obrazový materiál jejich činnost dokládá až do roku 1695, písemně pak do roku 1707.

Pokud by si Švýcaři nevzpomněli už na žádná další slavná psí jména, určitě nezapomenou zmínit dobrotivého bernardýna jménem Barry der Menschenretter neboli Barry, který ve svatobernardském hospici žil v letech 1800-1812 a který se stal pravzorem psa-záchranáře. Po slavné éře Barryho I., jak se mu často říká, se pak všem bernardýnům říkalo jednoduše „pes Barry“. Více než 40 lidí vděčí za záchranu svého života právě Barrymu I.

Jelikož věrnost a oddanost psa představuje nezbytný předpoklad k tomu, aby mohl být pes využit v podpůrné alternativní terapii, tj. v canisterapii, byla do předkládané práce zařazena právě tato podkapitola. Přinejmenším je potřeba zmínit alespoň jedno plemeno, jež proslulo jako symbol věrnosti a jež je dodnes využíváno jako terapeutický pes v canisterapii. Řeč je o jednom z nejstarších psích plemen na světě – o plemenu Akita Inu, které bylo dokonce jmenováno za národní japonský poklad. Člověku stojí „pes z okresu Akita“ věrně po boku již 7000 let.

1.3 Vztah člověka ke zvířatům (psům)

Na vztah člověka a zvířete lze již od jeho kořenů nahlížet ze dvou různých úhlů pohledu. Zatímco na straně jedné se objevuje nadmíru pozitivní nebo léčebný kontakt přátelství člověka se zvířetem, na straně druhé se vyskytuje ctění či dokonce zbožňování zvířat. Ještě i dnes řada přírodních národů a lidských kmenů, například v Indii, v pralesích Jižní Ameriky, Nové Guineji, v polopouštích Austrálie aj., náležitě uctívá zvířata jako náboženský symbol a odvozuje od nich svůj původ, když věří ve své zvířecí předky. Velkou váhu tyto národy připisují i poselství zvířat tak, jak to kdysi činili antičtí lékaři. Zvířata se svými vlastnostmi jsou neodmyslitelnou součástí lidského života a přírodní národy nadto věří, že síla zvířete, které je člověkem obdivováno a uctíváno, může do člověka přejít, stejně jako jej může ochraňovat.

Dnešní člověk, též člověk moudrý (*Homo sapiens sapiens*), však na přírodní národy nahlíží s jistým despektem nebo přímo negativně a zvíře degradoval na pozici věci, či dokonce spotřebního zboží. V České republice tak bylo ještě do roku 2013 možné „vadné“ zvíře reklamovat jako každý jiný vadný předmět a v krajním případě měl kupující nárok i na odstoupení od smlouvy. To se změnilo až s přijetím nového občanského zákoníku s účinností od 1. ledna roku 2014. Občanský zákoník (nový) – - č. 89/2012 Sb. (Hlava IV, Díl 1 – Všeobecná ustanovení, § 494) uvádí: „Živé zvíře má zvláštní význam a hodnotu již jako smysly nadaný živý tvor. Živé zvíře není věcí a ustanovení o věcech se na živé zvíře použijí obdobně jen v rozsahu, ve kterém to neodporuje jeho povaze.“ Na druhé straně to pranic nemění na faktu, že z lidí se mnohdy stávají nepřátelé zvířat, ať už těch hospodářských nebo domácích.

Jistou změnou směrem k lepšímu je nepochybně také změna vědeckého přístupu k tématu životní pohody zvířat a ke správnému chování člověka ke zvířatům na základě tohoto porozumění. Johnu Websterovi, emeritnímu profesorovi zootechniky na veterinární univerzitě v Bristolu, který přes 30 let usiluje o zlepšení životních podmínek zvířat), vyšla v nakladatelství Práh do češtiny přeložená kniha „*Animal Welfare: Limping towards Eden*“ = „*Životní pohoda zvířat: kulhání k ráji*“. V souvislosti s tímto svým literárním počinem se Webster nechal slyšet, že tím, o co usiluje, není zdaleka jen zavést zásady chovu pro majitele zvířat, ale přimět společnost k tomu, aby pečovala o zvířata a aby jí na nich začalo také záležet. Lidstvo, pokud se opravdu rozhodne učinit významný krok ve změně přístupu lidí ke zvířatům, musí nejprve pochopit, jak zvířata vnímají emoce, jak cítí, zda „myslí“, zda jsou (ne)smrtelná aj. Jedině tak si lze uvědomit, že životní pohoda zvířat jde ruku v ruce se změnou pravidel chování lidí ke zvířatům. Zvířata jsou stejně tak jako lidé nadána vědomím. Proto zlepší-li se životní pohoda zvířat, zlepší se i životní pohoda lidí (Webster, 2009).

Zatímco některým lidem se podaří vybudovat si velmi hluboký a spravedlivý vztah ke zvířatům již v raném věku, u některých tento vztah rozkvetne mnohem později. „[...] Takoví lidé objeví plnou bohatost pouta mezi člověkem a jeho zvířecím společníkem až jako výsledek náhodného setkání v pozdějším životě. [...]“ (Dodman, 2003, s. 107). Stejně tak nebývá výjimkou, že domácího mazlíčka si lidé pořizují jako náhražku plnohodnotných mezilidských vztahů. Specifický vztah člověka ke zvířatům je

výrazně určen (konkretizován) i kulturou dané země, neboť každá kultura a národ se ke zvířeti chová trochu odlišně. Zatímco například osli a velbloudi v arabských zemích bývají dodnes využíváni jako nákladní a tažná zvířata, která jsou často obtěžkána podobně jako nákladní užitkové vozy, poněvadž místní majitelé nedovedou odhadnout pro zvíře přijatelnou zátěž, Evropanům se tento přístup k živému zvířeti, jakožto ke smysly nadanému živému tvoru, zdá často krutý a barbarský. Podstatný rozdíl mezi evropským a arabským světem spočívá taktéž v přístupu k psovi. Zatímco v Evropě pes reprezentuje nejlepšího přítele, v arabských a muslimských zemích je na něj pohlíženo jako na nečisté zvíře. Arabové se ve své podstatě psů obávají a jsou přesvědčeni, že sliny psa obsahují bakterie a viry, které jsou pro člověka nadmíru nebezpečné a mohou ho dokonce i zabít. Pes by se proto z pohledu Arabů neměl chovat v domě nebo bytě a jeho místo by mělo být toliko na zahradě nebo na farmě. Psovi jmenovitě přísluší ochrana stád ovcí či koz a pomoc na honu (Dodman, 2003).

Historická bilance soužití člověka se zvířaty však hovoří poměrně jasně. „*Zvíře je nejspolehlivějším a mnohdy i jediným přítelem člověka [...]. Je tolerantní, dává a přijímá lásku a neptá se, zda si ji dotyčný zaslouží. Zvířata navíc všechny své emoce, především lásku, dávají bez zábran najevo, a zrovna tak bez zábran ji přijímají od člověka. Zvíře člověka respektuje a dává mu pocit důležitosti a jedinečnosti. Věří mu a potřebuje ho. Dokáže zmírnit žal, zármutek, pocit osamocení. Se zvířetem se člověk mnohdy cítí bezpečněji – není sám. [...]*“ (Klech, In Müller, ed., et al, 2014, s. 449). Tímto však výčet pozitivních vlivů domácích mazlíčků na člověka nekončí, což dokumentují i poznatky takzvané pet terapie neboli terapie za pomoci domácích zvířat, již propagovali manželé Corsonovi nebo Boris Levinson. Pet terapie je dokladem toho, že přítomnost domácího zvířete snižuje počet návštěv odborných lékařů i počet hospitalizací, působí na snížení deprese, úzkosti a pocíťované úrovně stresu, rovněž mírně snižuje krevní tlak a zpomaluje srdeční činnost. Nadto u lidí, kteří prodělali nějakou život ohrožující chorobu, pet terapie zvyšuje jejich šanci na přežití. Společnost domácího mazlíčka člověku rovněž napomáhá při zvyšování sociální interakce a interpersonální inteligence. Lidem, kteří třeba v důsledku stáří, postižení či dlouhodobé nemoci zůstali sami, pes pomáhá zajistit plnohodnotný život a současně ulehčit jejich integraci do společnosti (Müller, ed., et al, 2014).

Domácí mazlíčci mají v neposlední řadě významný vliv i na ty nejmenší, na děti. Interakce s domácím mazlíčkem u dětí podporuje jejich zdravý fyzický, sociální, emoční a kognitivní vývoj. Vzhledem ke zvláštnímu poutu, které se často vytvoří mezi dítětem a jeho domácím zvířetem, mohou domácí zvířata také plnit roli „utěšitele“. Jelikož je zvíře z pohledu dítěte naprosto nekritické, bývá zraněné nebo ublížené dítě zpočátku ochotné věřit více zvířeti než dospělému člověku. Dlouholeté zkušenosti odborníků z tohoto důvodu poukazují na fakt, že domácí zvířata mohou být značně nápomocna zvláště dětem se zjizvenou duší, neboť přispívají k znovuzískání duševní rovnováhy. Pro duševně nemocné děti je příznačná zvýšená potřeba tělesného kontaktu, kterou však nevyhledávají u lidí, neboť lidé byli nezdědka zdrojem jejich zklamání a bolesti. Zpočátku se tyto děti naučí zvířatům svěřovat se svými starostmi a bolístkami, později začnou věřit i dospělým, kterým se také mohou se svým trápením svěřit (Sheknows, online, cit. 2014-10-15). Některé státy například vytvářejí canisterapeutické projekty pro mladistvé delikventy, kdy mladému delikventovi přidělí psa z útulku. Příkladem je například věznice v Oregonu. Pravidelnou péčí o psy z útulku se mladí delikventi vlastně přeneseně učí starat sami o sebe, učí se potřebné trpělivosti, spolehlivosti, učí se, že mohou k lepšímu změnit jak svůj, tak také život někoho dalšího atd. Psi jsou v tomto případě cenným nástrojem sociální prevence návratu ke kriminalitě. V neposlední řadě se podařilo prokázat také pozitivní vliv psa na morálku dětí pravidelně navštěvovat svou školu. Děti, které vyrůstají v jedné domácnosti společně s domácími mazlíčky, zejména se psy, se stávají zodpovědnějšími, méně depresivními a v porovnání se svými vrstevníky jsou mnohem méně ohroženy alergiemi etc.

2 VÝZNAM CANISTERAPIE A VÝZNAM POMOCI ZVÍŘAT LIDEM

Canisterapie (stejně tak jako i chovatelství psů) získává jako jedna z forem animoterapie s malými společenskými zvířaty stále významnější místo mezi metodami psychoterapie a socioterapie. Socioterapií se rozumí „*terapie nežádoucích sociálních vztahů, postojů a aktivit vedoucích k uzdravné korektivní zkušenosti a pozitivní změně. Má multidisciplinární charakter. [...] Cílem socioterapie je zvýšit kvalitu života jednotlivce, zmobilizovat jeho vnitřní kapacity a kapacity jeho sociálních vztahů směrem ke zmírnění napětí v jednotlivci a v jeho sociálním systému. Socioterapie je práce se sociálními skupinami i jednotlivci, kteří jsou znevýhodnění, ohrožení nebo ve vzájemném konfliktu. [...]*“ (Hrbková, 2012, s. 130). Canisterapii (z latinského *canis*= = pes, řeckého *therapeia* = léčba, léčení) lze definovat jako terapii, jež využívá pozitivní vliv přítomnosti a kontaktu psa na tělesné, duševní i sociální zdraví člověka. Jako pomocná léčba se uplatňuje v případech klinických, psycho-patologických a geriatrických onemocněních. Zdraví člověka jistě představuje jednu z nejvýznamnějších hodnot života každého člověka. V historii lidské kultury bylo zdraví vždy stavěno na přední místa v hierarchii hodnot. Definice zdraví však v průběhu vývoje lidské civilizace doznala mnohých změn. „*Zpočátku bylo zdraví vnímáno jen jako 'zdraví těla'. Později je zdraví chápáno jako 'schopnost normálního zapojení do společnosti'. A ještě později se na zdraví nahlíželo jen jako na 'subjektivní pocit'*“ (Nováková, 2011, s. 14). Světová zdravotnická organizace zdraví definuje jako stav úplné tělesné, duševní a sociální pohody, nikoli jen jako nepřítomnost nemoci či vady. Canisterapeutické působení klade důraz převážně na psychické zdraví klienta, fyzické zdraví však jde s tím psychickým ruku v ruce. Canisterapie motivuje k rehabilitaci a posiluje imunitu klienta. Canisterapie se jako pomocná psychoterapeutická metoda uplatňuje zejména v situacích, kdy jiné metody nelze efektivně využívat, případně se již dříve ukázaly jako nevhodné. Canisterapie je natolik bohatou oblastí lidského zájmu, že ji rozhodně nelze vymežit jen jednou jedinou definicí. Avšak podstata všech známých definic je vždy totožná. Na

canisterapii tak lze pohlížet také jako na alternativní léčbu psychických a fyzických onemocnění, kterou zajišťuje speciálně vycvičený pes aj.

Do českého prostředí termín canisterapie zavedla Jiřina Lacinová ve spolupráci se sdružením Filia. Canisterapie se podobně jako například sport, muzikoterapie či arteterapie používá především při léčení nebo zmírnění psychických poruch u dětí i dospělých. Kromě psychologických problémů pomáhá canisterapie řešit také problémy citové a sociálně integrační. Canisterapie je zejména vhodná jako další psychoterapeutická metoda pro práci s dětskými pacienty, kteří mají problémy v oblasti komunikace. Podporuje schopnost cítit, myslet a pohybovat se. Na rozvoj rozumových a pohybových schopností však canisterapie působí jak u klientů se speciálními potřebami, tak také u klientů naprosto zdravých. V neposlední řadě canisterapie pomáhá zlepšovat adaptační schopnosti klienta. Canisterapie probíhá vždy v závislosti na aktuálním stavu, úrovni rozvoje, omezených možnostech v oblasti zdraví, podmínkách a specifických technikách používaných v procesu práce. U klientů se canisterapie zaměřuje především na nejruznější poruchy, které jsou příčinou jejich vyloučení ze zdravé většinové společnosti. Například organizovaná herní interakce dítěte se psem umožní rozvíjet komunikační dovednosti dítěte, posílit jeho adaptační schopnosti a podpořit jeho socializaci.

Velmi důležité místo v rámci canisterapeutického působení vždy zastává canisterapeutický tým, tvořený nejčastěji canisasistentem / psovodem, psem a samotným klientem. Na činnosti týmu se může spolupodílet také rodina klienta, případně dobrovolníci a zástupci vybraných profesí (lékaři, psychologové, léčební pedagogové a další). Canisterapeut zajišťuje jak výchovu, tak také výcvik psa a dohlíží na působení psa v canisterapeutickém procesu. Předpokládá se jeho aktivní zájem o canisterapii i odborné vzdělání v tomto oboru, které je určující pro stupeň jeho kvalifikace. Rozlišuje se proto mezi canisterapeutem – laikem a canisterapeutem – profesionálem. Canisterapeut – profesionál je povětšinou odborníkem v oblasti zdravotnictví, pedagogiky, popřípadě může být odborníkem pro sociální práci. Klienta coby součást canisterapeutického týmu nelze přesně specifikovat, neboť pro klienty v podstatě neexistují žádná limitující omezení a důležitý je jen jeho souhlas. Za nezletilého klienta se vždy vyžaduje souhlas zákonného zástupce. Jediným možným

limitem je případná alergie na zvířecí srst nebo odmítání kontaktu se zvířetem. Canisterapie se rovněž nedoporučuje, respektive může být v některých případech dokonce nebezpečná pro klienty, kteří mají otevřená poranění, některá akutní či infekční onemocnění aj.

2.1 Význam přítomnosti psa a canisterapie pro vývoj dítěte

Je stále zřetelnější, že psi se mimo jiného stávají také prostředkem prevence sociálních a výchovných problémů dětí. Vhodné volnočasové aktivity, které staví na práci se psy nebo na společných aktivitách člověka a psa, se mohou pro děti stát například vhodnou alternativou k takovým projevům sociálního nonkonformismu, jako je záškoláctví, zneužívání drog či trestné činnosti mladistvých. Canisterapie tak může velmi dobře pomáhat i při poruchách učení a chování. Základními projevy poruch chování jsou agrese, vandalismus, porušování pravidel, krádeže a lhaní. Aby však bylo možné uvažovat o skutečné „poruše“, je nutné, aby tyto projevy přetrvávaly přinejmenším pod dobu 6 měsíců (Ptáček, 2006, s. 5).

Nejen pro děti s poruchou chování je přínosný již samotný chov psů či jiných domácích zvířat (koček, králíků, morčat, křečků, chameleonů aj.), který lze vybranými canisterapeutickými aktivitami velmi vhodně doplnit a podpořit. Přítomnost zvířete v rodinném domě / bytě, ale také mimo lidský příbytek může do rodiny vnést klid, rovnováhu a harmonii. Učí-li rodiče své děti starat se a pečovat o zvíře, učí je zároveň starat se o lidi a přebírat plnou zodpovědnost za vztah a péči o ty, kteří na nich závisí. Kupříkladu u dětských pacientů s různými psychiatrickými diagnózami proto canisterapie staví na myšlence, že: *„[...] pes zde není jen prostředkem k dosažení nějakých cílů či k uspokojení vlastních potřeb, je zde především partnerem, který přináší radost, ale sám má také potřeby, kterým se musí vycházet vstříc“* (Nedvědová, 2008, s. 71). Pes rovněž děti učí pečovat o někoho slabšího, o někoho, kdo potřebuje jejich péči a je plně odkázaný na jejich pomoc. Díky tomu, že děti, které vyrůstají ve společné domácnosti se zvířetem, mají možnost vžívat se do problémů či trápení zvířete, rozvíjí se u nich empatické (empatie = vcítění) a prosociální chování a současně

ustupuje jejich vrozený egocentrismus. V neposlední řadě spočívá význam vlastnění zvířete v tom, že dětem pomáhá uvědomit si své vlastní emoce a dostatečně projevat třeba i ty emoce, které nejsou uvnitř rodinného společenství akceptovány. Starost o zvíře děti ve svém životě v mnoha ohledech později příznivě zúročí. *„Učte děti vyjadřovat pocity. Naučí se lépe vyrovnávat s krizovými okamžiky, když je povzbudíte k vyjadřování pocitů a nálad a ukážete jim způsoby, jak se s těmi pocity vypořádat. Učte je zejména mluvit o nepříjemných pocitech, nepotlačovat je v sobě. Také jim říkejte o svých pocitech. Naučí-li se děti vnímat a ventilovat své pocity a nálady, nemají potřebu vyjadřovat je formou násilí“* (Nedvědová, 2008, s. 169).

Petra Černá, ředitelka Přírodovědné školky Rybička, kterou zřídila Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy v Praze pro děti biologů, chemiků atd., si důležitost vztahu dětí ke zvířatům uvědomila zejména díky svému trojnásobnému mateřství. *„Od jejich raného dětství jsme doma měli nějaká zvířata a viděla jsem, jak si k nim děti tvoří vztah. Už roční dcera čistila klec našemu králíčkovi. Byl sice plný pilin, ale dcera si tak rozvinula cit pro potřeby, které zvíře má. [...]“* (In Těthalová, 2013, s. 12). Děti mají velikou tendenci přebírat vzorce chování od svých rodičů a napodobovat jejich vztah i konkrétní prvky chování ke zvířatům (hlazení, poplácávání, drbání, tiché promlouvání, zadané pokyny, napájení, krmení, trestání ...), proto jednoznačně platí: *„[...] zvířata patří pouze do rodin, kde k nim dospělí mají vztah, kde na ně mají dostatek času a kde jsou schopni a ochotni se o zvíře postarat, i když přijdou nějaké komplikace. [...] Dát dítěti zvíře jako dárek a nechat ho, ať se zcela samo stará, a pokud to nesvede (například proto, že je moc malé a není dostatečně zralé), půjde zvíře z domu, je obrovskou a neomluvitelnou chybou. [...]“* (Jesenská, online, cit. 2014-10-02). Ovlivněny modelem vztahu lidské a ne-lidské bytosti (člověka a zvířete) děti vstupují do podobných typů vztahů, jako například do vztahu s mladším sourozencem, mladšími dětmi, jinými zvířaty. Přítomnost domácího zvířete je z tohoto důvodu nesmírně důležitá nejen proto, aby se děti seznámily s živou bytostí, ale i pro rozvoj sociálních kompetencí dětí. Jinými slovy řečeno, v dítěti se tak zcela přirozeným způsobem posiluje ohleduplnost, sociální zodpovědnost a schopnost vcítit se do jednání a pocitů druhé osoby.

Největší oblibě se mezi dětmi těší dlouhodobě kočky a psi, ale častěji si přejí mít doma psa. Jelikož preference oblíbených zvířat zůstává zpravidla po celý život stejná a odráží některé základní osobnostní rozdíly mezi lidmi, vědci dlouhodobě zjišťují, jaké jsou rozdíly mezi nadšenými milovníky psů a koček. Opakovaně vycházejí milovníci psů, ať už ti dětští nebo dospělí, z těchto srovnání jako přátelštější, více společenští a svědomitější, což se projevuje větší sebedisciplínou při plnění úkolů a dosahování stanovených cílů. Milovníkům psů je v neposlední řadě vlastní plánované, nikoliv spontánní chování. Stejně tak jsou značně aktivní, loajální a notnou část svého času tráví venku. Milovníci koček se zdají být inteligentnější, vnímavější, sečtější, citlivější a nonkonformní. Mají netradiční zájmy a jsou otevřené povahy, což se projevuje zájmem o umění a dobrodružství, neobvyklými nápady, představitivostí, zvědavostí etc. (Coren, online, cit. 2014-10-20).

Kontakt s domácím zvířetem nezřídka vyhledávají děti, kterým chybí mazlení a láskyplný dotek. Často se proto choulí k psovi, kočce nebo králíčkovi. Srst představuje v porovnání s holou kůží a jinými pokrývky těl zvířat nezanedbatelnou výhodou. Zvíře dětem přináší radost a potřebné snížení stresu a nepříjemných úzkostných pocitů. I silná společenská podpora ze strany kamarádů a rodiny sice může mít obdobné přednosti, ovšem mezilidské vztahy, zvláště jsou-li narušené, nezřídka způsobují napětí a stres, což je v případě domácích mazlíčků jen velmi málo pravděpodobné. Společenská podpora ze strany domácího mazlíčka naopak může být novým impulsem pro podporu sociální interakce mezi lidmi, taktéž snižuje osamělost a pocity sociální izolace. Bylo například shledáno, že procházka se psem ve srovnání s procházkou bez něho zvyšuje pravděpodobnost účelné sociální interakce, zejména té s cizími lidmi (McNicholas, Collis, 2000).

Domácí mazlíček však nenaplnuje pouze potřebu sociálního kontaktu, nýbrž i mnoho dalších potřeb, například potřebu citové jistoty či bezpečí, potřebu akceptace (být akceptován jinými) etc. Každé dítě chce, *„aby si ho lidé všímali, aby se jím zabývali. Pokud dítěti tuto potřebu ve zdravé míře uspokojíme, budeme jej akceptovat, bude i ono později schopno akceptovat nás (tedy věnovat nám svou pozornost a čas). Nejprve se tento vztah utváří k jedné osobě, později se rozšiřuje na ostatní lidi“* (Sedláčková, 2009, s. 96). Ve školním věku dětí by potřebu jejich akceptace měli plnit

rodiče, ale v mnoha případech tomu tak není, proto potřebu akceptace, citového zázemí a podpory uspokojují spíše vrstevníci nebo právě psi. Neživé hračky dětem jejich city a pocity také opřít nedovedou, stejně jako nejsou s to dítěti poskytnout cennou zpětnou vazbu a tím zajistit určitou výchovnou funkci. „[...] *Za těchto okolností může zvíře kompenzovat nedostatky mezilidských vztahů, četnosti jejich kontaktu či kvality. Domácí zvíře může sloužit jako zdroj citové jistoty, protože svého dětského majitele vždycky bezvýhradně akceptuje, má na něho vždycky čas a ještě mu dává najevo, že ho těší*“ (Sedláčková, 2009, s. 51). Ničím nepodmiňovaná láska domácího zvířete nehledí ani na vzhled dítěte, ani na jeho povahu, charakter či snad na výši IQ. Zvíře ochotně naslouchá potřebám dítěte, což z něj činí významnou sociální sílu, která může dítěti i dospělému člověku dokonce nahradit některé chybějící vztahy. „*Ukazuje se, že děti, které mají nějaké zvířátko, jsou více soběstačné, lépe se zapojují do kolektivu a navíc jsou méně sobecké než ostatní děti. Podle německé studie 90 % rodičů věří, že jejich pes plní výchovnou roli v životě jejich dítěte a že se díky zvířeti zlepšila také kvalita života dítěte. Studie dále ukázala, že 80 % dotázaných dětí považuje psa především za kamaráda a důvěrníka*“ (AOVZ, online, a, cit. 2014-10-22). Celá řada států proto dlouhý čas zařazuje výchovu k odpovědnému, pečujícímu vztahu ke zvířatům do osnov i do výuky.

2.2 Význam přítomnosti psa a canisterapie pro seniora

Byť je předkládaná práce zaměřena především na děti s poruchami chování, jistá pozornost by měla být věnována také seniorům, u nichž může porucha chování signalizovat chorobnou změnu, a tu je nejen nutné včas rozpoznat, ale i vhodným způsobem léčit. Stejně tak jako pro dítě je i pro seniora přítomnost zvířete vysoce přínosná s velkou hodnotou. Je přirozené, že jak člověk pozvolna stárne, sehrávají domácí zvířata (psi, kočky) v jeho životě stále důležitější roli. S přibývajícím věkem se člověk potřebuje cítit potřebný a oceňovaný za to, co ve svém životě dělá. Domácí zvířata dovedou všemi svými aktivitami tuto potřebu seniorů naplnit beze zbytku. Jsou plně závislá na svých majitelích, bez péče a pozornosti člověka nemohou existovat. Na

oplátku svému majiteli nabízejí lásku a bezvýhradné uznání. Klára Aronová (2008, s. 22) vyjmenovává tři zásadní oblasti pozitivních účinků domácích zvířat na seniory:

- efekt zvířete jako společníka pro seniory, kteří přišli o přátele a rodinné příslušníky; navíc nemají-li děti, nechtějí být zpravidla zapojováni do společenských aktivit,
- zvíře jako smysl života zejména pro ty, u kterých se celý život odvíjel od role profesionální, manažerské nebo rodičovské a kteří tuto roli časem ztratili (zvíře nemění svůj postoj k člověku jen pro ztrátu některé společenské role),
- snižování stresu – „nárazníkový efekt“ zvířete-společníka a citová podpora se stávají zvláště významnými při klíčových životních ztrátách, jako je například úmrtí partnera, které mohou mít vliv i na zdravotní stav seniora.

Hlazení psa nebo kočky v neposlední řadě snižuje krevní tlak pacientům seniorům, kteří trpí hypertenzí neboli vysokým krevním tlakem. Starší lidé, jsou-li majiteli domácího mazlíčka, při péči o něj vykazují zlepšení schopnosti soustředění a pozornosti. Zvláště důležitou hodnotu má domácí mazlíček v době stresových životních událostí, kam může patřit odchod do penze, nezaměstnanost, úmrtí blízkého člověka, velké bolesti etc. Majitelům domácích mazlíčků se také mnohem lépe daří bojovat s těžkými depresemi. Aktivita seniorů se zvyšuje úměrně tomu, kolik času (s)tráví se svým mazlíčkem venku na procházce a jak často si s ním hrají. Domácí mazlíčci dovedou svého majitele rozesmát a zlepšovat jeho celkovou morálku. Majitelé psa nebo kočky projevují hlubší zájem o dění ve svém okolí a aktivně se do něj také zapojují. Nejsou osamělí, jako tomu bylo v době, kdy ještě žádné zvíře nevlastnili. V neposlední řadě dochází ke snížení nesoustředěnosti a roztržitosti, k udržení pravidelného denního rytmu s ustálenými rituály atp. Senioři mají ve společnosti zvířete jedinečnou možnost zapomenout na všechny své starosti a potíže a prožít svůj volný čas produktivně, smysluplně a zajímavě.

2.3 Terapie s asistencí zvířat

Výše uvedené podkapitoly se pokusily alespoň částečně představit, jaký dopad může mít a ve skutečnosti také má domácí mazlíček na zdraví a kvalitu života svého

majitele. Psi, nejoblíbenější domácí mazlíčci na světě, zajišťují modernímu lidstvu životně důležitý styčný bod s přírodou. Vzhledem k dehumanizujícímu vlivu moderní společnosti, jenž se projevuje odcizením – izolováním přírodních instinktů a instinktů člověka – psi poskytují uklidňující zdroj opětovného setkání na obou úrovních. Vyjma praktických důvodů, starověká smlouva mezi lidmi a psy byla prospěšná k dosažení vyššího dobra jednak svou symbolickou a mytickou funkcí, jednak svým ztělesněním ideálu věrnosti, oddanosti, důvěry, lásky, ochrany a spolupráce (Velemínský, et al, 2007). Otázkou ovšem zůstává, může-li být pocit uzdravení, bezpečí a bezpodmínečné lásky, kterou pes poskytuje, přenášen prostřednictvím terapie. Celá řada expertních zástupců odborné veřejnosti bez váhání odpovídá, že může.

Není rovněž sebemenších pochyb o tom, že od té doby, kdy lidé z nejrůznějších důvodů domestikovali zvířata, začali nejen plně těžit z jejich společnosti, ale i využívat jejich pomoci. Avšak znatelně menší shoda panuje v otázce, zdali si v tomto ohledu další prvenství připisuje pes, nebo koza (Velemínský, et al, 2007). Eleanora M. Woloy, která na základě jungiánské psychologie, doplněné o feministické perspektivy, podrobně zkoumá vztahy mezi psy a svými klienty, kteří navštěvují její psychiatrickou ordinaci, v níž je pes pravidelně přítomen, ve své knize uvedla (2005, s. 19): „*Nedávné nálezy v oblasti Yukon Old Crow odhadují existenci lidských vztahů se psy na bázi spolupráce z období před 28 000 lety.*“ Již život lidí v nejstarších starověkých civilizacích byl neodmyslitelně spjat se zvířaty. Vedle využívání zvířat jako zdroje potravy a ochrany, jako objektu uctívání (příkladem je staroegyptská bohyně Bastet, zobrazovaná nejprve v podobě lvice a později také kočky) a pracovní síly nebylo výjimkou ani využívání zvířat při léčbě, což bylo umožněno jejich antidepresivními a antistresovými účinky. Fakt, že terapie s asistencí zvířat (též animoterapie či zooterapie) může představovat jednu z nejvhodnějších doplňkových terapií k lékařské péči a představuje v podstatě ucelenou rehabilitaci, není znám jen dnešním generacím. Historické záznamy tuto činnost datují až do 9. století. Tehdy začala být v belgickém městě Gheel vůbec poprvé využívána hospodářská zvířata, o která se učily starat a pečovat právě osoby se zdravotním postižením. Vzpomenout je možné například i anglického podnikatele, filantropa a Kvakera jménem Villiam Tuke, jenž v 18. století využíval kontakt se zvířaty jako metodu léčby duševně nemocných pacientů. Nechával své pacienty (v zařízení

York Retreat v Anglii; retreat = obvykle místa, kde se medituje, spí, přičemž je postaráno o veškeré vnější pohodlí) pohybovat se v blízkosti míst, kde se vyskytovala populace drobného domácího zvířectva. Tato zvířata byla použita jako účinný nástroj k socializaci. Villiam Tuke spolu s francouzským lékařem Phillippem Pinelem bývají rovněž uváděni jako nejvlivnější průkopníci hnutí za humánní léčbu (Robertson, Long, eds., 2008, s. 15). V roce 1860 se k této myšlence přidala i nemocnice Bethel v Anglii a na svá oddělení umístila zvířata, která výrazně ovlivňovala morálku přítomných pacientů-epileptiků (Holistic community, online, cit. 2014-10-12). Do nemocnic ve Spojených státech amerických se zvířata dostala zhruba v roce 1942, kdy pomáhala při rehabilitaci válečných veteránů. Tímto počinem však první pokusy o terapii s asistencí zvířat ani zdaleka nekončí. Výzkumy a rozšiřující se informace o vzájemných vztazích mezi lidmi a zvířaty daly vzniknout Mezinárodní organizaci sdružující společnosti zabývající se výzkumem vztahů mezi člověkem a zvířaty: IAHAIO = z angl. *International Association of Human-Animal Interaction Organizations* (Vojtěchovský, 1997). Stranou zájmu nemůže zůstat ani nezisková organizace Delta Society, jejíž domovinou se staly Spojené státy americké. „*Delta Society je organizace poskytující sociální služby, jež se věnuje zlepšování lidského zdraví a osobní pohody prostřednictvím pozitivní interakce se zvířaty. Víze Delta Society je následující: 'lidé jsou zdravější a šťastnější díky společnosti, službě, a terapie pomocí zvířat obohacuje a pozitivně působí na jejich každodenní život.'* [...]“ (Reevy, Ozer, Ito, 2010, s. 188). V Evropě si svou klíčovou pozici do dnešních dní udržuje zastřešující asociace pro oblíbené zapojování domácích zvířat do aktivizačních a kognitivně rehabilitačních technik (takzvané pet terapie, animal-assisted therapy) *European Society for Animal Assisted Therapy*, neboli Evropská asociace AAT – ESAAT (Kalvach, Čeledová, Holmerová, Jiráková, Zavázalová, Wija, 2011, s. 240).

V českém prostředí se na podporu a šíření terapie s asistencí zvířat zaměřili a ústředními postavami terapie pomocí zvířat se tak stali především: světově uznávaný dětský psycholog Zdeněk Matějček, gerontopsychiatr Miloš Vojtěchovský spolu se svou manželkou, dále Miloš Velemínský, Jiřina Lacinová, Zdenka Galajdová, Zoran Nerandžić, Zdeněk Veselovský a mnozí další (Eisertová, 2008, s. 107). Dalším významným počinem bylo rovněž ustanovení *Asociace zastánců odpovědného vztahu*

k malým zvířatům (dále již jen AOVZ) 16. května 1995 v Praze, u jejíhož zrodu stáli Zdeněk Matějček a Miloš Vojtěchovský. Stěžejním účelem této asociace bylo šíření a prohlubování myšlenky pozitivních vlivů soužití lidí se zvířaty (AOVZ, online, b, cit. 2014-10-22).

Sečteno, podtrženo: „*terapie pomoci zvířat (pet-facilitated psychotherapy) se rozvíjí v naší společnosti a stává se skutečným terapeutickým prostředkem, jako například terapie pomocí koní (hipoterapie), pomocí psů (canisterapie), pomocí delfinů (dolphin therapy) aj. Se zvířaty je lidská existence propojena, ať už se zvíře stalo symbolem (svobody – jako orel, síly – jako býk, chytrosti – jako opice nebo liška, moudrosti – jako sova nebo slon, věrnosti – jako pes), nebo přímým stykem s ním se vyvinula sociální symbióza a zvíře se stalo užitečné nejen hospodářsky, ale bylo na různých úrovních společníkem a pomocníkem při problémech fyzických a psychických*“ (Cathala, 2007, s. 157)

2.3.1 Dělení terapie s asistencí zvířat

Terapie s asistencí zvířat (neboli koterapeutů, nejčastěji canisterapeutických psů), jež na člověka působí nadmíru pozitivně, až léčebně, představuje jednu z nejrychleji se rozvíjejících léčebných metod. Kontakt se zvířaty může mít nadmíru blahodárné účinky na všechny osoby bez rozdílu věku, pohlaví, národnosti atd. Obzvlášť prospěšná pak může být zooterapie u postižených dětí, u nichž je potřeba rozvíjet a podporovat tělesné a duševní funkce. Zooterapie se také dlouhodobě uplatňuje jako důležitá terapeutická intervence u závažných poruch dětského mentálního vývoje, jako je porucha autistického spektra, dále při zvyšování morálky a při práci se seniory v institucích, jako jsou pečovatelské domy, nemocnice, při práci s dětmi v dětských domovech, s dětmi s poruchami chování, s vězni ve věznicích, se židovskými seniory, kteří přežili hrůzy války a koncentračních táborů etc. Tematika zooterapie je tedy natolik bohatá, že nelze vyzdvihnout jen jedno její cílené zaměření.

Ucelené rozdělení terapie s asistencí zvířat (též animoterapie / animal terapie / zooterapie / zvířaty podporované terapie aj.), jež je praktikována v českém prostředí,

poskytuje například Michaela Freemanová, spoluautorka knihy *Zooterapie ve světle objektivních poznatků* z roku 2007, kde uvádí 10 hlavních kritérií:

1. **Kritérium 1 – zvířecí druh:** využití koně (hiporehabilitace), využití psa (canisterapie): „*Pes se například stává fyzioterapeutickým prostředkem k prohloubení dýchání, uvolnění spasmů, zahřátí a zvýšení pohyblivosti (v případě užití techniky polohování)*“ (Müller, ed., et al, 2014, s. 63), využití kočky (felinoterapie), využití delfína (delfinoterapie), využití lamy (lamaterapie), využití ptactva (ornitoterapie), využití hmyzu (insektoterapie) a celé řady dalších zvířat. Využívána jsou rovněž drobná domácí zvířata, hospodářská zvířata, volně žijící zvířata, exotická zvířata, nebo jejich kombinace;

2. **Kritérium 2 – metoda zooterapie:**

a) společné aktivity za účasti zvířat (z angl. *animal-assisted activities* = AAA), které mohou mít nejen motivační, ale i výchovný, odpočinkový či terapeutický prospěch: přirozený kontakt člověka se zvířetem, jenž napomáhá nejen zlepšovat kvalitu života klienta, ale také přispívá k jeho obecné aktivizaci (Müller, ed., et al, 2014, s. 478); na rozdíl od AAT však není pro každou návštěvu zvlášť stanoven speciálně-léčebný cíl; klíčem úspěchu setkání člověka se zvířetem je jistá spontaneita a radost z takovéto společenské události; AAA může mít rozdílné formy, nejčastěji bývá zmiňována forma pasivní a forma interaktivní; ukázkou pasivní formy AAA je třeba prosté rybí akvárium umístěné v jídelnách v domovech pro seniory nebo v domech s pečovatelskou službou: odborné studie opakovaně prokázaly, že pohled na spokojeně plavající rybičky v akváriu prospíval zejména pacientům trpícím Alzheimerovou chorobou, neboť u nich docházelo k výraznému zlepšení stravovacích návyků a ke snížení destruktivního, nebezpečného a nepředvídatelného chování; pozorováním rybiček se dle slov lékařů obvykle zklidní i hyperaktivní děti, kterým tato činnost pomáhá v jejich rozvoji; v případě předškoláků je připravuje na školu i na život mimo ni; k identickému poznatku dospěli i lékaři, kteří svým pacientům v čekárnách zpříjemňovali jejich mnohdy nekonečné čekání: ukázalo se totiž, že pacienti přicházejí do ordinace uvolnění

a o poznání méně nervózní; interaktivní forma AAA se uplatňuje hlavně v podobě rezidentní nebo v podobě návštěvního typu;

b) terapie s pomocí zvířat (z angl. *animal-assisted therapy* = AAT): v porovnání s AAA představuje formálnější proces; jedná se o terapeutickou činnost – cílený kontakt člověka se zvířetem, přičemž nasměrování a úkoly vychází ze strany odborníka v oboru zdravotnictví, pedagogiky nebo sociální oblasti (jedná se o lékaře, ergoterapeuta, fyzioterapeuta, psychologa atd.) – z animoterapie se tak stává podpůrná metoda celkové rehabilitace klienta; zvíře může být vedeno jak samotným profesionálem, jemuž se zvíře stává nedílnou součástí vlastní specializace, tak také dobrovolníkem, jenž podléhá vedení ze strany profesionála; nezbytným předpokladem pro úspěšnou AAT je jasné stanovení specifických individuálních cílů a cesty, jak těchto cílů dosáhnout (například v oblasti tělesné: zlepšení jemné motoriky, sebeobsluhy, obratnosti, uvolnění spasmů, tj. křečí aj.), každý dílčí pokrok je vždy nutné podrobně zaznamenat a sledovat;

c) vzdělávání / výuka za pomoci zvířat (z angl. *animal-assisted education* = AAE), při níž pedagogové v maximální možné míře využívají přirozeného nebo cíleného kontaktu mezi člověkem a zvířetem a tím i pozitivního vlivu zvířat například na žáky se specifickými potřebami, popřípadě také jako metodu zážitkové pedagogiky;

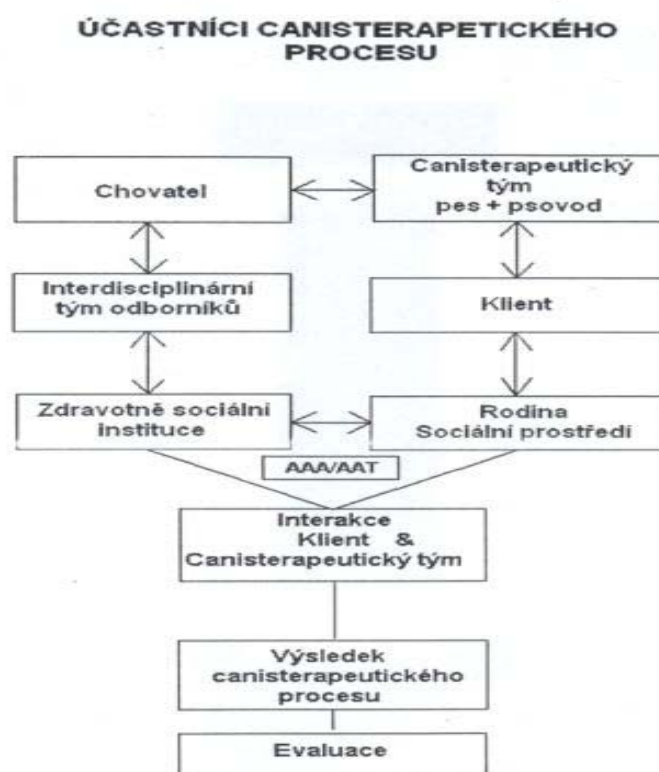
d) krizová intervence za pomoci zvířat (z angl. *animal-assisted crisis response* = AACR): v případě této metody může přítomnost zvířete a jeho přirozený kontakt s klientem, jenž se ocitl v krizovém prostředí nebo krizové situaci (například oběti násilí, katastrof, záchranáři aj.), napomoci k odbourání stresu klienta, k vyladění nálady a současně může přispět i k celkovému uvolnění klienta jak po psychické, tak také po fyzické stránce, předpokladem úspěšné zooterapie je v tomto případě přítomnost zkušených pracovníků;

- Mezi těmito metodami se začalo rozlišovat v 80. letech 20. století.
- Některé metody mohou být jak pasivní, tak také aktivní a mohou probíhat individuálně nebo skupinově.
- Jednotlivé metody zooterapie lze mezi sebou vzájemně kombinovat.

3. **Kritérium 3 – forma zooterapie:** návštěvní program (návštěvy zvířete u klientů v příslušném zařízení), jednorázové aktivity, pobytový program (tábory, víkendové pobyty se zvířaty), rezidentní forma (znamená trvalé umístění zvířete v zařízení, kdy o něj pečují sami klienti, popřípadě ošetřující personál), zásah krizové intervence, nebo jejich kombinace (Výcvikové canisterapeutické sdružení Hafík, online, cit. 2014-10-02);

4. **Kritérium 4 – účastníci:** zooterapie může probíhat buď na základě samostatné práce (jen jeden zooterapeutický tým), nebo na základě spolupráce několika zooterapeutických týmů současně; úkolem účastníků je mezi sebou vzájemně spolupracovat na realizaci vlastního procesu zooterapie (na přípravě a koordinaci) a následně na evaluaci celého procesu; obrázek 1 ukazuje na přímé propojení mezi jednotlivými účastníky canisterapeutického procesu;

Obrázek 1: Přímé propojení mezi účastníky canisterapeutického procesu

Zdroj: eAMOS, online, cit. 2014-10-29

5. **Kritérium 5 – složení pracovní jednotky:** zvíře + zooterapeut + klient, anebo zvíře + zooterapeut + klient + personál;
6. **Kritérium 6 – počet zvířat:** zooterapeut-jedno zvíře, anebo zooterapeut a více zvířat;
7. **Kritérium 7 – počet klientů:** zooterapie probíhá buď formou individuální, nebo skupinovou;
8. **Kritérium 8 – analýza cílové skupiny:** analýza dle věku, pohlaví, diagnózy, vzdělání, vnímání role zvířete ve společnosti – to vše umožňuje identifikovat cílovou skupinu klientů a jejich potřeby; cílem analýzy je porozumět reálným potřebám cílové skupiny, poznat její problémy a zdůvodnit smysluplnost působení zooterapeutického týmu;
9. **Kritérium 9 – celková analýza zdravotního stavu:** zdravý, dočasně nemocný, v rehabilitaci, zdravotně postižený (různé stupně a kombinace), se specifickými poruchami, dlouhodobě nemocný, umírající apod.;
10. **Kritérium 10 – analýza sociálních vazeb a dynamiky prostředí:** izolovaný, osamělý, v rodinném prostředí, v zařízení, v azylovém prostředí, v ohrožení apod. (Velemínský, ed., et al, 2007, s. 30-31).

2.3.2 Spojení člověka s přírodou

Předkládaná práce věnuje zvýšenou pozornost dětem s poruchami chování a významu canisterapie při vytváření vhodných sociálních návyků u těchto dětí. Je známo, že porucha chování se může za určitých okolností vyvinout i u nadaného dítěte. Represe však v takovém případě spíše selhávají, neboť čím větší „přesile“ dospělých musí dítě čelit, tím víc se cítí bezradné a ztracené a tím více se u něho porucha chování

projevuje. Každé (nadané) dítě je zcela jedinečné, má svou individualitu, jedinečné zaměření své osobnosti a i své nadání může projevovat různým způsobem. K dětem tak rozhodně nelze přistupovat na základě tabulek, stejně tak jako se nelze snažit je do těchto tabulek napasovat. Je-li dítě pomalé, klidné a rozvážené, není důvod jej nutit, aby se naučilo, jak být rychlé. Naopak lze využít všechny výhody, které s sebou jeho jistá pomalost nese. Nelze vyloučit, že se může jednat třeba o dítě, které se vůbec nejlépe cítí v tichém a klidném prostředí přírody a které je šťastné především v těsném sepětí s ní. V takovém případě se může jednat o dítě s přírodovědnou inteligencí, takzvanou biofilii.

Vůbec poprvé tento druh inteligence popsal Howard Gardner, jenž je tvůrcem jedné z nejznámějších teorií mnohočetné inteligence, v roce 1996. Biofilii, vrozenou dispozici člověka, definoval jako schopnost pozorovat, porozumět a třídit přírodní jevy a spojovat se s přírodou. Na jejím základě je následně budován kladný vztah k živé i neživé přírodě. Zakladatel sociobiologie Edward O. Wilson předkládá celou dlouhou řadu důkazů přítomnosti biofilie v každodenním životě člověka. *„Zejména u dětí je nápadné, jak jsou při hře přitahovány vodou. Ve Spojených státech prý navštíví každý rok zoologické zahrady víc lidí než všechny sportovní akce dohromady. Všeobecně se ví, že zvířata mají příznivý vliv na psychický stav člověka. Psychologové změřili, jak se v kontaktu se zvířaty příznivě mění fyziologické parametry lidského organismu, tep, krevní tlak a další. Na principu biofilie je založena zooterapie, například hipoterapie a kynoterapie“* (Librová, online, cit. 2014-11-02).

2.3.3 Antropozoologie a její poznatky

O vztahu člověka k přírodě byly popsány celé stohy papíru. Stejně tak není pochyb o tom, že se o tématu vždy hovořilo a i nadále hovoří často a nahlas. Otázkou ovšem zůstává, zdali vůbec někdy někdo naslouchá, a když už ano, zdali i rozumí. Snad nelze zpochybňovat fakt, že všichni lidé bez rozdílu si přejí žít ve světě, v němž lidé nejsou k druhým a ke svému okolí lhostejní, váží si přírody a respektují ji i zemi svých předků a s přírodou spolupracují, ctí ji, váží si jí, chrání kulturní bohatství a společně o ně pečují. Je však stále nezodpovězenou otázkou, proč si současné děti dnes již téměř

nehrají venku a proč tráví tak málo času v blízkosti zvířat a v přírodě, když dnes již patrně nikdo nemá pochybnosti o příznivém vlivu zvířat a přírody na lidskou psychiku.

Za posledních třicet let děti na pohyb a pobyt venku zcela rezignovaly, nebo možná i dokonce zanevřely. Lezení po stromech si tak vyzkouší maximálně jen jako virtuální postava, avatar v počítačové hře o přežití v přírodě. Mnozí rodiče se neochvějně domnívají, že jen tak mají své dítě plně pod kontrolou a dohledem. Neuvědomují si, že: „[...] *budoucí generace kvůli zmiňovaným omezením vyrůstají s oslabenou imunitou, která se neumí s venkovními faktory vyrovnat. V oblastech, kde děti netráví čas v přírodě, narostl prý za posledních třicet let počet sebevražd v útlém věku, psychické problémy u malých dětí, zvýšil se výskyt hyperaktivity a obezity, která způsobuje další onemocnění včetně cukrovky*“ (HAN, online, cit. 2014-11-08).

Přece jenom trochu odlišná situace panuje na poli vědeckém. Poslední dvě dekády 20. století se nesly ve znamení jasného oživení zájmu o vztah lidí k přírodě a ke zvířatům. Mezi všemi vědními disciplínami ovšem tak trochu vyniká ustanovení zbrusu nového interdisciplinárního vědního oboru, jenž může být nadmíru přínosný a užitečný v rámci zájmu a studia canisterapie a zooterapie jako takové. V českém prostředí je zatím tomuto oboru pozornost věnována jen velmi okrajově. Řeč je o takzvané antropozoologii, jež vznikla ve 2. polovině 80. let minulého století a jež svou pozornost obrací směrem k popisu rozličných aspektů vztahů a interakcí mezi lidmi a jinými živočichy. Stěžejní zájem je při tom věnován vztahu člověka k domácím mazlíčkům. Klíčová pozornost antropozoologického výzkumu tkví ve vyčíslení pozitivních účinků lidsko-zvířecích vztahů i ve studiu jejich interakcí.

Vývoj antropozoologie jako akademické disciplíny byl kromě jiné uspíšen i zprávami o tom, že interakce se zvířaty člověku prokazatelně prospívá jak po stránce fyzické, tak také po stránce psychické. V současnosti antropozoologie zahrnuje humanitní a sociální, behaviorální a biomedicínské vědy.

Antropozoologie svými výzkumy přináší celou řadu zajímavých zjištění. Vědci například zjistili, že existuje přímá souvislost mezi dětskou fascinací týráním zvířat a násilným chováním u mladých dospělých, kterou vnímají jako vyvřšenou červenou vlajku v pozadí sériových vražd a násilníků. Krutost vůči lidem i zvířatům se může objevovat rovněž u dětí (ve středním a vyšším školním věku a u mládeže), kterým byla

diagnostikována porucha chování a které porušují sociální normy a očekávání přiměřená věku dítěte (Říčan, Krejčířová, e. al, 1997, s. 178).

„Kellert a Felthous věnovali až punitčkářskou pozornost konkrétnímu spáchanému projevu krutosti a snaže pochopit motiv tohoto činu. Zaměřili se především na dynamiku agrese a kontroly a na to, jak tyto faktory ovlivňují projevy krutosti vůči zvířatům a jaké za nimi stojí motivy. [...]“ (Merz-Perez, Heide, 2004, s. 20). Stephen R. Kellert a Alan R. Felthous, dvojice uznávaných výzkumníků, v roce 1985 zveřejnila článek nazvaný Dětská krutost vůči zvířatům u kriminálních a nekriminálních, v němž kromě jiného uvedla, že je mnohem pravděpodobnější, že dítě, jež se naučí agresivnímu jednání / násilí vůči jiným živým tvorům, bude v dospělosti zneužívat, znásilňovat nebo dokonce vraždit. Nicméně někteří výzkumníci na to konto argumentují, že souvislost mezi týráním zvířat a agresí není zdaleka tak závažná a že zdaleka ne všechny děti, které v dětství týraly a zneužívaly zvířata, se v dospělosti stanou násilníky. Přesto se zcela určitě jedná o opravdu velmi závažné téma k zamyšlení (Merz-Perez, Heide, 2004).

3 ČLOVĚK A ZVÍŘE V TERAPII

Kapitola v pořadí třetí nese název „Člověk a zvíře v terapii“ a jak její název napovídá, podrobněji se zabývá tématem, které již bylo částečně představeno a popsáno i ve dvou předchozích kapitolách. Zatímco v současnosti na některých koutech planety majitelé domácích zvířat své mazlíčky rozmazlují víc, než je mnohdy zdrávo, nadevše je milují, hýčkají a snesli by jim, lidově řečeno, modré z nebe, jak dokazuje i rozhovor s majitelkou luxusního hotelu pro psy na okraji Prahy: „Nabízíme barvení psů různými barvičkami, což je hezké na léto, i když lidi na to tady ještě nejsou zvyklí. Máme k tomu i lakování drápků ... Zrovna tady byla paní na lakování drápků, nechala je svému psovi nalakovat narůžovo“ (Bartůňková, Kašpar, online, cit. 2014-11-12), o několik tisíc kilometrů dál jsou zvířata degradována na věci, výrobní jednotky, komodity. Svě o tom ví i švýcarský investigativní novinář Mark Rissi, autor unikátního filmu *Děsivý průmysl v Číně*, jenž podává závažné a smutné svědectví o zacházení s takzvanými kožešinovými zvířaty. Jeho slova jsou holá, bez příkras a všeříkající: „[...] Zacházení se zvířaty bylo tehdy nepředstavitelně kruté, ať už se jednalo o stahování zvířat z kůže ještě zaživa či další mučivé praktiky při manipulaci s bezbrannými zvířaty. Rozhodl jsem, že po čtyřech letech se tam vydám znovu, abych zjistil, zda se situace za tu dobu změnila. [...] Bohužel, záběry, které se mi podařilo natočit, jsou úplně stejné jako před čtyřmi roky [...]“ (Moravcová, online, cit. 2014-10-30). Nicméně snahou této kapitoly není (z)mapovat a dále rozvádět různé pohledy na vztah člověka ke zvířatům, nýbrž mimo jiné ilustrovat fakt, že (moderní) využívání zvířat k terapeutickým účelům, zcela v duchu úcty vůči zvířatům, je známkou vyspělé a solidární společnosti.

3.1 Zajímavé studie o léčebném vlivu zvířat na člověka

Všichni aktéři zdravotnického systému mají přinejmenším jedno společné. Jejich úhrady za léky stále narůstají. Zdravotní pojišťovny hradí pojištěncům dražší a dražší recepty, pacienti za léky více doplácují a značně utrácejí také nemocnice. Už několik let

je však známo, že lidskému zdraví a osobní pohodě v mnoha ohledech prospívají právě domácí mazlíčci. Jednou z poměrně dobře prozkoumaných oblastí je účinek přítomnosti domácího zvířete na kardiovaskulární zdraví. Blízkost psa či jakéhokoliv jiného domácího mazlíčka tak mnohdy může zcela eliminovat potřebu opakovaných návštěv u lékaře a s nimi spojenou nutnost kupovat drahé léky, vitamíny či potravinové doplňky. Koneckonců platí, že využívání zvířat pro nejrůznější druhy pomoci je stejně staré jako samotná domestikace (Velemínský, et al, 2007). Například literatura anglosaských zemí se v této souvislosti zmiňuje o léčení prostřednictvím domácích mazlíčků. V předchozím textu bylo opakovaně uvedeno, že v domácnostech, v nichž malé děti vyrůstají ve společnosti psa, se jejich rodiče nemusí potýkat s alergiemi, astmatem či třeba s ekzémem. Blízkost psa tak v neposlední řadě pomáhá předcházet mnoha závažným onemocněním. Kromě psa to ale mohou být i kočky, morčata, králíci, krysy, koně, oslí, lamy, alpaky, ptáci etc. Již samotný pohled na krásně barevné rybičky v akváriu může pomoci snížit svalové napětí a snížit tepovou frekvenci. Kontakt se zvířetem, mazlení a hlazení zvířete, to vše může vykouzlit úsměv na tváři a přinést milé vzpomínky všem těm, kteří se cítí být osamělí, nemocní, přehlíženi, méněcenní atd. Domácí mazlíčci však mohou v rámci terapie pomáhat i v mnoha dalších ohledech. Podporují jedince s poruchami učení, pomáhají s léčením na fyzické a duševní úrovni a v neposlední řadě přináší útěchu lidem v zátěžových, silně emočně prožívaných a dalších situacích, jako je například psychické a emocionální zotavení po dopravní havárii aj.

Ve skutečnosti však většina tištěných a elektronických médií neposkytuje žádná přiměřená vysvětlení. Většinou se proto musí zájemci o tuto konkrétní problematiku spokojit s prostým vysvětlením, že všechny výhody spojené s vlastněním domácího zvířete vyplývají předně ze samotné přítomnosti domácích zvířat v životě svých majitelů a z každodenních aktivit a interakcí, jako je mazlení, hraní, krmení, procházky...

Milovníkům domácích zvířat však dnes dávají zapravdu především vědecké výzkumy, které dokládají, že domácí zvířata činí člověka – svého majitele – zdravým, nebo přinejmenším zdravějším. Dle některých studií péče o domácího mazlíčka dokonce prodlužuje délku lidského života. Například nedávná studie *Americké*

kardiologické asociace (angl. *American Heart Association*), neziskové organizace ve Spojených státech amerických, jež podporuje léčbu srdečních onemocnění, zmapovala souvislost mezi vlastnictvím domácích zvířat, zejména psů, a sníženým rizikem srdečních onemocnění na straně jedné a rostoucí dlouhověkostí na straně druhé. Ve studii bylo rovněž zjištěno, že v porovnání s lidmi, kteří domácího mazlíčka nevlastní,

- je u majitelů domácích mazlíčků menší pravděpodobnost, že budou trpět nebo aktuálně trpí depresemi a že budou zažívat pocity osamělosti, izolovanosti a nejistoty;
- mají lidé s domácími mazlíčky nižší krevní tlak ve stresových situacích a hraním se svým zvířetem u nich dochází ke zvýšení hladiny serotoninu a dopaminu, což pomáhá navozovat pocity klidu a odpočinku etc. (Robinson, Segal, online, cit. 2014-11-11).

To, že majitelé domácích mazlíčků mají jedinečný um snižovat pocity osamělosti, prokazuje studie R. Lee Zasloff a Aliny H. Kidd (1994) z UC Davis School of Veterinary Medicine. Do studie bylo zapojeno 148 dospělých studentek. Celkem 59 z nich vlastnilo domácího mazlíčka a 89 domácího mazlíčka nevlastnilo. Bylo zjištěno, že studentky, které žily úplně samy, byly více osamělé než ty, které žily buď s domácími mazlíčky, nebo s dalšími lidmi. Žádné významné rozdíly však nebyly zjištěny v pocitu osamělosti mezi majitelkami domácích mazlíčků a studentkami, které žijí jen s dalšími lidmi. Tato studie tedy naznačuje, že ženy, které žijí úplně samy, by mohly snížit svou osamělost nejen tím, že si pořídí domácího mazlíčka, ale i tím, že by si našly spolubydličiho. Studií se tedy nepodařilo prokázat, že by domácí mazlíček snižoval pocit osamělosti u žen, jež žijí samy (Zasloff, Kidd, 1994, s. 751).

James A. Serpell (1990) publikoval článek nazvaný „*Důkazy dlouhodobých účinků vlastnictví domácího mazlíčka na lidské zdraví*“, kde zveřejnil výsledky své desetiměsíční studie. Celkové výsledky Serpellovy studie naznačily, že vlastnictví psa nebo kočky může mít pozitivní vliv na lidské zdraví a chování a že v některých případech jsou tyto účinky také relativně dlouhodobé. Uvedl, že jak u majitelů psů, tak také u majitelů koček – bylo prokázáno zlepšení jejich psychického stavu po prvních 6 měsících, avšak pouze u majitelů psů se tyto účinky prokázaly i na konci desetiměsíční prospektivní studie, tj. plánované studie, do níž byla zahrnuta skupina osob se srovnatelným zdravotním stavem. Tato skupina byla po dobu 10 měsíců pozorována, aby bylo možno sledovat změny chování a zdravotního stavu. U majitelů psa nebo

kočky se však již během 1. měsíce, kdy si nového domácího mazlíčka pořídili, výrazně snížily drobné zdravotní problémy, přičemž tento účinek byl zachován u majitelů psů po celou dobu trvání této studie. U majitelů psů došlo ke zlepšení sebeúcty a mnohem méně se stávali oběťmi trestné činnosti, a to po celou dobu od nabytí psa. Majitelé psů byli rovněž fyzicky aktivnější, neboť chodili se svým psem na pravidelné procházky, přičemž i tento účinek přetrvával po celou dobu trvání studie. Lze proto usuzovat, že domácí mazlíček pomáhá pěstovat společenské kontakty, neboť působí jako sociální katalyzátor a povzbuzuje tak své majitele k interakci.

June McNicholas a Glyn M. Collis (2000) pozorovali, jaké pozornosti se od kolemjdoucích dostává najatým figurantům, když se nacházeli ve společnosti psa a když se nacházeli bez psa. Cílem studie bylo mimo jiné zjistit, zdali reakce kolemjdoucích budou shodné i v případě, že se pes nebude dožadovat pozornosti a jen okolo nich klidně a bez zájmu projde. Bylo zjištěno, že lidé se psy budou mnohem pravděpodobněji osloveni kolemjdoucími – než ti, kteří psa nemají. Tato skutečnost se potvrdila při všech aktivitách, nejenom při samotném venčení psa. Přítomnost nebo nepřítomnost psa sehrávala při pravděpodobnosti oslovení kolemjdoucími mnohem větší roli – než například to, jak byl figurant se psem oblečen. Výzkumníci proto došli k závěru, že psi – jako domácí mazlíčci – mohou v celé řadě situací působit jako efektivní sociální katalyzátory lidských interakcí.

Je-li řeč o některých dalších pozitivních dopadech vzájemných interakcí mezi domácím mazlíčkem a člověkem, je nutné zmínit následující pozitiva:

- Lidé s domácími mazlíčky mají významně nižší systolický krevní tlak ve stresových situacích.
- Majitelé domácích mazlíčků mají významně nižší plazmatické hladiny triglyceridů a cholesterolu (= ukazatele onemocnění srdce).
- Pacienti s domácími mazlíčky, kteří prodělali srdeční záchvat, přežili déle.
- Majitelé domácích mazlíčků ve věku nad 65 let navštěvují své lékaře o 30 % méně často.
- U majitelů, kteří si hráli se svými domácími mazlíčky, dochází ke zvyšování hladiny serotoninu a dopaminu, což u nich navozuje pocity klidu a oddechu (Robinson, Segal, online, cit. 2014-11-11).

V souvislosti s proděláním srdečního infarktu myokardu nelze též nezmínit studii Eriky Friedmann, o které bude ještě jednou řeč v podkapitole 3.2, a Sue A. Thomas (1995) nazvanou „*Vlastnictví domácího mazlíčka, sociální podpora a jednorocní přežití po akutním infarktu myokardu v rámci Cardiac Arrhythmia Suppression Trial (CAST)*“. (CAST je známá studie, v níž byl pacientům podáván lék Flekainid s cílem potlačit komorovou ektopickou aktivitu u pacientů po infarktu myokardu s dysfunkcí levé komory.) Výzkumnice zjistily, že u majitelů psů je mnohem větší pravděpodobnost, že budou žít i jeden rok po akutním infarktu myokardu – než u těch pacientů, kteří vlastního psa neměli. Z 87 pacientů, kteří vlastnili psa, zemřel pouze 1 během 1. roku po infarktu myokardu. Ačkoli připustily možnost, že pro vlastnictví domácího mazlíčka, zejména psa se rozhodují spíše zdravější lidé.

I to je důvod, proč se současné generace znovu vrací ke starověkému odkazu svých předků, kteří již v 9. století využívali psy k léčebným účelům. Na straně druhé však E. Friedmann (1995) zmiňuje fakt, že ani přes důkazy a závěry řady studií o pozitivním vlivu domácích mazlíčků (psů) na lidské zdraví rozhodně nelze hovořit o tom, že by pozitivní vliv potvrzovaly beze zbytku. Uvedla, že se studiím například nikdy nepodařilo zcela prokázat, že by přítomnost zvířecího kamaráda sama o sobě snižovala rizikové faktory kardiovaskulárních chorob.

Využívání zvířat, zejména psů a koček, ale i ptáků, ryb, koní etc., výrazně roste napříč nejrůznějšími prostředími, od nemocnic přes pečovatelské domy a školy až po ústavy sociální péče pro mentálně postižené. „*Využívání zvířat v lékařském prostředí se datuje do doby před více než 150 lety*“, říká Aubrey H. Fine (Rovner, online, cit. 2014-11-15), klinický psycholog a profesor na Kalifornské státní polytechnické univerzitě. Aubrey H. Fine (Rovner, online, cit. 2014-11-15) se v této souvislosti nechal rovněž slyšet: „*Je možné se podívat dokonce i na Florence Nightingale (pozn. autorky: anglická ošetřovatelka šlechtického původu a průkopnice srovnávací lékařské statistiky, která žila v letech 1820-1910), jež zjistila, že zvířata zajišťují společenskou podporu v ústavní péči o duševně nemocné.*“

3.2 Ještě pár poznámek k léčebnému vlivu zvířat

Výše uvedený text dokládá, že živé debaty o tom, zdali vlastnictví domácího zvířete pomáhá, nebo naopak ztěžuje řešení vážnějších zdravotních problémů, se vedou už velmi dlouho a rozhodně nejsou výsadní záležitostí moderní doby. Napříč celou historií se totiž ukazuje, že psi byli odnepaměti považováni za léčitele. Epidaurus (řecky Ἐπίδαυρος, Epidavros), malé město na Peloponnéském poloostrově, bývá dodnes spojováno s významným Asklépiovým chrámem, jenž byl znám jako místo uzdravování nemocných. Chrám v dórsském stylu byl v podstatě verzí starověkých řeckých lázní, které byly, řečeno dnešními slovy, multifunkčním centrem pro trávení volného času. Po dlouhém dni plném očisty a obětování se pacienti ubrali k léčebnému spánku do síně abtonu, severně od tholu, kde „čekali“ na sen, na základě něhož by bylo možné stanovit jejich diagnózu. Během noci k nim měl sestoupit Bůh v podobě psa a olizovat jim rány. Záznamy na kamenných deskách obsahují seznam všech lidí, kteří takto byli údajně vyléčeni, včetně slepého chlapce, jemuž se vrátil zrak poté, co mu pes olízl oči, a jiného, kterému byl tímto způsobem vyléčen obří nádor na krku (Hare, Woods, 2013, s. 273-274).

Za vlády královny Alžběty I. lékaři dokonce doporučovali psíčky coby lék na různá onemocnění, která postihují výhradně ženy. Například pes položený na prsou byl údajně dobrým lékem na slabý žaludek. Příchod moderní vědecké medicíny však znamenal konec víry v léčivou sílu psů a domácích mazlíčků jako takových. Po dobu delší než sto let byla zvířata chápána jako „nečistá“. O psech se v té době hovořilo pouze ve snaze dostatečně zdůraznit nebezpečí přenosných chorob a psi tak byli považováni za vážnou hrozbu pro veřejné zdraví.

Teprve až v posledních letech vědci stále častěji dokumentují celou řadu fyziologických přínosů vyplývajících z vlastnictví psa. Přístup lidí ke psům se razantně změnil v roce 1980 – a to díky naprosto přelomové studii Eriky Friedmann z Brooklyn College v New Yorku, která vyšla v časopise *Public Health Reports*. O Erici Friedmann již byla řeč v kapitole 3.1. Friedmann a její kolegové tehdy zjistili, že poté, co byli pacienti hospitalizováni se srdečním infarktem, byla u pacientů s domácími mazlíčky o 23 procent vyšší pravděpodobnost, že přežijí první rok, než u pacientů bez nějakého

domácího mazlíčka. Jednalo se o vůbec první studii zveřejněnou v lékařském časopise, která prokázala, že vlastnictví zvířete přispívá i k prevenci onemocnění. Výzkumníci replikovali svou studii o patnáct let později s 369 pacienty.

V roce 1992 studie v Austrálii zjistila, že majitelé domácích zvířat mají ve srovnání s těmi, kteří žádného domácího mazlíčka nemají, nižší krevní tlak, cholesterol a triglyceridy (hlavní složky živočišného tuku). A v tomto duchu by bylo možné pokračovat až do dnešních dní. Není divu, že v roce 1987 Americký národní institut zdraví (angl. *US National Institutes of Health*) vydal následující velmi důležité doporučení: „*Všechny budoucí studie lidského zdraví by měly vzít v úvahu přítomnost nebo nepřítomnost mazlíčka doma... Žádná budoucí studie lidského zdraví by neměla být považována za komplexní, jestliže zvířata, s nimiž lidé sdílejí své životy, nebudou zahrnuta*“ (Hare, Woods, 2013, s. 275).

3.3 Specifické znaky terapeutického působení psa na člověka

Americký dětský psycholog a psychiatr Boris M. Levinson musel v 60. letech minulého století zcela určitě přimět všechny notorické pochybovače k tomu, aby nadobro vystoupili z tábora skeptiků, neboť se mu podařilo prokázat, že zvíře dokáže vyvolat nejen pozitivní sociální a emocionální účinky, ale i účinky terapeutické, jež mohou přispět k podstatnému zlepšení zdravotního stavu. „*Levinson došel k závěru, že mnozí dětské klienti, kteří byli stáhnutí do sebe a nekomunikativní, se navzájem se psem pozitivně ovlivňovali. Domácí mazlíček sloužil jako přechodový (přechodný) objekt pomáhající při usnadňování vztahu mezi pacientem a lidským terapeutem. Levinson publikoval svou první práci orientovanou na psychoterapii za pomoci domácích mazlíčků v časopise 'Mental Hygiene' v roce 1962, 'Pes jako 'koterapeut' a publikoval svou knihu nazvanou Psychoterapie dětí s pomocí zvířat v roce 1969*“ (Chandler, 2012, s. 23). Díky výzkumům, průběžně směřovaným do oblasti alternativní medicíny, si stále více a více lidí začíná uvědomovat očistné účinky, které mají zvířata na osobní pohodu jednotlivce, zvláště pak v případě pacientů trpících (akutní) depresí. Psi dovedou pozitivně ovlivňovat dlouhodobý psychický stav a pomáhají vyrovnat se se zármutkem

nad neočekávanou ztrátou, s obdobím zvýšených bolestí po náročné operaci aj. Zatímco někteří lidé se zotavili z deprese pouze s použitím léků, celá řada dalších pacientů by raději volila možnost zmírnit příznaky deprese prostřednictvím kombinace alternativních terapií. Jako jedna z těchto alternativních terapií vystupuje právě terapie pomocí domácích zvířat (angl. *Pet Therapy*). Někteří skeptici však dodnes kladou příznačnou otázku, zda to, co je považováno za alternativu, může skutečně pomoci. Odpovědět si však musí každý čtenář předkládané práce sám sobě...

Mnozí vědci strávili nekonečné hodiny průzkumem různých druhů léčby, které jsou k dispozici pro léčbu deprese jako nemoci. Terapie pomocí domácích zvířat byla shledána jako jedna z možných terapií. Zvířata jsou již dlouho uznávána jako pozitivní síla v individuálním a vždy osobním procesu uzdravování. Psi mají na lidi zejména hluboký terapeutický a relaxační účinek. Jednotlivcům mohou psi pomoci vyrovnat se s emocionálními problémy spojenými s jejich nemocí. Psi v neposlední řadě nabízejí možnost fyzického kontaktu s jiným živým tvorem a pomohou odvrátit pozornost od naléhavých každodenních problémů, kterými se lidé nejvíce trápí. Vlastnictví psa s sebou také nese pocit odpovědnosti. *„Vlastnictví psa není jen výsadou, je to i zodpovědnost. Tato zvířata jsou na nás závislá, přinejmenším na jídle a přístřeší, ale zaslouží si mnohem víc. Pokud uvažujete o pořízení psa do vašeho života, budete muset vážně popřemýšlet i o závazku, který s sebou nese vlastnictví psa. Pokud již máte psa, je třeba vzít v úvahu, zdali jako jeho majitel plníte všechny své povinnosti“* (American Kennel Club, online, cit.2014-12-02). Psi se spoléhají na své majitele, kteří je krmí, berou na procházky, věnují jim pozornost a lásku. Pro osoby trpící depresemi je to ta vůbec nejlepší záminka k tomu, aby ráno vstaly z postele.

Není přitom vůbec rozhodující, zdali se jedná o pacienta trpícího depresemi, nebo třeba o pacienta v ošetrovatelském ústavu, nemocnici, domově důchodců aj., či o pacienta, který zažil nějakou (osobní) tragédii. Zdá se, že úspěch ve velké míře závisí na tom, jak dalece pacienti akceptují „psí lásku“, kterou mnohdy dokonce přijímají lépe než náklonnost lidí. *„Jeden chlapec svěřil mírné tváři zlatého retrievra, co přesně se toho dne stalo v jeho třídě na základní škole Sandy Hook, načež se jeho rodiče nechali slyšet, že je to mnohem víc, než byl schopen říci jim. Holčička, která nepromluvila od té doby, kdy došlo ke střelbě, začala zase konečně mluvit se svou matkou poté, co se*

mazlila s jedním z 'psů útěchy'. Skupina teenagerů začala mezi sebou otevřeně diskutovat o svém strachu a zármutku, zatímco všichni společně seděli na podlaze a hladili stejné zvíře“ (Fiegl, online, cit. 2014-12-15).

Dnes už není sebemenších pochyb o tom, že v podpůrné terapii se psi těší nebývalé velké pozornosti i úspěchu. Psi jsou vysoce sociální, komunikativní a inteligentní bytosti (Nováková, 2005, s. 37) a na člověka reagují velmi citlivě, přičemž se dokonce zdá, že dovedou na lidské emoce optimálně reagovat. Pro ilustraci toho, že pes dokáže vyčíst z lidského hlasu emoce, lze zmínit i studii z roku 2012 – nazvanou „*Empatické reakce psů domácích na úzkost člověka*“, jejímiž autory jsou Deborah M. Custance a Jennifer Mayer (2012). Dobrovolníci, kteří se této studii účastnili, byli požádáni, aby předstírali pláč nebo jen něco nesrozumitelně mumlali. Záměrem studie bylo především zjistit, zdali mají psi schopnost rozpoznat rozdíl mezi oběma těmito projevy. Bylo zjištěno, že psi věnují nebývalou pozornost pouze lidem, kteří pláčou. Buď je psi jen očichávali, nebo je dokonce olizovali. Nehrálo přitom vůbec žádnou roli, zdali byl plačící člověk majitelem psa, nebo byl pro psa naprosto neznámou osobou. Na straně druhé lidem, kteří jen něco nesrozumitelně mumlali, psi nevěnovali téměř žádnou pozornost. Deborah M. Custance (2012) je přesvědčená, že byť její výzkum neposkytuje definitivní důkaz o tom, že psi jsou tvorové nadmíru empatictí, je to přinejmenším způsob či možnost pochopit, proč si lidé právě toto o psech myslí.

Již zmiňovaní manželé Corsonovi zdůrazňovali, že psi zkrátka a dobře dovedou v každé době a za každé situace poskytovat kladné emoce, dotykový kontakt i naivní důvěru, již věnují člověku. V neposlední řadě dovedou v člověku / ve svém pánovi / vyvolávat pocit určité jistoty, důvěry v sebe sama, stejně tak jako člověku dávají vztahovou věrnost. Psi posilují lidský systém sebehodnocení, pomáhají člověku uvědomovat si limity vlastního chování a zákonitosti vzájemného působení a učí ho zodpovědnosti, zvyšují pocit bezpečí, napomáhají zmírnit pocit osamocení, žalu, bolesti atd. Pro psa není podstatná vizáž člověka, nýbrž vnitřní hodnoty (Müller, ed., et al, 2014, s. 486). „*Člověk s problematickými společenskými vztahy dokáže po navázání vztahu se zvířetem a po rozvinutí nonverbální komunikace změnit i svůj přístup k sobě samému a k okolí. Tělesně či smyslově postižený člověk má v psovi spolehlivého společníka. Pro děti v posttraumatickém období, v období puberty či osamění se zvířata*

mohou stát nejlepšími přáteli a pomoci jim citlivé období překonat“ (Cathala, 2007, s. 158).

Při provádění terapie se nabízí jedinečná možnost navrátit pacienta znovu do reality. Mezi pacienty, kupříkladu v ústavech, může pes také pomoci vylepšit jejich vzájemné vztahy. Významnou roli v rámci terapie hraje i nonverbální komunikace a nonverbální terapeutické techniky. Nonverbální komunikace je ve své podstatě dar, který sdílají všechny živé bytosti. Člověk se psem nebo kočkou nemusí komunikovat jen slovy, ale může používat i jiné, přirozené nonverbální schopnosti. Skutečně tak začne vidět a vnímat skrze svého domácího mazlíčka a stane se jeho hlasem. Odborníci namísto nekonečných hovorů se psem doporučují nechat psa, aby na chvíli naslouchal tlukotu srdce svého majitele. Jejich majitelům pak doporučují, aby zavřeli oči a jen odpočívali a zhluboka dýchali, aby se soustředili na každý detail, dotýkali se srsti psa etc. V několika (experimentálních) studiích bylo prokázáno, že nedostatek nonverbálního kontaktu s druhými lidmi může vyvolat silný pocit ohrožení. V komunikaci se psy ale zcela odpadají problémy, které se nezdálo objevují v komunikaci mezi lidmi. Zkoumání mimoslovní komunikace ve vývoji člověka – gestikulace, úsměvu, zamračení, rozšíření zorniček, přisunutí židle blíže k druhému, dotýkání se, zvýšení hlasu aj. – vedlo například k využití psů na psychiatrických klinikách u těch pacientů, u nichž došlo ke vzniku pocitu osamělosti bez ohledu na situaci, což se projevovalo například nedostatkem komunikačních dovedností nebo odmítáním kontaktu s okolím a neochotou zapojit se do společnosti.

Závěrem této kapitoly je třeba zmínit ještě jednu velmi zajímavou případovou studii, kterou vedl profesor Daniel Mills ve spolupráci s doktorkou Sophii Hall (Daniels, online, cit. 2014-11-22). Tato studie, věnovaná terapeutickým účinkům zvířat v zájmových chovech zvířat, byla publikována v prestižním časopise *Veterinary Record*, jenž je oficiálním časopisem *British Veterinary Association* a publikuje větší série kazuistik, popřípadě jednotlivé případy mimořádného významu. Oba vědci se podepsali pod projekt týkající se psích mazlíčků a rodin s autistickými dětmi. I přes stále narůstající množství důkazů o tom, že vztah mezi lidmi a domácími zvířaty přináší celou řadu výhod, oba vědci shodně tvrdí, že společenská zvířata mají své nenahraditelné místo v oblasti preventivní zdravotní péče. Jinými slovy řečeno,

společnost zvířete je potenciálně nákladově efektivnější a společensky přijatelnější než technologická řešení. Společenská zvířata by proto rozhodně neměla být považována za výraz luxusu a exkluzivity, nebo snad dokonce za zbytečný přežitek, ale raději, pakliže je o ně přiměřeně postaráno, by na ně mělo být pohlíženo jako na cenné přispěvatele pro lidské zdraví a osobní pohodu, čímž by se měla stát prospěšná i celé společnosti a širší ekonomice. Daniel Mills a Sophii Hall (Daniels, online, cit. 2014-11-22) hovoří o tom, že existuje jen několik málo studií, které by se prioritně zaměřovaly na výzkum efektu vztahu člověka a zvířete v lékařském prostředí. Právě proto se oba vědci spolu se svým týmem rozhodli věnovat právě této nadmíru zajímavé oblasti. Mimo jiné byly zjištěny pozitivní účinky zvířat při snižování negativních emocí a zvyšování pozitivních emocí. Dále bylo výzkumníky zjištěno, že zvířata mohou rovněž pomoci zlepšit kvalitu života atp. Zajímavým paradoxem je přitom fakt, že ve světě, jenž čím dál tím víc podporuje rozvoj moderních technologií, které mají lidem usnadnit jejich každodenní život, existuje zřejmá odpověď na mnohé problémy, jež člověka provázely a provázejí → může to být prostý pohled člověka do tváře čtyřnohého přítele nebo usazení si zvířete na klíně.

4 PORUCHY CHOVÁNÍ

Dítě se specifickou poruchou chování samo na sobě mnohdy vůbec nepozoruje to, čeho si jeho dospělé okolí všímá již delší dobu. Mnohdy dospělí jen dítě opakovaně upozorňují, že se již nechová tak, jako se chovalo dříve, a že je jeho chování v rozporu s dobrými mravy. Zcela obvyklé bývají u dětí v takovýchto případech výbuchy vzteku v neadekvátních situacích, paranoidní myšlenky, úzkostné stavy až panický strach z různých situací, které mohou nastat, ale i třeba z obyčejné zaplněné ulice. Nebo naopak ublíženost a plačtivost v situacích, kdy ani reakce tohoto typu rozhodně není na místě.

Poruchami chování se rozumí negativní odchylky od normy. *„Poruchy chování lze charakterizovat jako odchylku v oblasti socializace, kdy jedinec není schopen respektovat normy chování na úrovni odpovídající jeho věku, event. na úrovni svých rozumových schopností“* (Vágnerová, 2008, s. 79). Mezi dětmi školního věku vykazuje určité příznaky poruch chování cca 6-16 % chlapců a 3-9 % dívek (Ptáček, 2006, s. 5). *„Poruchy chování mají takzvanou multifaktorovou etiologii, což znamená, že příčiny mohou spočívat v biologických, psychosociálních, ale i rodinných faktorech“* (Tamtéž, 2006, s. 5). Je zřejmé, že poruchy chování ani zdaleka nemusí představovat celoživotní stigma. I proto má canisterapie v životě těchto dětí nebývalý význam. *„Pozitivní přístup, bezpodmínečná rodičovská láska, systematická výchova, otevřenost a spolupráce zaangażovaných pedagogických pracovníků, to je základ, který může dítěti s poruchou chování výrazným způsobem pomoci a nasměrovat jeho životní dráhu k perspektivním cílům a spokojenosti“* (Ptáček, 2006, s. 6). U dětí, které trpí poruchou chování, zpravidla nejsou uspokojeny základní potřeby, a sice potřeba bezpečí, jistoty, emocionální vazby a potřeba materiální. Za předpokladu, že se dětem nedostává těchto potřeb v přirozeném prostředí vlastní rodiny, usilují o to, aby tyto potřeby za každou cenu uspokojily mimo své rodinné prostředí.

4.1 Význam sociálního prostředí pro jedince s poruchou chování

Sociologové zkoumají poruchy chování z pohledu sociálně normativního chování a z pohledu odchylek od tohoto sociálně normativního chování, řeč je o takzvaném sociálně patologickém chování. Znalost společenských norem normativního řádu v určitých sociálních vrstvách a v širším pojetí v určitých kulturních (sociálních) vzorcích je nezbytným předpokladem k posouzení, zdali se jedná o chování, které je společensky v normě, nebo nikoliv. U jedinců, pro něž jsou příznačné nežádoucí projevy chování, je trvale možné pozorovat určité specifické psychologické a sociální znaky. Sociální znaky jedinců s poruchami chování jsou odvozovány z prostředí, které jedince bezprostředně obklopuje. Chování jedince je proto chápáno jako specifický druh komunikace se společností. Otevřít cestu poznání a pochopení poruch chování by tak nebylo nikdy možné bez podrobnějšího studia sociálního prostředí, které má na jedince významný celoživotní vliv. Prostor, v němž dítě vyrůstá, má na jeho formování stejně důležitý vliv jako i sdílená sociální zkušenost, tedy zejména nejbližší lidé, kteří dítě vychovávají. Orientační rodina, do které se dítě narodí, mu poskytuje takzvanou primární sociální zkušenost, neboli zkušenost, již dítě získává životem v konkrétní rodině a společnosti. Svým chováním (tj. mezilidskými kontakty, způsobem komunikace atp.) rodina dítěti interpretuje svět jako celek, jehož je samo nedílnou součástí. Činnosti, které jsou úzce spojeny s konkrétní rodinou, jsou dítěti nabízeny k nápodobě. Svou důležitou roli tak vedle vědomých výchovných strategií sehrává rovněž bezprostřední chování nejbližších osob dítěte v sociálním kontaktu. V rodině se dítě naučí posuzovat svět a rozhodnout se, zdali na něj bude nahlížet jako na dobré, nebo naopak špatné místo k životu, stejně jako právě v tomto životním období má dítě jedinečnou příležitost získat potřebný pocit základní důvěry (Vágnerová, 2008). Hodnocení poruch chování se proto vždy odvíjí od sledování orientační rodiny, neboť platí, že problémová rodina a způsob výchovy jsou jednou z příčin poruch chování. Pakliže rodina není schopna zajistit svému dítěti normální vývoj a plnit požadavky společnosti na jeho výchovu, lze takovou rodinu označit za dysfunkční. Dysfunkční rodina je proto především rodina, „*kde se vyskytují vážné poruchy některých nebo všech funkcí rodiny. Ty již bezprostředně ohrožují nebo*

poškozují rodinu jako celek a zvláště vývoj a prospěch dítěte. Tyto poruchy již rodina není schopna zvládnout sama, proto je nutné realizovat řadu opatření z okolí, známých pod pojmem sanace rodiny. [...] Takové rodiny tvoří asi 2 %“ (Fischer, 2009, s. 143). Všeobecně platí, že žije-li dítě v nevyhovujícím nebo nepodnětném prostředí, dochází tak u něj ke zvyšování rizika rozvoje nežádoucích způsobů chování, případně nepříznivých osobnostních charakteristik. Takové dítě napodobuje poruchové chování, neboť přijalo odlišný normativní a hodnotový systém, který jeho vlastní rodina užívá a prosazuje.

Lidská psychika je určována (determinována) hned několika činiteli, a sice jak činiteli biologickými, tak také sociálními / společenskými. U biologicky normálního dítěte se psychika dále vyvíjí v závislosti na společenské podmíněnosti. Jinými slovy řečeno, geneticky je podmíněna podstata osobnosti a společensky je podmíněna vzniklá variabilita charakteristik osobnosti. Sociální podmíněnost (determinace) lidské psychiky je určena sociálním prostředím, ve kterém se jedinec pohybuje (rodina, třída, parta, sportovní kluby aj.). Sociální prostředí má významný vliv na individuální získávání zkušeností = učení, v jehož průběhu se konstruuje vlastní poznání spolu se vztahem ke světu (= sociální učení). Aby dítě mohlo samostatně poznávat svět, který ho bezprostředně obklopuje, je nutné, aby rodiče a další osoby v okolí dítěte s dítětem správně komunikovali. Jakmile totiž začne dítě komunikovat, získává zároveň i větší příležitost poznávat svět okolo sebe. Charakter konfliktu se sociálním prostředím, ve kterém jedinec žije, je vždy základem pro sociální klasifikaci poruch chování (Vojtová, 2008). Interakce mezi jedincem a prostředím proto vždy slouží jako výchozí bod diagnostiky poruchy chování. Sociologové pro poruchy chování užívají verbální ekvivalent „sociální deviace“ a pro projevy chování disponují pojmem „deviantní chování“. Pojem sociální deviace v sobě zahrnuje rozličné formy poruch chování od veksláctví přes vypjatý feminismus, homosexualitu, politickou ortodoxii až po krádeže, toxikomanii, alkoholismus aj.

Charakteristickým znakem pro jedince s poruchami chování jsou především vážné poruchy rodinných funkcí. V osobní anamnéze těchto jedinců se pravidelně vyskytují rodiny neúplné nebo restrukturalizované (tj. svobodná matka, rozvod rodičů, náhradní partner, adoptivní rodina, pěstounská rodina) s konfliktními vztahy nebo

s vyskytujícím se členem, který má problémy se zákonem. Tyto rodiny následně představují zvýšené riziko vzniku poruch chování (Langmeier, Matějček, 2011). Děti s poruchami chování mají rovněž narušený vztah ke škole, vzdělání i k práci. Jednou z dalších charakteristik je také povrchnost a jednostrannost zájmů ve volném čase, jež neposkytuje možnost smysluplné aktivity či seberealizace. Smysluplné naplnění volného času je přitom nejlepší ochranou před rizikovými aktivitami (Knotová, et al, 2014, s. 124). Nezřídka se proto stává, že dítě může dokonce ztratit svou vlastní identitu, utéct od rodičů a stát se členem nějaké party. Pak už je zpravidla jen otázkou času, než se poprvé zúčastní i nějaké delikventní činnosti. Smysluplné naplnění volného času přitom může mnohé z poruch chování pomoci eliminovat, nebo usměrnit natolik, aby nepředstavovaly problém ani pro jedince samotného, ani pro jeho okolí.

V tomto kontextu lze hovořit o poruše chování se sociálním základem, jinak známé jako disociální porucha chování, jež je zvládnutelná přiměřenými pedagogickými postupy za pomoci odborníků formou poradenské či ambulantní terapeutické péče.

4.2 Sociální klasifikace poruch chování

„Člověk je nejen tvorem přírodním, biologickým, ale především společenským. Společenské bytí a vědomí člověka formuje velmi intenzivně. [...] Společenské prostředí (kultura) vykonává u člověka tyto funkce: omezení, zábrany určitých tendencí (tj. funkce restriktivní), usměrnění určitými pokyny (tj. funkce direktivní), pokud jsou zájmy určitým způsobem chráněny, jde o funkci protektivní. Díky kulturním normám můžeme do jisté míry předvídat, jak se člověk v určité situaci zachová (funkce predikativní). Každý z nás je sociálně determinován řadou společenských skupin (a to nejen nezáměrně – funkcionálně, ale i záměrně – intencionálně), mezi nimiž velkou roli hraje rodina a škola“ (Kohoutek, online, cit. 2015-03-06). Ve vztahu ke společenskému prostředí lze poruchy chování rozdělit podle stupně společenské nebezpečnosti na: a) *disociální poruchy chování*, b) *asociální poruchy chování*, c) *antisociální poruchy chování* (= sociální klasifikace). Případně lze poruchy chování rozdělit na: 1.) *poruchy chování se sociálním základem*: a) poruchy chování disociálního rázu, b) poruchy

chování asociálního rázu, c) poruchy chování antisociálního rázu, 2.) *poruchy chování na základě psychických onemocnění a poruch* (neurózy a neurotické projevy chování).

1. Disociální porucha chování:

- disociální chování = chování nepřiměřené, nespolečenské;
- tyto poruchy chování jsou relativně málo závažné, odstranitelné a dají se zvládnout za použití běžných pedagogických postupů; bývají přechodné; nepředstavují zásadní riziko ani pro jejich nositele, ani pro společnost;
- disociální poruchy: *zlozvyky* – negativní návyky, které vznikají při určité činnosti a jsou provázeny silnou potřebou – návykové nechutenství, návyková nespavost, je nutné je odlišit od zdravotních problémů; *vzdorovitost* – představuje projev odporu jedince vůči výchovnému působení, které ho omezuje – různé projevy od pasivity až po agresivitu; *negativismus* – vystupňované projevy, zásadně negativní odpověď na kladné podněty, odmítnutí komunikace, může mít pasivní (nenápadná reakce) nebo aktivní podobu (nesouhlasná reakce); *lhavost* – vědomé a úmyslné zkreslení skutečnosti nebo podání nepravých, nesprávných informací, každá lež má jiný motiv, který ke lži vede (lež fantazijní, běžná lež z nutnosti, lež pro získání výhody), k nejpromyšlenějším lžím patří lež vychloubačná, altruistická, chorobná (Vágnerová, 2008).

2. Asociální poruchy chování:

- představují značné riziko a nebezpečí pro normalitu vývoje toho, kdo se určitého druhu chování dopouští; sekundárně jsou pak zásadním problémem i pro společnost jako celek, neboť se projevují především v sociálních vztazích (nedostatečné sociální citění); vyžadují speciálně pedagogický přístup v podobě poradenské i ústavní péče ve specializovaných výchovných zařízeních; důležitá je motivace, intenzita, dopad, příčiny;
- asociální poruchy: *krádeže* – od příležitostných krádeží až po opakované krádeže v partě, které lze považovat za nejzávažnější vzhledem k tomu, že sám dětský / mladistvý pachatel je nepovažuje za porušení norem (Vágnerová, 2008); *útěky a toulavost* – nedovolené vzdálení se z domova nebo ze školy či opakované nedostavování se do školy; jedná se o záležitost školského věku – především v době

puberty; hrozí nebezpečí, že se dítě zapojí do trestné činnosti, případně bude svůj čas trávit způsobem, jenž může negativně ovlivňovat jeho mravní vývoj (Vališová, Kasíková, 2011); *záškoláctví*; *závislostní chování* – užívání všech návykových látek, netolismus (chorobná závislost na takzvaných virtuálních drogách – počítačových hrách, mobilním telefonu, internetu, e-mailu apod.), toxikománie, gamblerství (Nielsen Sobotková, et al, 2014, s. 116); *autoagrese (demonstrativní sebepoškozování)* – od drobnějšího sebepoškozování (předstírání nemoci) až po úmyslné usmrcení sebe sama – sebevraždu (suicidum); objevuje se většinou v období dospívání a v dospělosti; je opakované; *deviace sexuálního chování*.

3. Antisociální poruchy chování –

- antisociální chování = protispolečensky zaměřené chování; svými důsledky poškozuje jak jedince samotného, tak také celou společnost; porušení zákonů dané společnosti; ohrožuje společenské hodnoty, lidský život nevyjímaje; náprava (reedukace) nositele antisociálního jednání vyžaduje ústavní péči specializovaných institucí (školská zařízení, věznice); vysoké riziko recidivy;
- jsou takové, jejichž povaha je primárně nebo sekundárně výrazně zaměřena na princip poškodit, omezit práva druhých; jsou vnímány jako zásadní projev sociální patologie: delikvence mladistvých, agresivita a destruktivní činnost, vandalismus, krádeže a loupeže, organizovaný zločin, sexuální aberace, alkoholismus, toxikomanie, prostituce, kriminalita;
- zabití, vražda, ublížení na zdraví, pohlavní zneužití, znásilnění, některé formy krádeží, loupežná přepadení, vandalismus aj.

Nezdravé, abnormální a obecně nežádoucí společenské jevy (například kriminalita, suicidita, alkoholismus, prostituce atp.), které daná společnost jistým způsobem sankcionuje, označují sociologové jako takzvané sociální patologie (z lat. *Pathos* = utrpení, choroba).

4.3 Školská klasifikace poruch chování

Školská klasifikace poruch chování se nejčastěji objevuje v zahraniční odborné literatuře, kde jsou vymezeny 4 různé skupiny poruch chování, tj.:

- poruchy chování vyplývající z *konfliktu* (záškoláctví, lhaní, krádeže).
- poruchy chování spojené s *násilím* (agrese, šikana, loupeže).
- poruchy chování související se *závislostí* (toxikomanie, gambling).
- socializovaná delikvence (Malá, Pavlovský, 2010).

4.4 Medicínské hledisko klasifikace poruch chování podle WHO

Rozlišení etiologie (z řec. *αἰτία aitia*, příčina; = soustavné hledání a výklad příčin) poruch chování představuje velmi náročný úkol. Vždy je nutné určit, zdali se jedná o poruchu chování etopedického charakteru, či je příčinou sociálně patologických projevů chování nějaká porucha zdraví, tedy choroba. Klasifikace poruch chování a emocí se začátkem obvykle v dětství a v dospívání z lékařského hlediska vychází z Mezinárodní klasifikace nemocí (MKN) 10. revize z roku 1993: F90-F98: slouží zejména lékařům. Zařazení dítěte do některé z těchto kategorií ještě nutně není důvodem pro zařazení dítěte do speciální školy.

Tabulka 1: Klasifikace poruch chování a emocí se začátkem obvykle v dětství a v dospívání (F90–F98) podle WHO

Hyperkinetické poruchy (F90)	<ul style="list-style-type: none"> • Porucha aktivity a pozornosti • Hyperkinetická porucha chování • Jiné hyperkinetické poruchy
Poruchy chování (F91)	<ul style="list-style-type: none"> • Porucha chování ve vztahu k rodině • Nesocializovaná porucha chování • Porucha chování samotářského typu • Nesocializovaná agresivní porucha chování • Socializovaná porucha chování • Poruchy chování skupinového typu • Skupinová delikvence • Poklesky v souvislosti s členstvím gangu • Krádež s partou • Opoziční vzdorovité chování • Jiné poruchy chování • Poruchy chování nespecifikované
Smíšené poruchy chování (F92)	<ul style="list-style-type: none"> • Depresivní porucha chování • Jiné smíšené poruchy chování a emocí • Poruchy chování spojené s emoční poruchou F93 (úzkostná porucha apod.) • Poruchy chování spojené s neurotickou poruchou • Smíšená porucha chování a emocí nespecifikovaná
Emoční poruchy (F93)	<ul style="list-style-type: none"> • Separační úzkostná porucha v dětství • Fobická anxiózní porucha v dětství • Sociální anxiózní porucha v dětství

	<ul style="list-style-type: none"> • Porucha sourozenecké rivality • Jiné dětské emoční poruchy • Poruchy chování • Nadměrně úzkostné poruchy • Dětská emoční porucha • Dětské emoční poruchy nespecifikované
Poruchy sociálních funkcí (F94)	<ul style="list-style-type: none"> • Elektivní mutismus • Selektivní mutismus • Reaktivní poruchy přichylnost dětí • Porucha desinhibovaných vztahů u dětí • Citově chladná psychopatie • Syndrom ústavního dítěte • Jiné dětské poruchy sociálních funkcí • Poruchy dětských sociálních funkcí nespecifikované

Zdroj: Vojtová, 2008, s. 64

4.5 Multifaktoriální přístup ke vzniku poruch chování

Odborníci zabývající se poruchami chování se přiklánějí k názoru jejich multifaktoriální etiologie = takzvaný multifaktoriální přístup (Fischer, Škoda, 2008, s. 129-131), tj. přístup komplexně zkoumající všechny faktory jednotlivě i v jejich souvztažnosti, jež by se mohly podílet na poruchách osobnosti a vést až k jejím sociálně patologickým projevům (biologické, psychologické, sociální, přírodní, společenské, tj. jak faktory endogenní – genetické, konstituční, temperamentové, organické, tak také exogenní – sociální) (Fischer, Škoda, 2009). Toto složité multifaktoriální systémové vymezení se skládá z predisponujících (preformujících), prevokujících a provokujících faktorů.

1.) Biologické faktory – zvláštnosti:

- pohlaví, věk,
- temperament (vyšší impulzivita, dráždivost, nižší míra frustrační tolerance),
- úroveň mentálních schopností,
- oslabení či porucha CNS (LMD, ADHD, ADD; vyšší agresivita, kolísavost emočního ladění, nižší schopnost sebeovládání atd.),

2.) Psychické faktory – zvláštnosti:

- motivace, potřeby (uspokojení potřeb bezpečí, jistoty, lásky a sounáležitosti),
- seberealizace, pocit zakotvení, uznání (závadové party),

3.) Sociální faktory

- rodina (anomální osobnosti rodičů, závislosti, dysfunkce, deprivace a subdeprivace, syndrom CAN, styly výchovy),
 - škola (klíma, školní úspěch, preventivní opatření),
 - vliv vrstevnických skupin a part (zneužívání drog, závislosti, delikvence),
- lokální prostředí (města x vesnice, sídliště, průmyslový charakter měst, vzdělanostní úroveň, zaměstnanost atd.)

5 CANISTERAPIE JAKO POMOC PŘI PORUCHÁCH CHOVÁNÍ

Klasické psychoterapeutické metody léčení nejsou ani zdaleka všemocné a rozhodně proto může nastat situace, kdy mohou tyto metody zcela selhat. V takovém případě se velmi vhodnou alternativou stává právě canisterapie. Jednou z oblastí, v níž canisterapie působí, je také socioeterapie, neboli léčba společenstvím, jež řeší problémové chování a vazby na straně jedné a na straně druhé představuje účinnou prevenci agresivity a šikany. Všeobecně platí, že práce s dětmi s poruchami chování je navýsost složitá záležitost. Většina dětí s poruchami chování jsou děti uzavřené, nepřizpůsobivé, velmi problémové a nedůvěřivé – zejména vůči dospělým (a to i k dospělým, kteří se jim snaží pomoci). Interakci s dospělými jedinci tyto děti většinou neodměňují, spíše naopak. Ve výsledku tyto děti pohlíží na dospělého s podezřením, nedůvěrou a obavou. Za předpokladu, že jsou poruchy chování u dítěte výsledkem zneužívání nebo špatného zacházení, mohou se tyto děti během canisterapeutického působení projevovat našťavaně a rozčíleně a nadto být mnohem náchylnější k emocionálním výbuchům. Kognitivní terapie, jež zahrnuje canisterapeutické působení, tak může být specificky pro tyto děti opravdu velkým přínosem. V rámci canisterapie lze vymezit hned několik různých aspektů, které se při práci s dětmi s poruchami chování osvědčily. Tím vůbec nejjednodušším aspektem je takzvaný odklon od soustředění se na vlastní osobu. Podaří-li se dítě zaujmout natolik, aby se plně koncentrovalo na péči o psa, krmení nebo cvičení psa, mnohem méně se soustředí na své vlastní otázky a problémy. Canisterapie je tak jakýmsi „únikovým prostředkem“, kterak může dítě uniknout svým každodenním starostem a rovněž pocítit tolik potřebnou úlevu v oblasti emočního prožívání. V tomto směru tak může canisterapie na malého klienta působit jako vítaný odpočinek, osvěžení a relaxace. Aby se dítě s poruchami chování naučilo správně pečovat o psa, musí získat nové nezbytné znalosti a dovednosti. Proces získávání nových znalostí a dovedností může velmi pomoci dětem, které jsou zvláště netrpělivé, úzkostné či mají velmi nízkou sebedůvěru. Otevřená komunikace mezi všemi členy canisterapeutického týmu je velmi důležitá zejména

v případě, kdy dítě získává nové poznatky a učí se novým dovednostem. Je potřeba dítě přesvědčit o tom, že každé učení vyžaduje jistý čas a je tudíž naprosto v pořádku, když se mu nepodaří vše zvládnout hned napoprvé. Je potřeba zajistit takové prostředí, v němž je naprosto normální dopouštět se chyb. Zejména v případě, kdy dítě vychází z nadměrně kritické rodiny, je potřeba dítě během canisterapie přesvědčit, že se nemusí bát činit chyby. Je nezbytné dítě ujistit, že během procesu učení se mohou dostavit pocity strachu, frustrace, úzkosti nebo hněvu. Úměrně tomu, jak se bude u dítěte postupně zlepšovat schopnost zodpovědně pečovat o psa, bude narůstat i jeho důvěra v sebe sama. Některé dovednosti se lze naučit poměrně snadno rychle, což dítěti dodává větší chuť se něčemu učit a pracovat na sobě. Právě tak získává terapeut jakýsi hmatatelný základ, na němž již lze stavět. Otevřená komunikace, která je nezbytným předpokladem efektivitu učení, umožňuje terapeutovi „učit příkladem“ – tím, jak komunikuje s dítětem. Dítě může být frustrované a je tudíž vhodné, aby mu terapeut poskytl prostor pro svobodné vyjádření přání, názorů, postojů a emocí. Dítě může žít v prostředí, kde na něho dospělí křičí pokaždé, když nesouhlasí s ním nebo s jeho počínáním. Během canisterapie je však možné dítě utvrdit v přesvědčení, že lidé spolu mohou komunikovat, aniž by na sebe museli nutně křičet. Aby mohlo dítě strávit celý den ve společnosti psa během asistovaných aktivit, je nejprve nutné tuto aktivitu dobře naplánovat a rozvrhnout, což představuje další jistou výhodu tohoto typu léčby. Mnoho dětí, které mají poruchy chování, se totiž potýkají právě s problémy plánovat jednotlivé budoucí aktivity. Řada z nich odmítá jakýkoliv pevný řád a plánování. Přejí si, aby se mohly věnovat jen těm aktivitám, které v danou chvíli považují za zajímavé a pro ně osobně přínosné. Dobré plánování jim tak pomůže pochopit, že dodržování nastaveného plánu skýtá celou řadu jistých výhod. Některým z těchto dětí plánování samo o sobě problémy nečiní, ale vadí jim, když se plán neočekávaně změní. Péče o zvíře, byť by měla být jen jednodenní záležitostí, vyžaduje vždy jistou dávku flexibility. Zvířata jsou naprosto nevyzpytatelná a nepředvídatelná, což s sebou jistě dříve či později přinese i nutnost změnit plán. Sestavení plánu na jeden den může dítě naučit, nejen jak nastavit časový plán, ale i to, jak udržet realistická očekávání, jak případně plán upravit, když se věci nedějí tak, jak by se dítě mohly apod. Reakce dítěte na psa může rovněž podhalit to, jak dítě smýšlí samo o sobě, o druhých lidech a především pak o autoritách.

Canisterapie zajišťuje dětem s poruchami chování bezpečné prostředí, v němž se mohou naučit pracovat se svými vlastními pocity – s často nevysvětlitelnými pocity strachu, úzkosti, s napětím, nízkým sebevědomím, špatnou komunikací aj. Zatímco terapeut učí dítě, jak pracovat a komunikovat se psem, nepřímo ho tak také učí, jak používat tyto získané dovednosti v mezilidských vztazích.

5.1 Canisterapie aneb cesta za vytvářením zdravých sociálních návyků a dovedností

V průběhu dětství a dospívání si jedinec osvojuje základní sociální a zdravotní nároky a v dospělosti je pak s to přijmout společenskou odpovědnost. Období dětství a dospívání v životě každého jedince představuje období plné překotných změn v oblasti duševní i tělesné a poskytuje pevný základ pro budoucí kvalitu života. Canisterapie má v neposlední řadě nezastupitelnou roli při rozvíjení a zdokonalování sociálních návyků a dovedností a při upevňování pocitu sounáležitosti, schopnosti sebehodnocení aj.

Sociální dovednosti je možné definovat jako: *„učení získané předpoklady pro adekvátní sociální interakce a komunikaci. Sociální dovednosti, sociální inteligence, emoční inteligence jsou pojmy, které vyjadřují část schopností a dovedností jedince pro psychologicky přiměřené poznávání a ovládání sebe samého a jednání s ostatními lidmi, vyjadřují sociální obratnost v interpersonálních vztazích. V souvislosti se sociálním učením zahrnují sociální dovednosti percepci určitých signálů, reakce závislé na zpracování informace, souvisejí se zpětnovazebními a seberegulačními postupy, podílejí se a jsou výsledkem interakce a komunikace“* (Gillernová, et al, 2012, s. 33). Děti přijímají sociální dovednosti jak od svých vrstevníků, tak také od dospělých (rodičů, učitelů, terapeutů aj.). Všeobecně platí, že čím víc dítě akceptuje druhého člověka, tím vyšší je pravděpodobnost, že se ho pokusí rovněž napodobovat (Gillernová, et al, 2012).

Rozvoj sociálních dovedností a návyků představuje jeden z cílů canisterapie, které jsou stanovovány ve spolupráci s odborníkem, rodiči a canisterapeutem. V rámci praktikování canisterapie dochází k přirozenému rozvoji a posilování sociálních

dovedností v rámci možností dětského klienta, mezi které náleží například „rozvoj ukázněnosti, pocit sociální jistoty, zmírnění afektivních jevů, soběstačnost, osvojení nových úkonů, získání nových zkušeností, samostatnost, pozitivní vztah k sobě samému, zmírnění egocentrismu, rozvoj hodnotové orientace, navázání nových vztahů, spolupráce, mírnění negativismu, orientace v prostoru, hmat, sluch, orientace v čase atd.“ (Canisterapie o. s., online, cit. 2014-10-20). Rozvíjení těchto sociálních dovedností dítěti mimo jiné pomáhá v tom, aby se naučilo vhodně a účelně využívat svůj volný čas, případně si ověřit své fyzické, psychické i sociální schopnosti. Vše, co se dítě díky canisterapii a vztahu ke zvířeti naučí, má následně tendenci přenášet také do kontaktu s lidmi (Velemínský, et al, 2007). Na základě mnoha výzkumů bylo opakovaně potvrzeno, že naučené dovednosti při canisterapii se promítanou také do všedního života jak dětí samotných, tak také jejich rodičů. Na straně druhé ovšem platí, že byt' jsou dopady v canisterapii v sociální sféře náročnější na vyhodnocení, jde o více méně nejrozšířenější formu, jež má nemalé úspěchy.

Již bylo opakovaně zdůrazněno, že psi dovedou zmírnit pocity osamělosti a společenské izolace, probouzejí lásku, dokážou ji opětovat a ochraňovat, dokážou lidi rozradostnit a potěšit je. Stejně tak jsou s to zmírnit konflikty mezi lidmi a zapříčinit, že krajně napjaté společenské klima již nadále nebývá tolik vyostřené (Galajdová, 1999).

Americký psycholog William James svého času prohlásil: „*Největším objevem mé generace je skutečnost, že lidská bytost může svůj život pozměnit tím, že k němu změni přístup.*“ Lidský charakter není v podstatě ničím jiným než uceleným souborem návyků. S těmi základními se člověk již narodí, ale mnohé další získává až později, v průběhu učení. Avšak ty návyky, které jsou považovány za nevyhovující, lze později modifikovat. A právě v tomto bodě nachází canisterapie své velké uplatnění.

Návykem se rozumí jakýsi program, který má člověk „vrytý“ ve svém podvědomí a bez něhož nemůže v životě vůbec existovat. Zatímco některé návyky si jedinec vůbec neuvědomuje, návyky jako je například dýchání, chůze nebo spánek, jiné návyky si naopak uvědomuje, například rozhlédnutí se před vstupem do vozovky aj. Jinými slovy řečeno, návyk si nežádá od člověka příliš vynaložené energie. Právě špatné návyky jsou spolu se špatnou, nevhodnou výchovou příčinou toho, proč se dítě s poruchou chování velmi obtížně přizpůsobuje, ať už v rodině, škole, nebo v dospělosti

v pracovním kolektivu. Velmi často děti přejímají škodlivé návyky (například alkoholismus, toxikomanií, gamblerství, agresivitu, trestnou činnost) v dysfunkčních rodinách, kde rodiče nejsou s to dětem nabídnout podnětné rodinné prostředí a ohrožují děti vlastním způsobem života. Problémy ovšem mohou vzniknout i v těch rodinách, kde jsou rodiče dětí natolik pracovníě vytížení, že jim na jejich dítě již nezbývá čas. Chybějící pozornost a společnost pak tyto děti hledají v partách, kde nacházejí svůj vlastní způsob zábavy. Nezřídka experimentují s návykovými látkami, páchají nejrůznější přestupky a trestnou činnost aj.

Například cílená hra a plnění různých úkolů či pouhé soustředěné pozorování chování psa a zkoumání jeho tělesné stavby, to vše pomáhá u dítěte rozvíjet jak pozorovací schopnosti, tak také správné návyky chování k ostatním lidem a zvířatům.

EMPIRICKÁ ČÁST

6 EMPIRICKÉ ŠETŘENÍ

Empirické šetření, které tvoří klíčovou část předkládané diplomové práce, probíhalo v několika různých fázích. První – přípravná fáze - 3/2014-8/2014 – se nesla ve znamení cíleného shromažďování primárních zdrojů dat k řešení předkládaného problému, jejich kritického čtení a využití, analýzy odborné literatury, dále formulování výzkumného problému a vytváření výzkumného plánu. V druhé fázi – vlastní výzkum - 9/2014-1/2015 - byla v terénu sbírána potřebná data. Třetí fáze – hodnocení výzkumu - 2/2015 - představovala analýzu dat, výstupem se stala deskripce tématu. Postup mezi jednotlivými fázemi neodpovídal lineárnímu průběhu, neboť docházelo k vzájemnému prolínání jednotlivých fází empirického šetření. V této kapitole je rovněž nastíněno metodologické pozadí realizovaného empirického šetření, popsány jsou jednotlivé výzkumné metody a techniky, kterých bylo využito. Dále jsou podrobně okomentovány všechny postupy, jichž bylo v práci použito.

6.1 Výzkumný problém a jeho teoretický kontext

Výzkumný problém je v této práci položen základní výzkumnou otázkou: ***Jaký vliv má canisterapeutické působení na děti s poruchami chování (tj. na jednu z cílových skupin klientů canisterapie)?*** Tato poměrně široká počáteční otázka dostatečně splňuje požadavek takové výzkumné otázky, která ponechá dostatek volnosti k pečlivému prozkoumání jevu. Během výzkumného procesu se ale musí tato otázka postupně zužovat a zaostřovat. Z ohoto důvodu byla dále rozložena do několika dílčích otázek:

- 1) Přináší canisterapeutická péče dětem s poruchami chování emočně příjemné prožitky, podporuje jejich sebevědomí, učí je vztahu ke zvířatům?

- 2) Mají canisterapeutická sezení příznivý dopad na osvojení a trénink sociálních dovedností dítěte s poruchou chování, což má širší pozitivní dopady na pozdější život dítěte?
- 3) Je canisterapie vhodná doplňková a podpůrná metoda pro děti s poruchami chování?
- 4) Přispívají pravidelná canisterapeutická sezení rovněž ke zlepšení sociální interakce dětí s poruchou chování s ostatními členy rodiny a širšího společenství?
- 5) Mají psi pozitivní vliv na zvýšení kvality života dětí a rodiny jako celku?

Jelikož druh terapie, kterou canisterapie zastupuje, není v praxi uznávanou léčebnou, nebo terapeutickou metodou, znamená to, že canisterapie ani není hrazena z veřejného zdravotního pojištění a nemá oficiální seznam indikací a kontraindikací. Canisterapie proto na základě medicínského rozdělení spadá pod pracovní, či skupinové terapie. Ve zdravotnických zařízeních je z tohoto důvodu canisterapie využívána stále jen okrajově, byť některá zdravotnická zařízení již přistoupila k využívání canisterapie coby samostatné terapeutické metody. Umožnila to například hygienická a veterinární služba města Prahy, která počínaje rokem 2004 povolila vstup canisterapeutických psů do zdravotnických zařízení. V tomto kontextu v roce 2005 vydalo Ministerstvo zdravotnictví ČR prohlášení, že na canisterapii nahlíží jako na formu podpůrné rehabilitace, nikoliv jako na samostatnou léčebnou metodu (Velemínský et al, 2007, s. 112). O to, aby byla canisterapie uznána jako podpůrná léčebná metoda, usiluje například i *Canisterapeutická asociace* (dále již jen CTA), zájmové sdružení právnických osob, jehož posláním je zastřešovat canisterapeutické organizace v České republice, metodicky je řídit, školit atd. Její předsedkyní je Jiřina Lacinová. CTA zajišťuje jak registraci jednotlivců, tak také organizací, které se zabývají canisterapií. V neposlední řadě též usiluje o vytváření normativů. Výzkumná pozornost je proto jednoznačně soustředěna na dopad léčebných účinků canisterapie na canisterapeutické klienty. Léčebné účinky zde znamenají rozvoj hrubé a jemné motoriky, podněcování verbální a nonverbální komunikace, rozvoj orientace v prostoru a v čase, pomoc při

nácviku koncentrace a paměti, rozvoj sociálního citění, poznávání a citové složky, podněcování ke hře a k pohybu, přispění k duševní rovnováze a motivaci.

Zkoumání canisterapie v kontextu dětí s poruchou chování je logickou volbou, neboť u těchto dětí je vytváření vhodných sociálních návyků během canisterapeutického působení možností, které se pokusit odstranit, nebo alespoň zmírnit nežádoucí projevy jejich chování. Canisterapie totiž pomáhá zmírňovat nežádoucí a negativistické projevy klienta (Müller, 2014, s. 288). Zvoleni byli záměrně žáci základní školy, neboť je všeobecně známo, že poruchy chování významně zhoršují školní a sociální fungování. Jedním z cílů canisterapie tak je v tomto kontextu rozvoj a posilování sociálních dovedností a návyků spojených s pravidelnou školní docházkou, podporou motivace, strukturování denní činnosti a navazování mezilidských kontaktů. Jako projektivní faktory při vzniku poruch chování se kromě dobrého vztahu s rodiči totiž ukazují i pravidelná školní docházka podporující pocit sounáležitosti spolu s vytvořenými přátelskými vztahy s osobami s prosociálními zájmy, vyšším IQ, školskou úspěšností či různými mimoškolními zájmy .

6.2 Metodologie výzkumu

Výzkum významu canisterapie při vytváření vhodných sociálních návyků u dětí s poruchami chování byl realizován:

- a) jako *kvantitativní šetření*, a to na principu zakotvené teorie za použití *dotazníkového šetření* jako metody sběru dat,
- b) jako *kvalitativní šetření*, přičemž metodou kvalitativního šetření byla zvolena kazuistika (z lat. *casus* = událost, náhoda; případ, anglicky *casuistry*) a následně byla vytvořena kazuistika, která byla v rámci předkládané diplomové práce analyzována.

6.2.1 Kvantitativní výzkum

Charakteristickými rysy kvantitativního výzkumu jsou podle Karla Pavlici a jeho spolupracovníků (2000, s. 27-28):

- 1) nezávislost – výzkumník není na zkoumaných jevech závislý;
- 2) hodnotová svoboda a autonomie vědy – výběr a volba toho, co a jakým způsobem by mělo být a bude studováno, je determinováno objektivními kritérii, jimiž jsou například výsledky předchozích výzkumů, které poukazují na určité problémy;
- 3) kauzalita – cílem sociální vědy by měla být identifikace kauzálních vztahů a zákonitostí, které objasňují pravidelnost lidských projevů;
- 4) hypoteticko-deduktivní přístup – věda se rozvíjí za pomoci procesu formulace a testování hypotéz, týkajících se obecných pravidel a zákonitostí;
- 5) operacionalizace – vědecké pojmy by měly být operacionalizovány, což znamená, že musí být převedeny do řeči konkrétních projevů a faktů, čímž je možné realizovat kvantitativní měření skutečností, k nimž se vztahují a které charakterizují;
- 6) redukcionismus – celkové porozumění problémům je možné pouze za předpokladu, že budou redukovány na co možná nejmenší elementy;
- 7) generalizace – kvantitativní výzkum nabízí možnost zobecnit zjištěné zákonitosti lidského a sociálního chování;
- 8) průřezová analýza – obecná pravidla a zákonitosti lze nejlépe identifikovat za pomoci srovnávání napříč různými vzorky.

Kvantitativní metodou tak lze rozumět takový sběr dat, jenž je zaměřen na velké množství respondentů. Tito respondenti zpravidla odpovídají na otázky formou dotazníků, čímž jsou získávány jednoduché a snadno statisticky zpracovatelné údaje.

6.2.2 Kvalitativní výzkum

Kvalitativním výzkumem se rozumí proces zkoumání jevů a problémů v autentickém prostředí s cílem získat komplexní obraz těchto jevů založený na hlubokých datech a specifickém vztahu mezi řešitelem a účastníky výzkumu. Kvalitativní výzkum pojímá celou řadu výzkumných přístupů a strategií, které se zaměřují na identifikování a reprezentování toho, jak lidé chápou, jak prožívají, jak interpretují a vytvářejí sociální realitu. Záměrem výzkumníka je toto učinit za pomoci dat, se kterými se pracuje a která jsou kvalitativní povahy. Jednat se může jak o data verbální, tak také vizuální. Za základní výhody kvalitativního výzkumu lze považovat podrobný popis a vhled při zkoumání problematiky, navíc lze vždy velmi dobře reagovat na místní situace a podmínky. Tak se lze dopracovat k bohatému a detailnímu validnímu popisu reality. Jednotícím rysem všech kvalitativních výzkumů bez rozdílu je jisté specifické uchopení a měření sociální reality, ke které není přistupováno jako k dané, nýbrž jako k sociálně konstruované. Záměrem kvalitativního výzkumu proto není pokoušet se nalézt objektivně danou realitu, nýbrž porozumět tomu, jak lidé realitu vnímají a interpretují. Zatímco kvantitativní výzkum je založen na testování hypotéz a používá deduktivní formy logiky, přičemž se testují teorie a hypotézy, kvalitativní výzkum staví na logice induktivní. Jak v kvantitativním, tak také v kvalitativním výzkumu se mohou používat naprosto totožné metody sběru dat, od rozhovoru, přes pozorování, až po studium dokumentů, vždy se ovšem liší způsob, jakým jsou data následně používána. Na rozdíl od kvantitativního výzkumu kvalitativní výzkum data záměrně neredukuje, ale naopak se je snaží zachytit v celé jejich šíři a bohatosti a zpracovat je za pomoci specifických analytických postupů. Kvalitativní výzkumy charakterizuje rovněž jejich nepochybná otevřenost a pohotovost formulovat závěry přímo na základě postupujícího výzkumného procesu. Důvodem pro volbu kvalitativní metodologie v rámci výzkumu významu canisterapie při vytváření vhodných sociálních návyků u dětí s poruchami chování byla především neexistence teorie, jež by se touto problematikou podrobně zabývala a již by bylo možné testovat kvantitativně. Použití kvalitativní metodologie se jevílo jako vhodné i vzhledem k tomu, že záměrem řešitelky diplomové práce bylo prozkoumat, jak canisterapeutické působení prožívá sám dětský

klient s poruchou chování. Využití kvalitativní metodologie rovněž umožnilo podrobně popsat, jaké konkrétní metodické postupy canisterapie a canisterapeutické aktivity jsou využívány při práci s dětmi s poruchami chování. V neposlední řadě bylo možné prostřednictvím souborné zprávy o jedinci (= kazuistika žáka základní školy) popsat, jak canisterapeutické působení vnímá a prožívá samo dítě (Hendl, 2005).

6.2.3 Metody a techniky sběru dat

Zvoleny byly dvě hlavní techniky sběru dat:

- a) *dotazování na základě dotazníku vlastní výroby,*
- b) *v oblasti kazuistiky byl sběr dat prováděn prostřednictvím přímého pozorování, analýzy dokumentů a rozhovorů.*

Dotazníkové šetření představuje specifickou techniku sběru informací bez nutnosti přímého styku řešitelky (výzkumnice) s dotazovanými (respondenty). Respondenti odpovídali na otázky standardizované dle cíle výzkumu. Jak již bylo výše uvedeno, dotazníkové šetření umožňuje získávat poměrně jednoduché a statisticky snadno zpracovatelné údaje. Jako metoda zpracování výstupů z dotazníku byla použita matematicko-statistická analýza. Dotazník vlastní výroby obsahoval 13 položek (viz. příloha A). Dotazování byli pouze rodiče, jejichž děti se účastnily skupinové terapie, jež představuje formu práce se skupinou klientů. Canisterapeutickou jednotku v takovém případě vede jedna osoba, která určuje spád a vývoj sezení. Zahrnuty jsou jak přímé aktivity se psem, tak také aktivity, které využívají jen samotnou přítomnost psa v blízkosti klienta. Rozhodnutí o vzorku bylo v tomto případě učiněno a priori a v průběhu šetření se již neměnilo. Dotazníky respondenti vyplňovali buď v průběhu canisterapeutického sezení, kdy čekali na své dítě / své děti, nebo v pohodlí a klidu doma, přičemž dotazníky posléze doručili zpět ke zpracování. Samotné vyplňování dotazníku trvalo jen cca 10 minut, ale pomohlo dotvořit ucelený obrázek o tom, jaké je praktické využití canisterapie u dětí s poruchou chování.

Jako další technika sběru dat byla využita kazuistika (tj. intenzivní, detailní a vyčerpávající popis konkrétního jednotlivce – žáka – a analýza jeho případu, založená

na pozorování, rozhovorech a záznamech z práce s tímto jedincem; většinou se přidává rovněž i jeho geneze a konfrontace s ním) žáků s poruchami chování, kteří se dlouhodobě účastní canisterapeutických sezení a jimž canisterapie pomáhá při edukaci. Kazuistika žáků, jež sestává z klinických údajů o vývoji a současném stavu jedince, dále z údajů o okolnostech, které mohly mít vliv na aktuální stav daného jedince, představuje metodu s funkcí nalézající, ilustrační, dokumentační a ověřovací. Pro sestavení kazuistiky byly vybrány tyto techniky sběru dat:

- obsahová analýza dokumentů za účelem získání informací o osobní a zdravotní anamnéze předmětného klienta,
- osobní pozorování průběhu canisterapeutických jednotek a mapování pokroků klienta
- rozhovory s jednotlivými členy canisterapeutického týmu.

„Struktura kazuistiky není jednotná, neexistuje tedy jednotný konkrétní návod, jak kazuistiku sestavit a jaké informace v ní uvést. Vždy je důležité volit takovou strukturu kazuistiky, která je v souladu s cíli konkrétního výzkumu. Obecně by se ale mělo jednat o takové zpracování případu, aby ostatní odborníci získali důležité informace o sděleném případě a jeho okolnostech“ (Kalinová, 2008, s. 54).

6.2.4 Diskuse k dotazníkům

Dotazované osoby, tj. v tomto případě rodiče, bylo potřeba dostatečně motivovat k vyplnění dotazníku a přesvědčit je, že jejich osobní zkušenosti mohou být velmi cenné a zajímavé pro další rodiče, jejichž dítě se rovněž potýká s poruchou chování. Současně bylo respondentům oznámeno, že jejich pomoc je rovněž velmi přínosná pro vypracování závěrečné diplomové práce. Tento krok zajišťovala buď sama řešitelka, nebo ostatní pověřeni distributoři dotazníků. Výzkumu se zúčastnilo 112 rodičů. Z celkového počtu 86 vrácených dotazníků bylo 78 dotazníků vyplněno přesně, úplně a pravdivě (N = 78). Dotazníkové šetření proběhlo na pravděpodobnostním výběru respondentů tak, aby testovaní dobře reprezentovali celou dospělou populaci v České republice. Požadovaný počet uskutečněných dotazníků byl 70, nakonec se podařilo

sesbírat 78 dotazníků. Pravidla šetření neumožnila nahradit vybraného respondenta jiným, například nebylo možné, aby dotazník namísto rodiče dítěte vyplňoval některý z prarodičů.

Účast na šetření byla zcela anonymní, odpovědi respondentů proto není možné přiřadit ke konkrétním osobám rodičů.

6.3 Charakteristika základního souboru

1. část empirické části práce byla uskutečněna pomocí kvantitativního šetření. Tato část byla realizována pomocí dotazníkového šetření pro rodiče dětí. Jako zkoumaná populace byla zvolena skupina rodičů dětí s poruchami chování, které pravidelně absolvují skupinová canisterapeutická sezení. Toto rozhodnutí mělo své důvody logické => (Rodiče dětí jsou v případě canisterapie u dětí zpravidla přítomni, neboť udělují souhlas s účastí na canisterapeutickém programu, v rámci kterého se dítě dostane do kontaktu se psy speciálně vycvičenými právě pro canisterapii. Rodiče musí současně prohlásit, že jejich dítě není alergické na psí srst a že netrpí strachem ze psů.) => a i důvody pragmatické: (Panoval předpoklad, že rodiče dětí budou ochotnější o problematice působení canisterapie na děti s poruchami chování vypovídat. Ve výsledku se od rodičů – respondentů podařilo získat dvojí typ výpovědi: a) *o vlivu vlastnictví domácích zvířat na zdraví dítěte a na rodinnou atmosféru* (= Platí, že vlastnictví domácího zvířete vede mimo jiné k lepším vztahům v rodině a k lepší rodinné atmosféře, je totiž spojeno s rodinnou soudržností, dává prostor rodinným vycházkám, společnému povídání o psovi, společné péči a hře se psem atd. Při venčení psa navíc může dítě navázat sociální kontakt s jinými lidmi a seznamovat se s ostatními majiteli zvířat. Vztah dítěti ke zvířeti tak současně může pomáhat překonávat generační rozdíly mezi dětmi na straně jedné a staršími lidmi na straně druhé (Galajdová, 1999, s. 46.) + b) *o dítěti, jež se účastní odborně vedených canisterapeutických lekcí* (= Lze předpokládat, že rodiče znají své dítě vůbec nejlépe a vidí doma, na jeho školní přípravě, jak si vede, zda dělá pokroky podle svých možností, slyší dítě

o canisterapeutických aktivitách vyprávět aj. Jsou proto schopni podat o svém dítěti přehlednou a informačně bohatou zprávu.).

Výzkumný vzorek zahrnoval rodiče majících dítě / děti na 2. stupni základní školy a navštěvujících canisterapeutická sezení.

1) Bylo osloveno 12 rodičů, jejichž děti se účastní canisterapie ve Speciální základní škole Poděbrady. Vstup do terénu byl učiněn v roli dočasného člena canisterapeutické skupiny. Respondenti řešitelce umožnili osobní účast na canisterapeutickém setkání a dovolili jí, aby se stala dočasným členem canisterapeutického týmu. Ani v jednom případě se nestalo, že by rodiče spolupráci s řešitelkou dlouze zvažovali, popřípadě ji v průběhu času dokonce odmítli. Získáno 12 řádně vyplněných dotazníků.

2) Řešitelka vyzvala ke spolupráci canisterapeuty, kteří působí na základní škole, či v jiném školském zařízení, kde probíhají canisterapeutická sezení určená dětem s poruchami chování. Respondenty mezi rodiči tedy pomáhali vyhledávat jednotliví canisterapeuti (kontakt na terapeuty získán od lektorky canisterapeutických kurzů centra canisterapie cAnitera a na internetových stránkách s tematikou canisterapie). Po předběžném šetření počtu možných respondentů (šetření ve spolupráci s canisterapeuty), bylo poskytnuto k vyplnění 70 dotazníků. Z toho bylo navráceno 49 dotazníků.

3) Dotazník byl šířen pomocí internetových diskuzí v rámci sdružení, společností, organizací a center zabývajících se canisterapií. Touto formou bylo odesláno 30 dotazníků a respondenty vyplněno a vráceno 25 dotazníků.

Výzkumu se tedy zúčastnilo celkem 112 rodičů. Z celkového počtu 86 vrácených dotazníků bylo 78 dotazníků vyplněno přesně a úplně.

Záměrem dotazníkového šetření bylo zajistit co možná nejširší variabilitu ve vztahu ke vzdělání rodičů dítěte, které se účastní odborně vedených canisterapeutických lekcí. Vzhledem k velmi úzce vymezené věkové skupině dětí (2. stupeň základní školy, 12-15 let) nebylo zamýšleno zmapovat možné rozdíly mezi dětmi, které by se bezprostředně týkaly jejich rozdílného stáří. Snahou bylo získat i takové respondenty, u nichž bylo možné předpokládat, že jejich přílišná zaneprázdněnost svou vlastní kariérou a vlastními problémy povede zpravidla k tomu, že se rodiče svému dítěti / svým dětem nevěnují, nesledují je a nepodporují, což se zákonitě na dětech přímo

odrazí. Snahou bylo získat i takové respondenty, kteří naopak svému dítěti / svým dětem věnují až přemrštěnou pozornost, což je zcela v rozporu s myšlenkou, že žádné dítě nechce být „jiné“. Záměrem tudíž bylo získat specifické skupiny respondentů, které by pomohly získat řadu nových informací.

V 2. části výzkumu bylo empirické šetření realizováno prostřednictvím kazuistiky vybraného žáka Speciální základní školy Poděbrady, U Bažantnice 154, 290 01 Poděbrady. Sledovaný základní soubor tvořili žáci s poruchami chování navštěvující třídy praktické základní školy zřízené pro žáky s poruchami. Skupinové terapie se zde pravidelně účastnilo celkem 12 žáků, rozdělených do dvou skupin. Jedna skupina sestávající ze šesti žáků, na jejichž setkání byla přítomna i sama řešitelka, se účastnila canisterapie v úterý, druhá skupina ve čtvrtek. Věk všech žáků se pohyboval v rozmezí mezi 12-ti a 15-ti lety. Ze skupiny šesti dětí docházejících na terapii byl vybrán jeden žák pro sestavení kazuistiky. Jednalo se o záměrný výběr, jehož kritéria byla, aby se jednalo o žáka s poruchou chování, který nikdy předtím nenavštěvoval canisterapii (pro lepší zmapování vlivu terapie). A zároveň byl udělen souhlas rodiče žáka k prostudování osobních dokumentů žáka. Tomuto výběru vyhověli dva žáci, vzhledem k časté nemocnosti jednoho z nich byl vybrán chlapec K. H. ve věku 12-ti let. Cílem řešitelky bylo popsat současný stav a zjistit vliv canisterapie na žáka s poruchou chování a sociálních vztahů, a to především v oblasti chování, sociálních vztahů a v neposlední řadě také v přístupu a vztahu ke zvířeti, v tomto případě k psovi. Důraz byl položen na identifikaci konkrétních přínosů ze vzájemného vztahu členů canisterapeutického týmu a z canisterapeutického působení na dítě / žáka se specifickými poruchami chování. Pokud jde o vnější faktory, výzkum se zaměřil také na detekci pozitivního dopadu canisterapie na vztah rodič-dítě a na rodinný život dítěte jako takový.

Finálním výstupem je psychodiagnosticky orientovaná kazuistika, jež v rámci canisterapie představuje velmi vhodnou metodu pro zpracování výzkumu i hodnocení výsledků (Kalinová, 2008, s. 54).

6.4 Stanovení výzkumného cíle a hypotéz

Výzkumné šetření bylo zaměřeno na účinky canisterapie na dítě s poruchou chování z pohledu jeho rodičů na straně jedné a z pohledu řešitelky předkládané diplomové práce (kazuistiky) na straně druhé. Oblastí, jíž se výzkumné šetření zabíralo, byla výhradně oblast sociálních návyků a dovedností prostřednictvím canisterapeutického působení.

Cílem empirické části práce bylo především zjistit, jaký vliv má canisterapeutické působení na děti s poruchami chování. Práce se snaží rozpoznat konkrétní přínos canisterapie.

Výzkumné šetření kvantitativního rázu (dotazníkové šetření) probíhalo od září roku 2014 do ledna roku 2015, od 15. 9. 2014 do 23. 1. 2015.

Výzkumné šetření kvalitativního rázu (kazuistiky) probíhalo v období mezi zářím roku 2014 a lednem roku 2015 (od 15. 9. 2014 do 27. 1. 2015). Canisterapie neprobíhala v době školních prázdnin, státních svátků. Jedna z aktivit výzkumu, tj. pozorování pobytu dítěte s poruchou chování během skupinových canisterapeutických sezení, probíhala jedenkrát týdně, v úterý ve 12:30 hodin. Jedna dílčí jednotka obvykle trvala 45 minut. Vybraný žák byl sledován během canisterapeutických sezení a jeho viditelné pokroky a úspěchy (případně problémy či nedostatky) byly řešitelkou diplomové práce písemně zaznamenány.

Z předem stanoveného cíle přímo vyplynuly následující hypotézy:

Hypotéza č. 1: Canisterapeutická péče přináší dětem s poruchami chování emočně příjemné prožitky (tj. radost, smích, spokojenost...), podporuje jejich sebevědomí, pomáhá jim překonávat strach a ostych, učí je vztahu ke zvířatům, obohacuje jejich životy o nové zážitky.

Hypotéza č. 2: Canisterapeutická sezení mají příznivý dopad na osvojení a trénink sociálních dovedností dítěte s poruchou chování, což má širší pozitivní dopady na pozdější život dítěte. Sociálními dovednostmi je myšlen rozvoj ukázněnosti, pocit sociální jistoty, zmírnění afektivních jevů, soběstačnost, osvojení nových úkonů, získání nových zkušeností, samostatnost, pozitivní vztah k sobě samému, zmírnění

egocentrismu, rozvoj hodnotové orientace, navázání nových vztahů, spolupráce, mírnění negativismu atp.

Hypotéza č. 3: Canisterapie je vhodná doplňková a podpurná metoda pro děti s poruchou chování.

Hypotéza č. 4: Pravidelná canisterapeutická sezení přispívají rovněž ke zlepšení sociální interakce dětí s poruchou chování s ostatními členy rodiny a širšího společenství.

Hypotéza č. 5: Celkově mají psi velmi pozitivní vliv na zvýšení kvality života dětí a rodiny jako celku.

Stanovené výzkumné hypotézy byly ověřovány dotazníkovým šetřením i kazuistikou a zjišťována byla jejich platnost (případně neplatnost).

6.5 Charakteristika školského zařízení

Část dotazníkového šetření (12 respondentů) a kvalitativní výzkum byly realizovány ve Speciální základní škole Poděbrady, U Bažantnice 154, 290 01 Poděbrady. Tato škola je určena žákům se speciálními vzdělávacími a výchovnými potřebami. Škola zajišťuje vzdělávání žáků od 5 do 18 let věku. Výchovu a vzdělávání poskytuje všem těm žákům, kteří se nemohou s úspěchem vzdělávat v běžné základní škole, například žákům s lehkým mentálním postižením, žákům s diagnózou autismu aj. Škola využívá dvě samostatné budovy, v nichž je rozmístěno 14 tříd. Do jednotlivých tříd jsou děti zařazeny na základě věku a způsobu vzdělávání (tj. třídy přípravného stupně, třídy praktické školy, třídy speciální školy, třídy pro děti s poruchou autistického spektra atd.). Žáci jsou vzděláváni individuální formou na základě individuálního vzdělávacího plánu, jenž odpovídá závaznému dokumentu pro zajištění speciálních vzdělávacích potřeb žáků a zároveň je nedílnou součástí spisové dokumentace vedené o dítěti. Vychází ze školního vzdělávacího programu příslušné školy na straně jedné a závěrů speciálně pedagogického / psychologického vyšetření školským poradenským zařízením na straně druhé, případně může být doplněno o doporučení ze strany registrujícího praktického lékaře pro děti a dorost, odborného lékaře atd.

Výchovně vzdělávací činnost je navíc doplněna o prvky jednotlivých terapií, individuální a skupinovou canisterapii nevyjímaje. Ucelená rehabilitační péče vždy staví na nutnosti zajistit žákům natolik smysluplnou a ucelenou terapeutickou péči, aby tato péče byla s to mírnit dopad tělesného a kombinovaného postižení na následný vývoj žáků.

Ve Speciální základní škole probíhá skupinová canisterapie pod vedením zkušené canisterapeutky, jež má v této oblasti bohatou a dlouholetou praxi. Sama terapeutka je již několik let lektorkou kurzů canisterapie. Její canisterapeutický tým tvoří zlatý retrívr (5 let), irský teriér (4 roky), maďarský ohař (3 roky, trvale přítomný ve škole), speciální pedagog školy. Canisterapie probíhala většinou v relaxační místnosti s měkkým kobercem v přízemí školní budovy, kde se nachází třídy praktické školy. Některé aktivity bývaly v tělocvičně školy a za hezkého počasí probíhaly na zahradě školy, či v blízkém okolí.

7 VLASTNÍ ŠETŘENÍ A ANALÝZA VÝSLEDKŮ

V této kapitole budou deskriptivním způsobem podrobně vyloženy výsledky provedeného výzkumného šetření. Dotazníkového šetření se zúčastnilo 78 rodičů dětí s poruchou chování. Jde o poměrně zajímavý a reprezentativní vzorek respondentů, byť nelze zapomínat na to, že starší školní věk (12-15 let) má svá jistá specifika. Kvalitativní výzkum se zaměřil na tvorbu kazuistiky vybraného žáka s poruchou chování.

I ve starším školním věku se děti ještě stále učí psa ovlivňovat, učí ho nejrůznějším povelům, vezmou ho na cvičiště aj. I v tomto případě je však nutné, aby si canisterapeut všímal, jak dítě se psem zachází, zdali mu neubližuje, a aby tomuto zacházení věnoval zvýšenou pozornost, neboť tímto pozorováním může zjistit mnohé cenné informace o budoucím citovém nastavení dítěte. Například je-li dítě ve škole šikanováno svými spolužáky, může se to velmi citelně odrazit na chování dítěte k psovi. Jeho chování k psovi se stává velmi nevhodným, dítě může psa bezdůvodně trestat atp. (Galajdová, 2009).

Šetření tak mohlo podat odpověď na základní výzkumnou otázku, která byla položena hned na samotném začátku přípravy empirického šetření a která zněla: ***Jaký vliv má canisterapeutické působení na děti s poruchami chování (tj. na jednu z cílových skupin klientů canisterapie)?*** Pomocí formulovaných hypotéz byly zodpovězeny také dílčí otázky. Šetření tak pomohlo poskytnout ucelený obraz o vlivu canisterapie na utváření a upevňování sociálních dovedností a návyků u dětí s poruchou chování.

Šetření rovněž umožnilo charakterizovat vzorek účastníků šetření (rodičů dětí s poruchou chování, dětí samotných) a popsat řadu důležitých významů canisterapeutických sezení pro děti s poruchou chování. Velmi důležité byly jak izolované výsledky kvantitativního, tak také kvalitativního šetření.

Jelikož celý výzkum mohl proběhnout výlučně na základě dobrovolnosti (v případě kvalitativního výzkumu byl vyžadován informovaný souhlas rodičů dětí), byly možnosti zadání dotazníku a realizace kazuistiky značně omezené. Statistické vyhodnocení dotazníku se však muselo potýkat se skutečností, že i přes sestavení

poměrně reprezentativního vzorku respondentů nelze zajistit stejnou reprezentativnost řadě dílčích výsledků.

I přes jisté komplikace, které se zákonitě objeví v průběhu realizace jakéhokoliv empirického šetření, lze zkonstatovat, že hlavního cíle výzkumu bylo dosaženo. Kromě tohoto hlavního cíle se podařilo získat řadu cenných a užitečných informací o nelehké životní situaci rodin, které mají dítě s poruchou chování. Všechny informace, o které se rodiče těchto dětí prostřednictvím dotazníkového šetření s řešitelkou ochotně podělili, mohou následně posloužit jako zdroj informací dalším rodičům.

7.1 Vzorek empirického šetření

Šetření se zúčastnilo celkem 79 osob, z toho 78 rodičů dětí s poruchou chování a 1 žák s poruchou chování. Bylo vyplněno celkem 78 dotazníků a dále byly v rámci šetření získány podklady pro tvorbu kazuistiky u vybraného žáka staršího školního věku (12-15 let).

7.1.1 Rodiče dítěte s poruchou chování

Vzorek účastníků šetření – rodičů s dítětem s poruchou chování tvořilo celkem 78 osob, z toho 43 (55 %) žen a 35 (45 %) mužů. Věkové rozpětí rodičů bylo poměrně široké, nejmladší rodič měl 30 let, nejstarší rodič měl 68 let. Pouze 5 % respondentů uvedlo jako nejvyšší dosažené vzdělání základní vzdělání, 18 % respondentů uvedlo střední vzdělání bez maturity, 36 % respondentů uvedlo střední vzdělání s maturitou, 11 % respondentů uvedlo vyšší odborné vzdělání a 30 % respondentů uvedlo vysokoškolské vzdělání (viz. graf 1). Rozmanitost respondentů byla značná nejen z hlediska jejich vzdělání, ale i z hlediska jejich zaměstnání. Větší počet se objevil jen u těchto zaměstnání: lékař/ka (5x), právník / právnička (4x), pracovník / pracovnice v sociálních službách (6x), asistentka v advokátní / realitní kanceláři (4x), lékárnice (2x). U dítěte s poruchou chování je přitom vždy potřeba, aby mu jeho rodiče věnovali

dostatek lásky a pozornosti a stanovili jasné a pevné hranice a důsledně trvali na jejich dodržování. Šetření skutečně potvrdilo, že u rodičů, kteří jsou vysoce pracovně zaneprázdněni, upadá zájem o jejich dítě, dítě je většinou materiálně zajištěno, ale citově strádá. Naopak v mnoha rodinách s nízkou socioekonomickou úrovní bylo zjištěno, že tyto rodiny kladou obzvláště velký důraz na to, aby se jejich děti pravidelně účastnily canisterapeutických sezení, aby se u nich zmírily projevy poruchy chování na únosnou míru a aby se porucha jako taková upravila (například aby se zmírilo vzdorovité a agresivní chování dítěte, i ve škole aby byly oceněny pokroky jejich dítěte aj.). Doufají, že tak svým dětem zajistí vyrůstání v lepších podmínkách a že jejich děti dostanou dobré vzdělání. Nebylo tak potvrzeno obecné pravidlo, že špatná socioekonomická situace rodiny (= nezaměstnanost jednoho či obou rodičů, nízké vzdělání rodičů, chudoba, bydlení v nuzných podmínkách) musí mít nutně i negativní vliv na vývoj osobnosti dítěte.

Graf 1: Struktura respondentů podle nejvyššího dosaženého vzdělání

Zdroj: autorka práce (vlastní šetření)

7.2 Deskripce a interpretace výsledků šetření – dotazník pro rodiče dětí

Na základě dotazníkového šetření byly zpracovávány kompletní a správně vyplněné dotazníky od 78 respondentů. Poté, co byly do 23. 1. 2015 zpětně sesbírány všechny dotazníky pro rodiče dětí s poruchou chování, mohly být postupně analyzovány všechny položky dotazníku, na které rodiče dětí odpovídali. Nikdy nebylo zamýšleno analyzovat výsledky výlučně u jednotlivých rodičů / rodičovského páru, ale u rodičů těchto dětí obecně. Aktuálně předkládaný evaluační nástroj představuje pouze jednu z možností, jak lze zjistit subjektivní (tj. osobní) vnímání vlivu canisterapeutických sezení na dítě s poruchou chování z pohledu jeho rodičů. V průběhu zpracování byly použity standardní statistické metody a pro přehlednost byly výsledky uvedeny v tabulkách se získanými daty, případně shrnuty v grafech. I když byly předkládané hodnoty získány statistickou metodou, zcela jistě nelze opomenout fakt, že samotná interpretace těchto hodnot již nevyhnutelně obsahuje prvky subjektivního hodnocení. Kvantifikované zpracování výsledků sice minimalizuje možnost subjektivního hodnocení výsledků řešitelkou, ale v průběhu slovní interpretace výsledků přece jenom k jistému subjektivnímu hodnocení dojít může. Plná odpovědnost za objasnění problému, analýzu (průběžnou, konečnou) a za interpretaci zjištěných dat tak spočívá na bedrech řešitelky. Schopnost správně interpretovat výsledky dotazníkového šetření tak rozhodně nelze nikdy omezit výlučně na přísun relevantních informací, nýbrž je potřeba vhodně doplnit také zkušenosti řešitelky s interpretací získaných dat. V případě ne zcela jednoznačných údajů může za jistých okolností dojít ke vzniku možných „spekulací“, jež s sebou zcela oprávněně nesou nově vyvstávající různé otázky na již dříve předložené varianty odpovědí.

POLOŽKA č. 5

Účastnilo se vaše dítě canisterapeutických sezení i v předešlém školním roce 2013/2014?

- a) ano
- b) ne
- c) nevzpomínám si

Tabulka 2: Odpovědi u položky č. 5

Odpovědi u položky č. 5		
	ženy	muži
ano	29	14
ne	14	12
nevzpomínám si	0	9
celkem	43	35

Zdroj: autorka práce (vlastní šetření)

Komentář č. 5: Některé děti s poruchou chování již mohly ve školním roce 2013/2014 navštěvovat canisterapeutická sezení pod odborným vedením. Nadpoloviční většina žen respondentek, tj. 67 %, uvedla, že jejich dítě se canisterapeutických sezení účastnilo i v předešlém školním roce 2013/ 2014. Totéž potvrdilo 40 % mužů respondentů. Takto vysoká procenta svědčí pro vysoký projevený zájem rodičů dětí s poruchou chování o canisterapeutická sezení realizovaná pod odborným vedením a dohledem.

POLOŽKA č. 6

Účastní se vaše dítě canisterapeutických sezení rádo nebo nerado?

- a) velmi rádo
- b) docela rádo
- c) někdy rádo
- d) velmi nerado

Tabulka 3: Odpovědi u položky č. 6

Odpovědi u položky č. 6		
	ženy	muži
velmi rádo	21	13
docela rádo	9	12
někdy rádo	10	8
velmi nerado	3	2
celkem	43	35

Zdroj: autorka (vlastní šetření)

Komentář č. 6: 70 % žen respondentek a 71 % mužů respondentů zvolilo buď odpověď „velmi rádo“ nebo „docela rádo“. Vysoký počet respondentů může být dán kupříkladu tím, že rodiče se svým dětem s poruchou chování intenzivně věnují, snaží se jim canisterapii představit jako vhodnou terapeutickou metodu a hledají pro ně vhodné místo, kam by jejich děti mohly na canisterapeutická sezení docházet. Je totiž všeobecně známo, že canisterapeutický tým hraje vždy jednu z hlavních rolí v úspěšnosti celého sezení.

POLOŽKA č. 7

Sdílette domácnost s nějakým domácím mazlíčkem?

- a) ano – doplňte s jakým / jakými
- b) ne – doplňte proč nevlastníte žádného domácího mazlíčka

Tabulka 4: Odpovědi u položky č.7

Tabulka odpovědi u položky č. 7	
	rodiče
ano	59
ne	19
celkem	78

Zdroj: autorka (vlastní šetření)

POLOŽKA č. 8

Učíte své dítě, jak má správně pečovat o zdraví a životní pohodu svého domácího mazlíčka?

- a) ano – doplňte proč ano
- b) ne – doplňte proč ne

Tabulka 5: Odpovědi u položky č.8

Odpovědi u položky č. 8	
	rodiče
ano	64
ne	14
celkem	78

Zdroj: autorka (vlastní šetření)

Komentář č. 7 + č. 8: Respondenti jako domácí mazlíčky nejčastěji uváděli psy, kočky, zakrslé králíky, rybičky, morčata a želvy. V několika případech respondenti uváděli také o něco méně běžné domácí mazlíčky (fretku, sklípkana, skinny morče, mikro prasátko, afrického Pygmy ježka aj.). Drtivá většina těch respondentů, kteří uvedli, že jsou majiteli nějakého domácího mazlíčka, současně uvedla, že vlastní psa (78 %). Tímto zjištěním se zároveň potvrdil obecně známý fakt, že Česká republika má dle statistik nejvíce domácích mazlíčků právě z řad psů. Pouze 24 % respondentů (z celkového počtu 78 respondentů) uvedlo, že svou domácnost nesdílí ani s jedním domácím mazlíčkem. Jako vůbec nejčastější důvod respondenti uváděli, že jsou časově / pracovně příliš zaneprázdnění, což jim nedovoluje věnovat domácímu mazlíčkovi adekvátní péči a pozornost. Někteří respondenti se shodli na tom, že zvíře je až příliš nákladné. Jen jedna jediná respondentka uvedla, že nepovažuje za hygienické, aby člověk obýval své přístřeší spolu se psem či jiným domácím mazlíčkem. Fakt, že takto vysoké procento rodičů (76 %) podporuje své dítě v tom, aby vlastnilo nějakého domácího mazlíčka, jen dokládá jejich dobrou informovanost o tom, jak velkou roli hraje v dětské terapii poruch chování právě domácí mazlíček, zejména pak pes. Rodiče si plně uvědomují, že zooterapie velmi dobře zapadá do mozaiky výchovného a vzdělávacího procesu, který

působí na celkový rozvoj jejich dítěte s poruchou chování. Jedním z projevů poruch chování může být právě hrubost a fyzická agrese vůči zvířatům. Vhodně zvolené aktivity v průběhu canisterapeutických sezení však mohou vést k výraznému zmírnění projevů hyperaktivity a agresivity, což se projeví nejen ve vztahu ke zvířatům, ale i ve vztahu k ostatním lidem. Dítě se učí poslouchat sebe samo „cizíma ušima“. Snáz se tak vyvaruje situaci, kdy by bylo k psovi vědomě vulgární. Dítě se naučí, že ať pes provede cokoli, dítě ho nesmí nikdy udeřit aj. Také proto si rodiče uvědomují, že dovolí-li svému dítěti, aby si po vzájemné dohodě a po zvážení celé rodiny pořídilo domácího mazlíčka, mohou tak současně zajistit lepší vztahy v rodině, přispět k lepší rodinné atmosféře, usnadnit sociální kontakty s dítětem aj. Menšina respondentů (18 %) uvedla, že své dítě nevede k péči o zdraví a životní pohodu domácího mazlíčka. Jako důvod tito respondenti zpravidla uváděli, že dobrá péče o zvíře vyžaduje spoustu času, který oni nemají. Nemají čas zajišťovat psovi odpovídající veterinární péči, kastraci atd.

POLOŽKA č. 9

Jaká byla prvotní emocionální reakce vašeho dítěte na počáteční canisterapeutické sezení?

- a) pozitivní, mé dítě mělo radost, bylo zvědavé, nemělo strach ani ze psa, ani z okolí
- b) docela pozitivní, přesto bylo mé dítě chvílemi velmi nejisté
- c) mé dítě se nijak neprojevovalo
- d) negativní, mé dítě projevovalo strach

Tabulka 6: Odpovědi u položky č.9

Odpovědi u položky č. 9		
	ženy	muži
pozitivní, mé dítě mělo radost, bylo zvědavé, nemělo strach ani ze psa, ani z okolí	12	9
docela pozitivní, přesto bylo mé dítě chvílemi velmi nejisté	7	9
mé dítě se nijak neprojevovalo	23	13
negativní, mé dítě projevovalo strach	1	4
celkem	43	35

Zdroj: autorka (vlastní šetření)

POLOŽKA č. 10

Jaké jsou současné emoční reakce vašeho dítěte na canisterapeutická sezení?

- a) veskrze pozitivní
- b) spíše pozitivní, ne vždy ale mé dítě reaguje
- c) mé dítě o sezení nadále nejeví zájem
- d) poměrně negativní

Tabulka 7: Odpovědi u položky č.10

Odpovědi u položky č. 10		
	ženy	muži
veskrze pozitivní	28	19
spíše pozitivní, ne vždy ale mé dítě reaguje	12	7
mé dítě o sezení nadále nejeví zájem	3	7
poměrně negativní	0	2
celkem	43	35

Zdroj: autorka (vlastní šetření)

Komentář č. 9 + č. 10: Tato tabulka ukazuje výsledky, týkající se prvních dojmů, které mělo dítě, když bylo rodiči přivedeno na první canisterapeutické sezení. Pouze 27 % respondentů (28 % žen respondentek a 26 % mužů respondentů) zaznamenalo hned napoprvé u svého dítěte pozitivní reakci, kdy jejich dítě projevovalo radost, bylo zvědavé a nemělo strach ani ze psa, ani z okolí. Na druhou stranu jen 6 % respondentů zaznamenalo u svého dítěte reakci, již by bylo možné označit za negativní. V tomto ohledu se ukazuje, že také sami rodiče zaznamenali povětšinou pozitivní dopady canisterapeutických sezení na své děti s poruchou chování. S postupujícím počtem canisterapeutických sezení rodiče zaznamenali výrazné pozitivní emoční změny u svého dítěte. 60 % respondentů (na rozdíl od 27 % respondentů po 1. canisterapeutickém sezení) u svého dítěte shledalo, že dítě na canisterapeutická sezení reaguje veskrze pozitivně. 24 % respondentů uvedlo, že jejich dítě reaguje spíše pozitivně, byť se někdy vyskytnout momenty, kdy se dítě emočně neprojevuje vůbec. Jen 2 % respondentů uvedla, že jejich dítě i nadále přistupuje ke canisterapeutickým sezením spíše negativně. Propoččet respondentů tak naznačuje, že rodiče považují canisterapii za velmi prospěšnou pro své dítě s poruchou chování.

POLOŽKA č. 11

Na jakou oblast má podle vás canisterapie u vašeho dítěte nejvýraznější vliv? Vyberte 1 oblast, v níž pozorujete nejvýraznější změny.

- a) na sociální dovednosti (rozvoj ukázněnosti, zmírnění afektivních jevů, soběstačnost, osvojení nových úkonů, samostatnost, pozitivní vztah k sobě samému, zmírnění egocentrismu aj.)
- b) na hrubou a jemnou motoriku
- c) na psychickou kondici (pozitivní naladění, snížení změn nálad, emočně příjemné prožitky, podpora sebevědomí aj.)
- d) jiné – uveďte prosím

Tabulka 8: Odpovědi u položky č.11

Odpovědi u položky č. 11		
	ženy	muži
na sociální dovednosti	28	22
na hrubou a jemnou motoriku	16	0
na psychickou kondici	26	13
jiné	5	0
celkem	43	35

Zdroj: autorka (vlastní šetření)

Komentář č. 11: Vzhledem k tomu, že respondenti mohli vybrat pouze 1 jedinou oblast, v níž pozorují u svého dítěte nejvýraznější změny, 64 % respondentů vybralo oblast sociálních dovedností, 50 % respondentů označilo psychickou kondici, pouze 20 % respondentů uvedlo rozvoj hrubé a jemné motoriky. Pouze 6 % respondentů zvolilo možnost jiné. Nejčastěji tito respondenti (jednalo se pouze o 5 žen) uváděli rozvoj rozumových schopností a rozvoj pohybových schopností jako takových. Sami respondenti tak zároveň potvrdili stěžejní význam canisterapie při vytváření vhodných sociálních návyků u dětí s poruchami chování.

POLOŽKA č. 12

Domníváte se, že canisterapie zlepšuje sociální dovednosti vašeho dítěte (komunikaci mezi lidmi, empatii, zvládání krizových situací atd.)?

- a) ano
- b) ne
- c) nevím

Tabulka 9: Odpovědi u položky č.12

Odpovědi u položky č. 12		
	ženy	muži
ano	36	24
ne	0	7
nevím	7	4
celkem	43	35

Zdroj: autorka (vlastní šetření)

Komentář č. 12: Stejně tak v této otázce sami respondenti potvrdili stěžejní význam canisterapie při vytváření vhodných sociálních návyků u dětí s poruchami chování. Většina (77 %) respondentů je přesvědčena, že canisterapie zlepšuje sociální dovednosti jejich dítěte. Pouze 9 % respondentů je přesvědčeno o naprostém opaku (mezi tyto respondenty nespadá ani jedna jediná žena).

POLOŽKA č. 13

Máte nějaké osobní doporučení, jak zkvalitnit canisterapeutická sezení tak, aby byla pro děti ještě přínosnější?

Tuto položku ani jeden z respondentů nevyplnil. Z dobrovolného vynechání odpovědi na poslední otázku lze zároveň usuzovat, že rodiče jsou s dosavadním průběhem canisterapeutických sezení vesměs spokojeni.

7.3 Kazuistika a její analýza

V případě této kazuistiky byl kladen zvýšený důraz na nutnost ochrany osobních údajů. Informace jsou proto uváděny v takové formě, aby nebylo možno konkrétní dítě identifikovat (jméno bylo na přání otce pozměněno). Údaje o žákovi byly získávány osobní přítomností při realizaci canisterapeutických setkávání. Pro získání informací byla také použita analýza dokumentů a hodnocení žáka.

Chlapec K. H.

Věk: 12 let

Zdravotní diagnóza: hyperkinetická porucha chování u lehce retardovaného, chronicky deprivovaného chlapce

Osobní a rodinná anamnéza: K. H. se narodil jako nemanželské dítě. Matka se svého syna zřekla. V důsledku těchto událostí se chlapcův otec rozvedl. Nyní chlapec žije s otcem a jeho o dvacet let mladší přítelkyní. Otec je zaměstnaný, je vysokoškolsky vzdělaný. Jeho mladá přítelkyně si v současné době hledá práci. Nikdo další s nimi ve společné domácnosti již nežije. K. H. měl v minulosti psychiatrické potíže, cukrovku. Již v běžné mateřské školce paní učitelky zjistily, že se chlapec výrazně liší od svých spolužáků. Chlapcův otec od počátku velmi dobře spolupracoval s školou a zajímal se o dění ve škole. Otevřeně vždy přiznával, že mnohé potíže, kterými nyní chlapec trpí, zavinil sám svým neuváženým chováním. Otcova přítelkyně si chlapce oblíbila, snaží se mu alespoň pomáhat s domácími úkoly, někdy je však její ochota nepřiměřená a chlapci spíše ke škodě. V 7 letech zahájil K. H. školní docházku na Speciální základní škole Poděbrady, byl přijat do třídy praktické základní školy. Učivo až na výjimky zvládá poměrně dobře. Zejména na začátku školní docházky se u něho objevovaly výchovné problémy jak ve škole, tak také doma. Svou matku K. H. zná, ale odmítá se s ní stýkat. Odmítá připustit, že o něho matka nejeví zájem. Je přesvědčený, že na něho nemá v důsledku velkého pracovního vypětí čas. Otec opakovaně zmínil, že chlapec si někdy přistaví malou stoličku ke dveřím a dle svých slov čeká, až si pro něho jeho matka přijde. Otec ovšem potvrdil, že u nich doma nikdy nebyla a na jejich zvonek nikdy nezvonila. K. H. se se svou matkou setkal vždy jen na veřejných místech. Chlapec si svou matku zidealizoval natolik, že jeho počínání má místy až destruktivní účinky. Její nezáměr chlapce emočně oslabuje, cítí se silně deprivovaný a celkově zanedbávaný. Svého času otci opakovaně utíkal z domu, stýkal se s partou pochybných starších dětí a opakovaně se rovněž připeřil k páchání trestné činnosti. Bylo to zejména v době, kdy propadal nejhorším stavům deprese, pesimismu, frustrace atd. Chlapcův otec ale nikdy nesouhlasil s tím, aby mu byl syn odebrán, a snažil se synovy výchovné problémy řešit

sám s pomocí odborníků. Chlapec K. H. je konfliktní, agresivní, neústupný, někdy arogantní. Rozhodně nepatří k oblíbeným členům dětského kolektivu. Jelikož se nechá poměrně snadno ovlivnit okolím, stačilo, aby narazil na dominantního člena nějaké party a to již byl jen krok k tomu, aby se nechal přemluvit například k drobné krádeži v obchodě. Z psychodiagnostické zprávy jasně vyplývá, že chlapce velmi poznamenalo to, že jeho rodiče spolu nežijí. Domnívá se, že právě on byl důvodem toho, že se jejich životní cesty rozešly. Jeho intelektové schopnosti je možné definovat jako nerovnoměrné, v pásmu lehké mentální retardace. Z psychodiagnostické zprávy vyplývá, že poruchy chování u chlapce jsou zapříčiněny hlavně emocionální deprivací. Tuto skutečnost potvrdil rovněž etoped.

Školní anamnéza: Již od počátku povinné školní docházky má chlapec poměrně velké problémy s udržením pozornosti. Často mu dělalo problémy udržet pozornost při plnění úkolů nebo při hře. V činnostech je dodnes spíše přelétavý. Má velké problémy respektovat řád školy i své učitele. Stejně tak mu činí problémy organizovat si svou vlastní činnost.

Charakteristika zevnějšku: Chlapec K. H. má vysokou, štíhlou, až hubenou postavu po svém otci, podlouhlý obličej, který zdobí zlaté pihy. Jeho vizuální ozdobou jsou vlnité zrzavé vlasy. Chlapec je pravák.

Canisterapie u chlapce K.H.

Údaje byly získány dlouhodobým pozorováním žáka a studiem dokumentace.

Canisterapeutická sezení byla zahájena v rámci odpolední skupinové terapie ve Speciální škole Poděbrady v úterý 16. 9. 2014. Dříve u chlapce tento druh terapie nebyl praktikován. Instituce, na jejíž půdě se canisterapeutická setkávání opakovaně realizovala, byla sama jejich iniciátorkou. Jelikož učitelé působící na této škole mají dlouholeté zkušenosti se žáky s poruchami chování, jsou si současně plně vědomi možných přínosů canisterapie pro tyto děti. Pro rodiče dětí s poruchou chování, kteří do té doby neměli žádné zkušenosti s canisterapií, či zooterapií jako takovou, byla

uspořádána informační schůzka, na které byla představena historie canisterapie jako léčebné metody, její ukotvení v českém legislativním systému, canisterapeutické metody a postupy při práci s dětmi s poruchou chování atd. Samotným canisterapeutickým setkáváním nejprve předcházelo nutné stanovení a odsouhlasení pravidel, přičemž vše bylo současně smluvně ošetřeno. Pravidla spoluurčoval vždy celý canisterapeutický tým. Na doporučení speciálního pedagoga ze Speciálního poradenského centra při základní škole byla u chlapce K. H. zvolena skupinová forma canisterapeutických sezení. Skupina byla během trvání těchto sezení otevřená nově příchozím žákům. Do skupiny kromě zmiňovaného chlapce byl přijat ještě jeden nový žák, ostatní žáci této skupiny se již v minulosti canisterapie účastnili.

Na pravidelná canisterapeutická sezení chlapec K. H. docházel po celé sledované období. Celkem se zúčastnil 17 skupinových canisterapií. Terapie jiného druhu se chlapec v té době neúčastnil. Informovaný souhlas s praktikováním canisterapie u chlapce a se zpracováním dokumentace jeho otec s nadšením podepsal. Svůj podpis připojily také pověřené osoby školy. Canisterapeut ve spolupráci se školním speciálním pedagogem pomohl sestavit cíle canisterapeutických sezení, které vycházely z individuálně výchovně vzdělávacího programu rozvoje osobnosti. Vzhledem k výše uvedené charakteristice chlapce je zřejmé, že tyto cíle spočívaly především v kompenzaci citové deprivace a v podpoře správného vývoje morálních hodnot, dále v rozvoji zdravého sebevědomí chlapce, ve zvýšení sebehodnocení a statutu v kolektivu vrstevníků, ve zlepšení sebeovládání a zklidnění a v podpoře a rozvoji chlapcových sociálních dovedností. Všem těmto krokům nutně předcházelo úspěšné navázání kontaktu se psem a nácvik uvědomělého a odpovědného chování ke psovi a zvířatům obecně.

První canisterapeutické sezení proběhlo ve společenské místnosti. Realizováno bylo skupinovou formou. Během prvního setkání se měl chlapec K. H. se psem seznámit, měl si ho pohladit, nechat se jím očuchat atd. Na konci tohoto setkání se měl sám rozhodnout, zdali si přeje v těchto sezeních pokračovat. Dopředu věděl, že se svým souhlasem zároveň zavazuje k pravidelné účasti na těchto sezeních. Terapeutickým psem byl 5letý pes – zlatý retriever. Toto nadmíru mírumilovné plemeno s výbornými povahovými vlastnostmi bylo zvoleno proto, že chlapcova duše je nezájmem matky

natolik křehká a bolavá, že potřebuje vedle sebe především mírumilovného psa, ne psa razantnějšího plemena. Byť byli na canisterapeutických sezeních přítomni i ostatní dva psi, 3letý maďarský ohař a 4letý irský teriér, chlapec canisterapii praktikoval pouze s tímto retrieverem. Zvolené aktivity orientované směrem k dosažení stanovených cílů u chlapce se po celou dobu canisterapeutických sezení vzájemně prolínaly a doplňovaly.

Kompenzace citové deprivace a podpora správného vývoje morálních hodnot chlapce K. H.

Po opadnutí počátečního respektu a strachu ze psa (chlapce nikdy nežil ve společné domácnosti se psem či jiným domácím zvířetem) si chlapec začal na psa pomalu zvykat. Zároveň viděl, jak si s ním hrají ostatní žáci, jak psa cvičí, případně se učí. Po cca 20 minutách se chlapec odvážil na psa sáhnout a pohladit ho. Terapeut se do této fáze nesnažil nijak zasahovat, dal oběma (psovi i dítěti) prostor, aby si na sebe navzájem zvykli, aby chlapec mohl psa pohladit, sáhnout si na něho atd.

Již při druhém canisterapeutickém sezení se chlapec odmítal byť jen na chvíli od retrievera vzdálit. Po skončení sezení psa doprovázel až ke dveřím, tichým hlasem k psovi vždy promlouval se stejnou vážností, jako rodič promlouvá ke svému dítěti. Opakovaně bylo možné zaslechnout, jak chlapec psovi říká: „*Neboj se, ty jsi můj pejsek, já tě mám rád, budu za tebou chodit a starat se o tebe.*“ Chlapec již po 2. sezení prosil tatínka, zdali by bylo možné, aby se mohl někdy účastnit výcviku terapeutických psů. Chtěl, aby i jeho maminka měla takového „dobře vycvičeného pejska“, říkával, že možná by pak byla taky hodnější, jako ty paní, které za nimi s pejsky chodí.

Hra se psem obecně rozvíjí motorickou činnost a podporuje a rozvíjí fantazii. Pes napomáhá sblížení se s okolím, podporuje komunikativnost, zajišťuje pocit ochrany a jistoty atd. Hry se psem a soutěže by měly působit jako relaxační prostředek, jako zdroj motivace. Snaha vyniknout mezi ostatními chlapci současně podporuje pouze zdravou soutěživost v kolektivu. Chlapec se učí, jak má pracovat sám na sobě, jak se má snažit co nejlépe zhostit každé hry / soutěžního úkolu a jak nemá být zklamaný, když ve hře či soutěži neuspěje. Mezi chlapcovy nejoblíbenější skupinové aktivity se psy patřily tunely, překážky a také pilotovaná. Velmi se mu líbilo probíhání psů tunelem utvořeným z jejich nohou, překonávání slalomu atd. I přes oblibu všech uvedených aktivit si

chlapec nejvíce oblíbil takzvanou pilotovanou, neboli schovávání a následné hledání piškotů na těle směřících se dětí. Pohybové aktivity vždy vhodně doplňovaly aktivity klidové. K zařazení fyzických aktivit bylo přistoupeno především z důvodu chlapcovy diagnózy v podobě hyperkinetické poruchy chování.

Chlapec společnost zlatého retrievera sám vyhledával, cítil se s ním bezpečně a velmi dobře. Dlouhé minuty dokázal ležet v jeho blízkosti, často ho držel za tlapku nebo hladil po hlavě. Během některých canisterapeutických sezení v jeho blízkosti tiše usnul. Ovšem ve chvílích, kdy si vzpomněl na svou matku, byl chlapec nadměrně rozladěný, podrážděný až neurotický. Canisterapeutka v takovýchto chvílích chlapce vyzvala, aby vše to, co ho trápí, světil právě psovi. Upozornila ho na to, že pes má na něho vždycky čas, rád si ho vyslechne, nebude se na něho zlobit pro to, co mu řekne, nebude ho přerušovat v půli věty atd. Chlapec se však naučil se psem komunikovat, aniž by musel používat slova. Pevně ho objal, přitiskl se k němu a jen odpočíval. Ukázalo se, že chlapcovi chybí blízký tělesný kontakt s matkou nebo s někým blízkým obecně. Otec má chlapce sice velmi rád, snaží se mu zajistit vše potřebné, ale neumí si najít k němu bližší cestu, neumí ho obejmout, pohladit. Později se rovněž ukázalo, že plyšovou hračku, k níž se chlapec patrně tulil, když se nikdo nedíval, mu vyhodila přítelkyně jeho otce s tím, že 12letý kluk už přece s plyšáky nespí.

V průběhu těchto výše popsáných aktivit se podařilo do chlapcova života vnést řadu nových zkušeností, potěšit ho a rozveselit a poskytnout mu další libé pocity spojené s přítomností psa jako motivačního prvku.

Nemalá pozornost byla rovněž věnována rozvoji sebedůvěry, spojené samozřejmě i se sebeúctou. Důraz byl kladen také na zvýšení chlapcova statutu v kolektivu vrstevníků.

Chlapce psi začali natolik zajímat, že si zařídil poukázku do knihovny a chodíval si půjčovat knihy o psech. Nebylo si možné nevšimnout, jak promlouvá k retrieverovi a poučuje ho o psech. Canisterapeutku proto napadlo, že by s těmito znalostmi mohl chlapec seznámit i ostatní děti, kteří s ním pravidelně docházejí na jednotlivá canisterapeutická sezení. Zhruba v druhé polovině sledovaného období se již natolik

osmělil, že dokonce pomáhal do skupiny vítat i nově příchozího chlapce. S radostí mu vysvětlil, jak canisterapeutické sezení probíhá, jak se jmenují psi, jak se o ně musí správně pečovat, co všechno potřebují atp. Možná poprvé v životě pocítil, že se o něho může kolektiv vrstevníků zajímat pro to, co umí, co dovede, a nemusí si „úctu a obdiv“ získávat tak, že ukradne to, co mu přikáže vůdčí člen nějaké party. Tím, jak dokázal nadšeně a zasvěceně mluvit o psech, si brzy získal mezi chlapci i pár kamarádů. Dle vyjádření chlapcova tatínka je s nimi dodnes v kontaktu a dokonce s nimi plánuje v létě jet na tábor.

Na sebedůvěru chlapce K. H. měli opravdu velmi pozitivní vliv také výlety se psem do přírody. Retriever si všude, kde se pohybuje, získává snadno pozornost okolí. Chlapec se tak snáz naučil reagovat na to, když k němu přistupují neznámí lidé, oslovují ho, chtějí si pohladit psa apod. Jednou se dokonce chlapec obrátil na canisterapeutku a poprosil ji, zdali by mohl říkat, že ten retriever je jeho pes. (Samozřejmě mu to bylo dovoleno.).

Velmi důležitý význam byl během canisterapeutických sezení přisuzován rozvoji sociálních dovedností chlapce i ostatních dětí. Také v tomto ohledu je canisterapie víceméně nevyčerpatelná studnice inspirace a nápadů na nejrůznější aktivity. Škála aktivit, jež pomáhají rozvíjet sociální dovednosti, je vskutku velice široká.

Podpora emocionality chlapce K. H.

Platí, že dítě, jež se účastní canisterapeutických sezení, zpočátku velmi dobře chápe pocity psa, zatímco pocity lidí jsou pro něj jednou velkou neznámou. Některé emocionální prožitky však lze dítěti vysvětlit právě prostřednictvím povídání o tom, jak se pes chová, jaké k tomu má důvody atd. Jako doplňující aktivity v konkrétním případě chlapcových sezení byly vybrány různé hry napomáhající dětem získat sociální dovednosti. Nácvik sociálních dovedností byl vhodně doplněn praktickým cvičením v podobě hraní rolí. Tentokrát mimo přítomnost psa si děti nacvičily scénky, v nichž každý měl předem přiřazenou roli. Některé děti sehrály psa, jiné hodné a zlé pány. Děti měly vyjádřit, jak se pravděpodobně cítí pes, k němuž se jeho pán špatně chová, nestará se o něho, nepečuje o něho atd. Později si děti mezi sebou role vyměnily. Hlavním smyslem nácviků těchto rolí bylo zajistit, aby si děti pokrok dosažený během hraní rolí,

přenesly také do svého reálného života, aby několikrát zvážily, zdali skutečně mají právo uhodit psa jen proto, že zrovna nepřiběhl na jejich zavolání. Scénky měly být co nejreálnější, proto bylo využíváno skutečných předmětů, které odkazovaly na přirozené situace. Když vystupoval chlapec K. H. v roli psa, k němuž se jeho majitel nechová hezky, bylo zřejmé, že do této role projektuje své vlastní pocity, které má spojené s tím, jak byl opomíjen a přehlížen svou vlastní matkou. Když bylo „hraní rolí“ zařazeno na samý začátek canisterapeutických sezení, bylo zřejmé, že si chlapec libuje v roli „tvrdého pána“. Téměř ve všech scénkách k psovi promlouval slovy: *„Měl jsem těžký den v práci, dej mi pokoj, nebo dostaneš. Já tě nechci bít, ale ty prostě nevíš, kdy máš přestat. Já nejsem zlý, ale ty mě prostě musíš poslouchat.“*

V rámci těchto canisterapeutických sezení tak také velmi dobře zafungoval i rozvoj pečovatelských a ochranných postojů, něžnosti, ohleduplnosti a obětavosti. Když se pes ze zdravotních důvodů nemohl účastnit jednoho sezení, chlapec prosil tatínka, aby ho mohl jít navštívit. Chlapec dokonce poučoval ostatní děti, když se během terapie bavily s canisterapeutkou o potřebách psa. Vyprávěl o tom, co potřebuje pes ke svému dobrému životu a životní pohodě. Chlapci, který byl na canisterapeutickém sezení teprve potřetí, chlapec K. H. řekl: *„Ty jsi teda trouba, ty nevíš, že nesmíš psům nosit čokoládu? Chceš je zabít? Kdybys mu to dal, já bych pak musel psa přimět ke zvracení a to se dělá fakt blbě! Takže čokoládu si sněz doma a sem ji nenes!“* Chlapec vždy velmi ochotně pomáhal s veškerou péčí o všechny psy, nejenom o svého milovaného zlatého retrievera..

Pocit zodpovědnosti vůči psovi chlapec K. H. projevoval i ve chvílích, kdy byl požádán, aby se postaral o některého jiného psa. Zprvu se nechtěl starat o žádného jiného psa kromě retrievera, později ale svolil a staral se i o ostatní psy. Velmi dobře se tak chlapec naučil respektovat individuální vlastnosti psů a tím i dospělých lidí a dětí.

Tyto aktivity u chlapce vhodně pomáhaly prohlubovat pozitivní, milý, láskyplný a nesmírně ochranný postoj a přístup ke psům a všem živým tvorům i přírodě obecně. Na konci sledovaného období canisterapeutických sezení si chlapec dokázal uvědomit, že různí lidé, ale i různá zvířata – mají různé pocity, potřeby, přání aj. Chlapec rovněž pochopil, že různí lidé se v téže deprivanční situaci chovají různě

a odnášejí si různé následky, poněvadž mají odlišnou psychickou konstituci a mají za sebou různý vývoj své vlastní osobnosti.

7.3.1 Shrnutí canisterapeutických sezení

I přes prvotní chlapcův ostych a obavy bylo navýsost jasné, že je jen otázkou času, než si najde cestu ke svému canisterapeutickému psovi, k ostatním psům, canisterapeutům i ostatním dětem, které se těchto sezení účastní. Od začátku bylo zřejmé, že pes chlapci poskytl měkké a teplé objetí, které sám dlouhá léta postrádal u lidí. Na druhou stranu mu ale trvalo dlouho, než se dokázal smířit s tím, že se okolo „jeho“ psa pohybují také jiné děti. Nikdy nezažil pocit, jaké to je mít všechnu lásku jen pro sebe. Lásku matky zcela postrádal a u otce měl pocit, že se o jeho lásku musí dělit s jeho mladou přítelkyní. Psa doma nikdy neměli a plyšovou hračku v podobě psa mu zabavila přítelkyně otce. Postupem času chlapec začal „organizovat“ činnosti psů, nechtěl, aby se ostatní děti přetahovaly o to, kdo bude s kterým psem trávit čas. I přesto, že měl psy rád, nikdy žádného psa „nepostavil“ nad zmiňovaného zlatého retrievera.

Na samém počátku canisterapeutických sezení se chlapec seznamoval se vším, co se týká života psů. Vše pro něho bylo nové, o psy se nikdy předtím nezajímal. Postupem času se naučil také základní povely a správný postup jejich zadávání. Naučil se, že na psa nesmí nikdy křičet a že by měl raději uplatňovat takzvané pozitivní metody výchovy psa. Vždy, když canisterapeutické sezení skončilo, přišel k psovi a prohlásil: *„Díky, bylo to fajn, tak zas příště. Já se těším, ty určitě taky moc.“* Na začátku pro něho bylo náročné pochopit, že pes je živý tvor, který se také unaví, proto i zjevně vyčerpaného psa nutil k tomu, aby si s ním hrál. Bylo zřejmé, že na úplném začátku si nedokázal poradit se svou agresí a snažil se spoluúčast psa si vynutit. Chlapec ale dokázal poměrně snadno pochopit, že přetěžování psů může mít velmi negativní dopad na jejich fyzický i psychický stav. Sám, aniž by o to byl kýmkoliv požádán, přinesl psovi pod hlavu polštář a říkal mu: *„Teď musíš spát, jinak by ses unavil a bylo by ti špatně. Spi hezky. Já počkám, až budeš zase v pořádku.“* Zprvu agresivní způsob komunikace se psem, který se objevoval při prvních canisterapeutických sezeních, se

tak časem úplně vytratil. Chlapec věděl, že se sám bojí, když na něho křičí tatínek, když přijde unavený z práce a chlapec nemá uklizený pokojíček, nemá napsány domácí úkoly etc. Nebylo proto nikterak těžké mu vysvětlit, co cítí pes, když na něho křičí a když je vůči němu agresivní. Dlouhou dobu byly všechny chlapcovy reakce podrobně sledovány a slovně s ním byly rozebírány, ať reakce pozitivní, či negativní / agresivní. Přinejmenším 2x během všech těchto canisterapeutických sezení se stalo, že chlapec nebyl schopen utišit svůj hněv, pohroužil se do svého světa. Nereagoval ani na psa, ani na další členy canisterapeutického týmu. Velmi se osvědčilo v této chvíli, když byl chlapec usazen do křesla a do ruky mu byl dán antistresový míček. Nejprve míček všemožně muchlal, házel jím o zem atd. Později jej již pouze mačkal v dlaních. Vždy, když se uklidnil, byl vyzván, aby se vrátil zpátky k činnostem s ostatními chlapci. Ke konci se již slovní výpady vůči psovi neopakovaly, naopak, chlapec napomínal ostatní děti, když zjistil, že se psem hovoří nevhodně. Vysvětloval ostatním, jak poznají, kdy jen pes čeká na polohování a kdy je unavený natolik, že je potřeba ho nechat odpočívat. Tato pozice „učitele“ ve skupině ostatních chlapců pomohla chlapci zvýšit sebevědomí. Ostatní děti ve skupině ho uznávaly, nevysmívaly se mu. Teprve když chlapec zvládl všechny tyto nezbytné kroky, mohla se pozornost přetočit směrem k nácviku a rozvoji sociálních dovedností.

Jak opakované rozhovory se samotným chlapcem a jeho otcem, tak také rozhovory s canisterapeutkou a učiteli v chlapcově škole potvrdily, že zařadit chlapce do programu canisterapeutických sezení byla nadmíru dobrá volba, která pomohla jak samotnému chlapci, tak také jeho rodině. Společnost psa, ať už ta během canisterapeutických sezení nebo mimo ně, pomohla uspokojit to, co chlapci tak dlouho chybělo.

ZÁVĚR

Prvním parciálním záměrem empirické části předkládané diplomové práce bylo oslovit rodiče dětí, kterým byla diagnostikována porucha chování a které se pravidelně účastní canisterapeutických sezení, a zjistit, jaký přínos má z jejich pohledu canisterapie pro jejich vlastní dítě. Rodiče své dítě znají nejlépe, proto nebylo od začátku pochyb o tom, že právě oni by se měli stát cennou skupinou respondentů. Ani v tomto případě však není vzorek respondentů nikterak široký, ale je třeba vzít v potaz, že není jednoduché vytipovat velký počet rodičů dětí s poruchami chování, které ještě nadto docházejí na pravidelná canisterapeutická sezení. Druhým parciálním záměrem bylo vytvořit kvalitní a podrobnou kazuistiku a zmapovat tak vliv canisterapeutického působení konkrétně na děti s poruchami chování. Nikdy nebylo záměrem srovnávat jednotlivé žáky s diagnostikovanou poruchou chování, proto byla zvolena možnost strávit s jedním vybraným žákem intenzivní několikaměsíční období a pravidelně se účastnit canisterapeutických sezení. Tato možnost se jevila jako přínosnější pro předkládanou diplomovou práci, než jen povrchní seznámení se s několika vybranými žáky s poruchou chování.

Teoretická část diplomové práce reflektuje aktuální i základní zdroje literatury – jak české, tak také zahraniční. Metodická část je koncipována jak kvantitativním výzkumem (78 dotazníků pro rodiče), tak rovněž kvalitativním výzkumem (1 kazuistika). V kazuistice je zachycen průběh canisterapeutického sezení od první návštěvy až do konce stanoveného sledovaného období. Vycházeno přitom bylo z ideje, že důkladným prozkoumáním jednoho případu lze stejně tak porozumět i případu podobnému (Hendl, 2005). Dotazníkové šetření pro rodiče již obsahovalo širší vzorek respondentů a umožnilo tak získat cenné názory od rodičů na canisterapii jako takovou i na to, zdali je canisterapie prospěšná právě pro jejich dítě s poruchou chování.

Ukázalo se, že u dětí s poruchami chování sehrává přítomnost psa velmi důležitou roli. Canisterapeutická sezení působí nadmíru pozitivně na ladění dětí, stejně tak jako i na snížení jejich emočních výkyvů. Jak samotnými rodiči, tak také během pravidelných canisterapeutických setkávání bylo prokázáno / potvrzeno, že canisterapie působí pozitivně na zvýšení sebevědomí dětí s poruchou chování, snižuje riziko

agresivního chování, pomáhá jim překonávat strach a ostych a v neposlední řadě jim také pomáhá vyrovnat se s častou emocionální deprivací a přináší jim emočně příjemné prožitky (tj. radost, smích, spokojenost...) aj. Rovněž bylo potvrzeno, že canisterapie (tj. kontakt se psem, komunikace a přístup k psovi, péče o psa aj.) vhodně působí na formování vztahu a odpovědnosti k živému tvorů – zvířeti, potažmo lidem. Mnozí dotazovaní rodiče se současně sami přesvědčili, že vztah k živému tvorů by měl být důležitou součástí života dítěte s poruchou chování a že je vhodné dítěti domácího mazlíčka pořídit, případně alespoň podporovat dítě v tom, aby pravidelně docházelo na canisterapeutická sezení. Rodiče si uvědomují, že celkově mají zvířata (psi) velmi pozitivní vliv nejen na zvýšení kvality života jejich dětí, ale i celé rodiny. Canisterapie plní také úlohu motivačního nástroje a je klíčovým prvkem v rámci podpory psychosociálního zdraví. Stejně tak mají canisterapeutická sezení příznivý dopad na osvojení a trénink sociálních dovedností dítěte s poruchou chování, což má následně širší pozitivní dopady na pozdější život dítěte. Podařilo se zároveň poskytnout odpověď na základní výzkumnou otázku: ***Jaký vliv má canisterapeutické působení na děti s poruchami chování (tj. na jednu z cílových skupin klientů canisterapie)?*** A i když je potřeba vzít v úvahu velmi omezený rozsah překládaného šetření, do jisté míry lze přesto jednotlivá zjištění zobecňovat. U některých dětí s poruchou chování jsou pochopitelně pozitivní dopady canisterapie větší, u jiných menší, ale téměř se nestává, aby pravidelná canisterapeutická sezení neměla na dítě žádný vliv. Jediným důvodem by tak skutečně mohl být nepřekonatelný strach ze zvířat (psů), či alergie, což by bránilo i realizaci prvotního sezení. Sečteno podtrženo, canisterapie je vhodná doplňková a podpůrná metoda pro děti s poruchou chování, neboť pravidelná canisterapeutická sezení rovněž přispívají ke zlepšení sociální interakce dětí s poruchou chování s ostatními členy rodiny a širšího společenství.

V rámci empirického šetření bylo tedy úspěšně potvrzeno všech 5 výzkumných hypotéz, které byly formulovány v podkapitole 6.4 (*Stanovení výzkumného cíle a hypotéz*).

Hypotéza č. 1: Canisterapeutická péče přináší dětem s poruchami chování emočně příjemné prožitky (tj. radost, smích, spokojenost...), podporuje jejich sebevědomí,

pomáhá jim překonávat strach a ostych, učí je vztahu ke zvířatům, obohacuje jejich životy o nové zážitky.

Hypotéza č. 2: Canisterapeutická sezení mají příznivý dopad na osvojení a trénink sociálních dovedností dítěte s poruchou chování, což má širší pozitivní dopady na pozdější život dítěte. Sociálními dovednostmi je myšlen rozvoj ukázněnosti, pocit sociální jistoty, zmírnění afektivních jevů, soběstačnost, osvojení nových úkonů, získání nových zkušeností, samostatnost, pozitivní vztah k sobě samému, zmírnění egocentrismu, rozvoj hodnotové orientace, navázání nových vztahů, spolupráce, mírnění negativismu atp.

Hypotéza č. 3: Canisterapie je vhodná doplňková a podpůrná metoda pro děti s poruchou chování.

Hypotéza č. 4: Pravidelná canisterapeutická sezení přispívají rovněž ke zlepšení sociální interakce dětí s poruchou chování s ostatními členy rodiny a širšího společenství.

Hypotéza č. 5: Celkově mají psi velmi pozitivní vliv na zvýšení kvality života dětí a rodiny jako celku.

Potvrzením hypotéz bylo i kladně odpovězeno na dílčí výzkumné otázky v podkapitola 6.1 (*Výzkumný problém a jeho teoretický kontext*).

Splněním zadaného výzkumného cíle a zodpovězením všech výzkumných otázek se podařilo zároveň prokázat, že canisterapie má v individuálním terapeutickém plánu dítěte s poruchou chování své nezastupitelné místo jako podpůrná forma terapie, jež usnadňuje přístup k dětem s poruchami chování – a tím se rovněž podařilo splnit stanovený cíl práce. Realizované výzkumné šetření svědčí v neposlední řadě o tom, že by ke canisterapii mělo být přistupováno jako ke komplexnímu přístupu k dětem s poruchami chování.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

Seznam použitých českých zdrojů

ARONOVÁ, K. (ed.). *Dobrovolnictví v domovech pro seniory. Příklady dobré praxe*. 1. vyd. Praha: HESTIA, 2008.

CATHALA, H. *Wellness od vnějšího pohybu k vnitřnímu klidu*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2007. ISBN 978-80-247-2323-5.

DODMAN, N. H. *Zvěrolékař a vaši miláčci*. Překlad Vladimír Hanák. 1. vyd. Praha: Baronet, 2003. ISBN 80-7214-591-6.

EISERTOVÁ, J. Canisterapie ve světle objektivních poznatků. *KONTAKT – supplement*. 2008, roč. 10, č. 2. ISSN 1212-4117. s. 107-108.

FISCHER, S., ŠKODA, J. *Sociální patologie. Analýza příčin a možnosti ovlivňování závažných sociálně patologických jevů*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2009. ISBN 978-80-247-2781-3.

FISCHER, S., ŠKODA, J. *Speciální pedagogika: edukace a rozvoj osob se somatickým, psychickým a sociálním znevýhodněním*. 1. vyd. Praha: Triton, 2008. ISBN 978-80-7387-014-0.

GALAJDOVÁ, L. *Pes lékařem lidské duše aneb canisterapie*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 1999. ISBN 80-7169-789-3.

GILLERNOVÁ, I., KREJČOVÁ, L., et al. *Sociální dovednosti ve škole*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2012. ISBN 978-80-247-3472-9.

HENDL, J. *Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace*. 2. vyd. Praha: Portál, 2005. ISBN 978-80-7367-485-4.

HRBKOVÁ, E. Socioterapie u afektivních poruch. *Psychiatrie pro praxi*. 2012, roč. 13, č. 3, s. 130-132. ISSN 1213-0508.

KALINOVÁ, V. Kazuistiky v canisterapii. *Kontakt – suplement 2/08*. 2008, roč. 10, č. 2, s. 53-55. ISSN 1212-4117.

- KALVACH, Z., ČELEDOVÁ, L., HOLMEROVÁ, I., JIRÁK, R., ZAVÁZALOVÁ, H., WIJA, P. *Křehký pacient a primární péče*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2011. ISBN 978-80-247-4026-3.
- KLECH, P. Zooterapie (animoterapie). In MÜLLER, O. (ed.), et al. *Terapie ve speciální pedagogice*. 2. vyd. Praha: Grada Publishing, 2014. ISBN 978-80-247-4172-7.
- KNOTOVÁ, D., et al. *Školní poradenství*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2014. ISBN 978-80-247-4502-2.
- KOVÁŘ, S. *Feng šuej podle našich předků*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2012. ISBN 978-80-247-4025-6.
- LANGMEIER, J., MATĚJČEK, Z. *Psychická deprivace v dětství*. 4. vyd. Praha: Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-1983-5.
- MALÁ, E., PAVLOVSKÝ, P. *Psychiatrie. Učebnice pro zdravotní sestry a další pomáhající profese*. 2. vyd. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-723-7.
- MÜLLER, O. (ed.), et al. *Terapie ve speciální pedagogice*. 2. vyd. Praha: Grada Publishing, 2014. ISBN 978-80-247-4172-7.
- NEDVĚDOVÁ, M. Canisterapie v dětské psychiatrii – přístupy a plemena psů. *Kontakt – supplement*. 2008, roč. 10, č. 2supplement, s. 71-170. ISSN 1214-4117.
- NIELSEN SOBOTKOVÁ, V. *Rizikové a antisociální chování v adolescenci*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2014. ISBN 978-80-247-4042-3.
- NOVÁKOVÁ, M. Poruchy chování. Co je to dominance, a existují pozitivní projevy agresivity? *Svět psů*. 2005, roč. 77, č. 1. s. 36-38. ISSN 1211-2976.
- NOVÁKOVÁ, I. *Zdravotní nauka. 2. Díl. Učebnice pro obor sociální práce*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2011. ISBN 978-80-247-3709-6.
- PTÁČEK, R. *Poruchy chování v dětském věku*. 1. vyd. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006. ISBN 80-86991-81-4.
- ŘÍČAN, P., KREJČÍŘOVÁ, D., et al. *Dětská klinická psychologie*. 3. vyd. Praha: Grada Publishing, 1997. ISBN 80-7169-512-2.

- SEDLÁČKOVÁ, D. *Rozvoj zdravého sebevědomí žáka*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2009. ISBN 978-80-247-2685-4.
- SMRČKOVI, L. a M. *Psi celého světa. Rádce pro správný výběr psa*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2012. ISBN 978-80-247-3759-1.
- TĚTHALOVÁ, M. Vztah k přírodě rozvíjíme u dětí už od mala. *Informatorium 3 – 8: časopis pro mateřské školy a školní družiny*. 2013, květen, č. 5, s. 12-14. ISSN 1210-7506.
- VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 1. vyd. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-262-0225-7.
- VALIŠOVÁ, A., KASÍKOVÁ, H. *Pedagogika pro učitele*. 2. vyd. Praha: Grada Publishing, 2011. ISBN 978-80-247-3357-9.
- VANĚK, Z. *Kaleidoskop. Moudré, poetické, humorné i rozverně střípky*. 1. vyd. Vydáno vlastním nákladem, 2009. ISBB 978-80-254-5071-0.
- VELEMÍNSKÝ, M., et al. *Zooterapie ve světle objektivních poznatků*. 1. vyd. České Budějovice, Dona, 2007. ISBN 978-80-7322-109-6.
- VOJTĚCHOVSKÝ, M. Léčivá zvířata. In *Zvíře jako partner a průvodce člověka: sborník ze semináře konaného ve dnech 12. až 14. září 1997 ve Slapech nad Vltavou*. Praha: Archa, 1999. ISBN 80-238-6156-5. s. 7-12.
- VOJTOVÁ, V. *Kapitoly z etopedie I. Přístupy k poruchám emocí a chování v současnosti*. 2. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2008. ISBN 978-80-210-4573-6.
- WEBSTER, J. *Životní pohoda zvířat: Kulhání k ráji: Praktický přístup k nápravě problému naší vlády nad zvířaty*. Překlad Romana Šonková. 1. vyd. Praha: Práh, 2009. ISBN 978-80-7252-264-4.
- WOLOY, E. M. *Pes a lidská duše: Studie o povaze vztahů mezi člověkem a psem a o významech obrazů psa v mýtech, snech a představách*. Překlad Gabriela Bachelová. 1. vyd. Brno: Nakl. Tomáše Janečka, 2005. ISBN 80-85880-42-3.
- Zákon č. 89 ze dne 03.02.2012 občanský zákoník. In: *Sbírka zákonů České Republiky*. 2012. částka 33/2012, ISBN 978-80-86897-69-1.

Seznam použitých zahraničních zdrojů

CHANDLER, C. K. *Animal Assisted Therapy in Counseling*. London, England: Routledge, 2012. ISBN 978-0-415-88834-9.

CUSTANCE, D. M., MAYER, J. Empathic-like responding by domestic dogs (*Canis familiaris*) to mistress in humor: An exploratory study. *Animal Cognition*. 2012, roč. 15, č. 5, s. 851-859. ISSN 1435-9448.

FRIEDMANN, E., THOMAS, S. A. Pet ownership, social support, and one-year survival after acute myocardial infarction in the Cardiac Arrhythmia Suppression Trial (CAST). *The American Journal of Cardiology*. 1995, roč. 76, č. 17, s. 1213-1217. ISSN 0002-9149.

HARE, B., WOODS, V. *The Genius of Dogs. Discovering the Unique Intelligence of Man's Best Friend*. London: Oneworld Publications, 2013. ISBN 978-1-78074-368-4.

McNICHOLAS, J., COLLIS, G. M. Dogs as Catalysts for Social Interactions: Robustness of the Effect. *British Journal of Psychology*. 2000, roč. 91, č. 1, s. 61-70. ISSN 0007-1269.

MERZ-PEREZ, L., HEIDE K. M. *Animal Cruelty: Pathway to Violence Against People*. AltaMira Press, 2004. ISBN 978-0759103047.

PHILIPS, T. (ed). *Africa: The art of a continent*. London: Royal Academy of Arts, 1995. ISBN 9783791320045.

REEVY, G. M., OZER, Y. M., ITO, Y. *Encyclopedia of emotion*. Santa Barbara: ABC-CLIO, 2010. ISBN 978-0-313-34574-6.

ROBERTSON, T., LONG, T. (eds.). *Foundation of Therapeutic Recreation. Perceptions, philosophies, and practices for the 21st century*. Human Kinetics, 2007. ISBN-13: 978-0-7360-6209-1.

SERPELL, J. A. Evidence for long term effects of pet ownership on human health. In *Pets, Benefits, and Practice: proceedings of a symposium held in Harrogate on April 19, 1990 in conjunction with the First European Congress of the British Small Animal Veterinary Association*. Michigan: BVA Publications, 1990. s. 1-7.

ZASLOFF, R. L., KIDD, A. H. Loneliness and pet ownership among single woman. *Psychological Reports*. 1994, roč. 75, č. 2, s. 747-752. ISSN 0033-2941.

Seznam použitých internetových zdrojů

AMERICAN KENNEL CLUB. *Be a responsible dog owner*. [online]. [cit. 2014-12-02]. Dostupné z: https://www.akc.org/public_education/responsible_dog_owner.cfm

AOVZ. *Domácí zvířata mají kladný vliv na naše zdraví*. [online, a]. 1.10.2007 [cit. 2014-10-22]. Dostupné z: http://www.aovz.cz/index.php?option=com_content&task=view&id=30&Itemid=49

AOVZ. *Historie AOVZ*. [online, b]. 1.10.2007 [cit. 2014-10-22]. Dostupné z: http://www.aovz.cz/index.php?option=com_content&task=view&id=5&Itemid=81

BARTŮŇKOVÁ, T., KAŠPAR, M. *Psí hotel nabízí pokoje s televizí, masáž, lakování drápků i videohovor s pánem*. [online]. 15.7.2012 [cit. 2014-11-12]. Dostupné z: http://www.rozhlas.cz/zpravy/priroda/_zprava/1085674

CANISTERAPIE O. S. *Cile canisterapie v různých oblastech*. [online]. © 2015 [cit. 2014-10-20]. Dostupné z: <http://www.canisterapeuti.cz/index.php/o-canisterapii/33-cile-canisterapie-v-ruznych-oblastech>

COREN, S. *Personality Differences Between Dog and Cat Owners. Dog versus cat owners differ in personality*. [online]. 14.2.2014 [cit. 2014-10-20]. Dostupné z: <http://www.psychologytoday.com/blog/canine-corner/201002/personality-differences-between-dog-and-cat-owners>

DANIELS, M. *Pets and their therapeutic effects*. [online]. 24.3.2014 [cit. 2014-11-22]. Dostupné z: <http://phys.org/news/2014-03-pets-therapeutic-effects.html>

eAMOS. *Zooterapie. Účastníci canisterapeutického procesu*. [online]. © 2002-2015. [cit. 2014-10-29]. Dostupné z: http://eamos.pf.jcu.cz/amos/ksu/modules/low/kurz_text.php?id_kap=7&kod_kurzu=ksu_453

FIEGL, A. *The Healing Power of Dogs. Canines bring comfort to Newton survivors and others in crisis*. [online]. 21.12.2012 [cit. 2014-12-15]. Dostupné

z: <http://news.nationalgeographic.com/news/2012/12/121221-comfort-dogs-newtown-tragedy-animal-therapy/>.

HAN. *Děti si už nehrají venku. Platí za to chatrnějším zdravím.* [online]. 30.3.2012 [cit. 2014-11-08]. Dostupné z: http://www.tyden.cz/rubriky/zdravi/deti-si-uz-nehraji-venku-plati-za-to-chatrnejsim-zdravim_229816.html?showTab=nejctenejsi-3#.VGhzsvmG8dV

HOLISTIC COMMUNITY. *Animal Assisted Therapy.* [online]. [cit. 2014-10-12]. Dostupné z: <http://www.holistic-community.co.uk/therapy/Animal-assistedtherapy.html>

HOUSER, P. *Lidská gesta sleduje i vlk.* [online]. 15.4.2014 [cit. 2014-10-02]. Dostupné z: <http://www.scienceworld.cz/biologie/lidska-gesta-sleduje-i-vlk/>

JESENSKÁ, Elena. *Děti, zvířata a samostatnost.* [online]. 5.10.2012 [cit. 2014-10-02]. Dostupné z: <http://zdravi.e15.cz/clanek/sestra/deti-zvirata-a-samostatnost-466808>

KOHOUTEK, R. *Formativní vlivy psychiky a osobnosti.* [online]. 4.11.2009 [cit. 2015-03-06]. Dostupné z: <http://rudolfkohoutek.blog.cz/0911/biologicke-formativni-vlivy-psychiky-a-osobnosti>

LIBROVÁ, H. *Obraz ráje.* [online]. prosinec 2006 [cit. 2014-11-02]. Dostupné z: <http://www.cs-magazin.com/index.php?a=a2006121070>

MARTINOVÁ, Z. *Pes není ohočený vlk: Jak vznikl nejlepší přítel lidí.* [online]. 25.4.2013 [cit. 2014-10-02]. Dostupné z: <http://www.abicko.cz/clanek/precti-si-priroda/14107/pes-neni-ochoceny-vlk-jak-vznikl-nejlepsi-pritel-lidi.html>

MORAVCOVÁ, L. *Nový dokumentární film z Číny opět potvrzuje bezcitný přístup ke zvířatům.* [online]. [cit. 2014-10-30]. Dostupné z: <http://www.svobodazvirat.cz/novinky/novy-dokumentarni-film-z-ciny-opet-potvrzuje-bezcitny-pristup-ke-zviratum.htm>

ROBINSON, L., SEGAL, J. *The Health Benefits of Pets.* [online]. březen 2015 [cit. 2014-11-11] Dostupné z: <http://www.helpguide.org/articles/emotional-health/the-health-benefits-of-pets.htm>

ROVNER, J. *Pet Therapy: How Animals And Humans Heal Each Other.* [online]. 5.3.2012 [cit. 2014-11-15]. Dostupné z: <http://www.npr.org/blogs/health/>

2012/03/09/146583986/pet-therapy-how-animals-and-humans-heal-each-other.

SHEKNOW *How pets benefits child development. The pet program.* [online]. 28.7.2007 [cit. 2014-10-15]. Dostupné z: <http://www.sheknows.com/pets-and-animals/articles/2212/kids-and-pets>.

VÝCVIKOVÉ CANISTERAPEUTICKÉ SDRUŽENÍ HAFÍK. *Informační bulletin.* [online]. [cit. 2014-10-02]. Dostupné z: www.canisterapie.org/download.php?id=20

SEZNAM OBRÁZKŮ, GRAFŮ A TABULEK

Seznam obrázků

Obrázek 1: Přímé propojení mezi účastníky canisterapeutického procesu	32
---	----

Seznam grafů

Graf 1: Struktura respondentů podle nejvyššího dosaženého vzdělání	78
--	----

Seznam tabulek

Tabulka 1: Klasifikace poruch chování a emocí se začátkem obvykle v dětství a v dospívání (F90–F98) podle WHO	55
Tabulka 2: Odpovědi u položky č. 5	80
Tabulka 3: Odpovědi u položky č. 6	81
Tabulka 4: Odpovědi u položky č.7	81
Tabulka 5: Odpovědi u položky č.8	82
Tabulka 6: Odpovědi u položky č.9	84
Tabulka 7: Odpovědi u položky č.10	84
Tabulka 8: Odpovědi u položky č.11	86
Tabulka 9: Odpovědi u položky č.12	87

SEZNAM PŘÍLOH

PŘÍLOHA A – Dotazník	I
----------------------------	---

PŘÍLOHA A - Dotazník

Vážení rodiče,

dotazník, který právě držíte v ruce, bude použit jako podklad pro zpracování diplomové práce, jež zkoumá vliv canisterapeutického působení na děti s poruchami chování. Dotazník je zaručeně anonymní a zcela dobrovolný. Pokud budete chtít odpovídat, označte příslušnou odpověď. Vaše odpovědi by měly co nejvěrněji popsat vaši zkušenost s canisterapeutickým sezeními, kterých se vaše dítě účastní nebo v minulosti účastnilo.

Děkuji.

Podmínky účasti v dotazníkovém šetření:

- a) Dotazníkového šetření se mohou zúčastnit rodiče dětí staršího školního věku (12-15 let) s diagnostikovanými poruchami chování, jejichž děti se účastní pravidelných canisterapeutických setkání. Počet respondentů není omezen.
- b) Dotazníkové šetření je anonymní a není možné z kombinace odpovědí v dotazníku (vzdělání, zaměstnání, pohlaví + další odpovědi na kladené otázky) určit totožnost respondentů.
- c) Vyplněním dotazníku zároveň stvrzuji, že beze zbytku splňuji bod a) a že informace uvedené v tomto dotazníku jsou pravdivé a přesné.

1. **Jste?**

- a) žena
- b) muž

2. **Váš věk?**

_____ let

3. **Jaké je Vaše nejvyšší dosažené vzdělání?**

a) základní vzdělání	d) vyšší odborné vzdělání
b) střední vzdělání bez maturity	e) vysokoškolské vzdělání
c) střední vzdělání s maturitou	

4. **Pokud jste zaměstnaný(á), jaká je vaše pracovní pozice? Pokud jste v současné době nezaměstnaný(á), pište podle svého předchozího zaměstnání.**

5. **Účastnilo se vaše dítě canisterapeutických sezení i před rokem 2014?**

- a) ano
- b) ne
- c) nevzpomínám si

6. **Účastní se vaše dítě canisterapeutických sezení rádo nebo nerado?**
- a) velmi rádo
 - b) docela rádo
 - c) někdy rádo, někdy méně
 - d) velmi nerado
7. **Sdílette domácnost s nějakým domácím mazlíčkem?**
- a) ano – doplňte s jakým / jakými
-
- b) ne – doplňte proč nevlastníte žádného domácího mazlíčka
-
8. **Učíte své dítě, jak má správně pečovat o zdraví a životní pohodu svého domácího mazlíčka?**
- a) ano – doplňte proč ano:
-
- b) ne – doplňte proč ne:
-
9. **Jaká byla prvotní emocionální reakce vašeho dítěte na počáteční canisterapeutické sezení?**
- a) pozitivní, mé dítě mělo radost, bylo zvědavé, nemělo strach ani ze psa, ani z okolí
 - b) docela pozitivní, přesto bylo mé dítě chvílemi velmi nejisté
 - c) mé dítě se nijak neprojevovalo
 - d) negativní, mé dítě projevovalo strach
10. **Jaké jsou současné emociální reakce vašeho dítěte na canisterapeutická sezení?**
- a) veskrze pozitivní
 - b) spíše pozitivní, ne vždy ale mé dítě reaguje
 - c) mé dítě o sezení nadále nejeví zájem
 - d) poměrně negativní
11. **Jaké jsou současné emociální reakce vašeho dítěte na canisterapeutická sezení?**
- a) veskrze pozitivní
 - b) spíše pozitivní, ne vždy ale mé dítě reaguje
 - c) mé dítě o sezení nadále nejeví zájem
 - d) poměrně negativní

12. **Domníváte se, že canisterapie zlepšuje sociální dovednosti vašeho dítěte (komunikaci mezi lidmi, empatii, zvládání krizových situací atd.)?**

- a) ano
- b) ne
- c) nevím

13. ***Máte nějaké osobní doporučení, jak zkvalitnit canisterapeutická sezení tak, aby byla pro děti ještě přínosnější?***

BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE

Jméno autora: Anna Sedláková

Obor: Speciální pedagogika (Mgr. SPPGO)

Forma studia: kombinované studium

**Název práce: Význam canisterapie při vytváření vhodných sociálních návyků
u dětí s poruchami chování**

Rok: 2015

Počet stran textu bez příloh: 91

Celkový počet stran příloh: 3

Počet titulů českých použitých zdrojů: 36

Počet titulů zahraničních použitých zdrojů: 11

Počet internetových zdrojů: 21

Vedoucí práce: PhDr. Zdeněk Moucha, CSc.